

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

การแข่งขันอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง – ผลกระทบต่อการรวมกลุ่มใน
อนุภูมิภาค

Rivalry of China-Japan in the Mekong Subregion: Impact on
Subregional Integration

โดย

อาจารย์ ดร. ณัฐฉิรตา วิทิตวิญญูชน

สนับสนุนโดย

สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต

(ปีที่รับทุน) 2563

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

การแข่งขันอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง – ผลกระทบต่อการรวมกลุ่มใน
อนุภูมิภาค

Rivalry of China-Japan in the Mekong Subregion: Impact on
Subregional Integration

โดย

อาจารย์ ดร. ณัฐฉิรตา วิทิตวิญญูชน

สนับสนุนโดย

สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต

(ปีที่รับทุน) 2563

บทคัดย่อภาษาไทย

ชื่อเรื่อง : การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง –

ผลกระทบต่อการรวมกลุ่มในอนุภูมิภาค

ผู้วิจัย : อาจารย์ ดร. ณัฏฐ์ธีรตา วิทิตวิญญูชน

สถาบัน : สถาบันการทูตและการต่างประเทศ มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีที่พิมพ์ : 2565

สถานที่พิมพ์ : มหาวิทยาลัยรังสิต

แหล่งที่เก็บรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ : มหาวิทยาลัยรังสิต

จำนวนหน้างานวิจัย : 65 หน้า

คำสำคัญ : ความสัมพันธ์จีน-ญี่ปุ่น, จีน-ญี่ปุ่น, การช่วงชิงอำนาจ, การแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์, การรวมกลุ่มในกลุ่มแม่น้ำโขง, ความสัมพันธ์จีน-ญี่ปุ่นในกลุ่มแม่น้ำโขง

ลิขสิทธิ์ : มหาวิทยาลัยรังสิต

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัย เรื่อง การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง – ผลกระทบต่อการรวมกลุ่มในอนุภูมิภาค เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งศึกษาให้ทราบ สาเหตุการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นในกลุ่มแม่น้ำโขง พัฒนาการการช่วงชิงอำนาจดังกล่าว และผลกระทบอันอาจจะมีต่อการรวมกลุ่มในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง โดยใช้ สารสนเทศปฐมภูมิ ได้แก่ รายงานข่าว เอกสารราชการ เอกสารจากองค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นรูปแบบตีพิมพ์และอิเล็กทรอนิกส์ และ สารสนเทศทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา วารสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในรูปแบบตีพิมพ์และอิเล็กทรอนิกส์ และเสริมด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก

การสัมภาษณ์ได้ทำการสัมภาษณ์ผ่านระบบวิดีโอคอล และอีเมล โดยกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ และนักวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาและความร่วมมือในกลุ่มแม่น้ำโขง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงกับจีนและญี่ปุ่น รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่น ทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างชาติในองค์กรระหว่างประเทศ เช่น สถาบันความร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขง (Mekong Institute, MI) จำนวน 1 ราย สถาบันพัฒนาเศรษฐกิจ-องค์การการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น (IDE-JETRO) 2 ราย องค์กรพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations International Development Organization, UNIDO) 1 ราย นักวิจัยอิสระ 1 ราย และอาจารย์/นักวิชาการ 1 ราย

ผลจากการวิจัยพบว่า การช่วงชิงอำนาจเชิงยุทธศาสตร์ระหว่างประเทศมหาอำนาจอย่างจีนและญี่ปุ่น เริ่มต้นขึ้นหลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอำนาจในภูมิภาคเอเชีย อันเริ่มจากการที่จีนผงาดขึ้นมาเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจรวมถึงทางการทหารในเวลาต่อมา ในขณะที่ญี่ปุ่นประสบปัญหาถดถอยทางเศรษฐกิจ นับตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 1990 อนุภูมิภาคแม่น้ำโขงนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อทั้งจีนและญี่ปุ่นในด้านเศรษฐกิจ

และภูมิรัฐศาสตร์ ดังนั้น อนุภูมิภาคจึงประสบกับการช่วงชิงอำนาจที่ทวีความเข้มข้นมากขึ้นระหว่างจีนและญี่ปุ่น สำหรับประเทศจีนแล้วการกระชับความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจกับประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจของภูมิภาคทางฝั่งตะวันตกของจีนซึ่งค่อนข้างล่าหลังเท่านั้น แต่ยังเป็นบันไดสำคัญให้จีนในการดำเนินโครงการเส้นทางสายไหมในศตวรรษที่ 21 ของจีน ซึ่งถือว่าเป็นกุญแจสำคัญในการที่จีนจะสร้างระเบียบภูมิภาคใหม่ขึ้นในเอเชียหรือแม้แต่ต้นอกเอเชีย ในระยะไม่นานมานี้ พบว่าความสนใจของญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคแม่โขงเปลี่ยนไปให้ความสำคัญกับภูมิรัฐศาสตร์มากขึ้น อันเนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก งานวิจัยชิ้นนี้ได้ศึกษาผลกระทบจากการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นต่อการรวมตัวในภูมิภาคแม่โขงด้วย และพบว่าแม้การช่วงชิงอำนาจจะก่อให้เกิดการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานมากขึ้น แต่ทว่าหากมองไปที่การหลอมรวมนโยบาย การช่วงชิงอำนาจทำให้การรวมตัวในกลุ่มแม่น้ำโขงผลักดันโดยผลประโยชน์ทางการเมืองของจีนหรือญี่ปุ่นมากขึ้น ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อการรวมตัวในภูมิภาค

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ

Title : Rivalry of China-Japan in the Mekong Subregion: Impact on Subregional Integration
Researcher : Dr. Nutthathirataa Withitwinyuchon
Institution : The Institute of International Studies and Diplomacy (IDIS), Rangsit University
Year of Publication : 2022
Sources : Rangsit University
No. of pages : 65
Keyword : Sino-Japanese Relations, China-Japan, Rivalry, Strategic Rivalry, Mekong Integration, Sino-Japanese Relations in Mekong
Copyrights : Rangsit University

Abstract

This research report is titled Rivalry of China-Japan in the Mekong Subregion: Impact on Subregional Integration. This is qualitative research aimed at studying the cause of the power struggle between China and Japan which occurred in the Mekong River Basin, development of such strategic competition and potential impacts on integration in the Mekong region. The research uses primary information such as news reports, official documents, documents from relevant organizations in both printed and electronic formats as well as secondary information, such as books, textbooks, journals, and related research in both printed and electronic formats. In-depth interviews will be used as a supplement.

The interview was carried out through video calls and e-mail responding. The targeted groups are Thai and foreign experts, academics, and researchers who are specialized in Mekong subregional development and cooperation or in China-Japan relations or Mekong regional affairs. The interview was semi-structured with open questions. The interviewees who agreed to join the interview include those who are affiliated with Mekong Institute (MI), Institute of Developing Economies-Japan External Trade Organization (IDE-JETRO), and United Nations International Development Organization (UNIDO), and a foreign academic and an independent researcher.

The research has revealed that strategic rivalry between great powers such as China and Japan started after a change in power structure in Asia, which began with China's rise as an economic and consequently military superpower while Japan has experienced an economic

recession since the early 1990s. The Mekong Subregion is of great economic and geopolitical importance to both China and Japan, and therefore the subregion has recently experienced an intensifying power struggle between China and Japan. For China, strengthening economic cooperation with the Mekong countries will not only boost the economy of China's comparatively backward west coast region but will also serve as an important step for China to implement China's 21st century Silk Road project, the key to China's creation of a new regional order in Asia and even beyond. Recently, it became overt that Japan's interest in the Mekong Subregion focused more on geopolitical orientation, as part of its Free and Open Indo-Pacific strategy. This research also examines the impact of the Sino-Japanese rivalry on the Mekong integration. It discovered that even though the strategic competition will lead to more investment in infrastructure, it does not lead to policy convergence. Instead, the rivalry resulted in Mekong integration being increasingly driven by China's or Japan's political interests, which does not bode well for subregional integration.

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง “การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง – ผลกระทบต่อการรวมกลุ่มในอนุภูมิภาค” เกิดขึ้นด้วยเงินทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต และสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีจากความช่วยเหลือของบุคคลหลายท่าน และองค์กรต่าง ๆ ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ ขอขอบคุณนักวิจัยและเจ้าหน้าที่ระดับชำนาญการทั้งชาวไทยและต่างประเทศในองค์กรระหว่างประเทศ เช่น สถาบันความร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขง (Mekong Institute, MI) สถาบันพัฒนาเศรษฐกิจ-องค์การการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น (IDE-JETRO) องค์กรพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations International Development Organization, UNIDO) อีกทั้ง อาจารย์ และนักวิชาการที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่น และ/หรือการพัฒนาและการรวมกลุ่มในลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งได้สละเวลาให้สัมภาษณ์กับผู้ทำวิจัย ทำให้การวิจัยในครั้งนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยหวังว่ารายงานวิจัยฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีแนวคิดการช่วงชิงอำนาจ (rivalry approach) ความสัมพันธ์ระหว่างจีน-ญี่ปุ่น และประเด็นเรื่องการรวมกลุ่มกันของประเทศลุ่มน้ำโขง และหวังว่าจะนำไปสู่การประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินนโยบายของผู้เกี่ยวข้อง หากมีข้อผิดพลาดประการใด ผู้วิจัยขอน้อมรับไว้เพียงผู้เดียว

นางสาวณัฐธีรตา วิทิตวิญญูชน
หัวหน้าโครงการวิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	5
กรอบแนวคิดในการทำวิจัย	5
นิยามศัพท์	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับสัจนิยม และการเปลี่ยนผ่านอำนาจ	9
แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจ	10
แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับเสรีนิยมใหม่	13
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	14
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	19
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	19
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	19
การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	20
การเก็บรวบรวมข้อมูล	20
การวิเคราะห์ข้อมูล	23
บทที่ 4 ผลการทดลอง และผลการวิเคราะห์	24
ผลการทดลอง	24
- สาเหตุที่กระตุ้นให้เกิดการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในกลุ่มแม่น้ำโขง	24
- วิวัฒนาการและลักษณะของการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในกลุ่มแม่น้ำโขง	28
- ผลกระทบของการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีน-ญี่ปุ่นต่อการรวมกลุ่มและความร่วมมือ ในกลุ่มแม่น้ำโขง	31

ผลการวิเคราะห์	34
บทที่ 5 สรุปและอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	41
สรุปและอภิปรายผล	42
ข้อเสนอแนะ	43
เอกสารอ้างอิง	44
ภาคผนวก	50
คำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก	51
เอกสารรับรองจริยธรรมโครงการวิจัย	55
ประวัติผู้วิจัย	56
เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย	57
หนังสือแสดงเจตนายินยอม	59

สารบัญตาราง

ตารางแสดงผู้เข้าร่วมสัมมนา

หน้า

21

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิภาคนิยมและการรวมตัวในระดับภูมิภาคในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงมีความสำคัญต่อความร่วมมือระดับภูมิภาคเพื่อการพัฒนาในอาเซียน (ASEAN) และเอเชียตะวันออก ญี่ปุ่นและหน่วยงานที่สนับสนุนโดยญี่ปุ่นเคยมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงเพื่อให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม หลังจากที่จีนประสบความสำเร็จกับการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วและกลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจระดับโลก จีนได้เพิ่มบทบาทของตนในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดการแข่งขันกับประเทศมหาอำนาจที่มีอยู่ของภูมิภาคนี้ เช่น ญี่ปุ่น จีนและญี่ปุ่นทั้งสองยักษ์ใหญ่ในเอเชียต่างแข่งขันกันอย่างดุเดือดเพื่อเป็นผู้นำในการพัฒนาเศรษฐกิจของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง โดยการริเริ่มโครงการต่าง ๆ หลัก ๆ ก็เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชาติ ญี่ปุ่นเคลือบแคลงเจตนาของจีนอย่างไม่ต้องสงสัย ในขณะที่จีนเองก็เชื่อว่าเหตุผลที่ญี่ปุ่นพยายามแข่งขันกับจีนเพื่อเป็นผู้นำในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงนั้น นอกจากเหตุผลที่ว่าญี่ปุ่นต้องการปกป้องผลประโยชน์ของตนในภูมิภาคนี้แล้ว ก็เพราะญี่ปุ่นร่วมมือกับสหรัฐอเมริกา และพันธมิตรเพื่อยับยั้งการผงาดขึ้นมาอำนาจของจีน การแข่งขันระหว่างสองมหาอำนาจนี้ทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะหลังจากประธานาธิบดี Xi Jinping ประกาศเดินหน้าแผนริเริ่ม “หนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง” (BRI) หรือ “เส้นทางสายไหมในศตวรรษที่ 21 ของจีน” ในปี 2013 คำถามที่สำคัญที่สุดท่ามกลางการแข่งขันที่รุนแรงระหว่างจีนและญี่ปุ่นก็คือ เกมอันตรายนี้อาจส่งผลกระทบต่อความร่วมมือกลุ่มอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง และความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคอย่างไร

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงประกอบด้วยประเทศริมฝั่งแม่น้ำห้าประเทศ ได้แก่ พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม และมณฑลยูนนานของจีน อนุภูมิภาคกำหนดขอบเขตโดยเส้นทางของแม่น้ำโขงซึ่งมีต้นกำเนิดในที่ราบสูงทิเบตและไหลผ่านมณฑลยูนนานของจีน และห้าประเทศข้างต้นก่อนที่จะไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ แม้จะเป็นหนึ่งในภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุด แต่ลุ่มน้ำโขงยังคงเป็นพื้นที่ที่ยากจนที่สุดในโลก ประเทศสมาชิกของอนุภูมิภาค ยกเว้นจีน เป็นสมาชิกของอาเซียน (ASEAN) และมีความสำคัญทางภูมิยุทธศาสตร์และทางเศรษฐกิจต่อทุกประเทศในอาเซียน จีน และญี่ปุ่น

การพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นในการสร้างประชาคมเอเชียตะวันออกเฉียดได้และเอเชียตะวันออก คาดหวังว่าการพัฒนาในอนุภูมิภาคจะช่วยให้การรวมตัวกันราบรื่นยิ่งขึ้นสำหรับประเทศที่พัฒนาน้อยที่สุด โดยการลดช่องว่างการพัฒนากับประเทศที่พัฒนาแล้วในภูมิภาค ด้วยอัตราการเติบโตมากกว่าร้อยละ 5 ต่อปี และประชากรโดยรวมกว่า 240 ล้านคน อนุภูมิภาคลุ่ม

แม่น้ำโขงจึงกลายเป็นศูนย์กลางการเติบโตแห่งใหม่ของเอเชียเมื่อเร็ว ๆ นี้ (Seneviratne, 2018) อนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงจึงกลายเป็นจุดสนใจของความร่วมมือ การรวมกลุ่ม และการพัฒนาในบริบทของภูมิภาคนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออก

นับจากการเติบโตอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจของจีนตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 และเศรษฐกิจที่ค่อนข้างลดลงของญี่ปุ่นตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2530 ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดก็เริ่มเผชิญกับการแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้นระหว่างจีนและญี่ปุ่นตั้งแต่ต้นปีพ.ศ. 2543 ญี่ปุ่นซึ่งมีบทบาทนำในภูมิภาคนี้ในฐานะผู้บริจาคและนักลงทุนหลัก ถูกท้าทายโดยอิทธิพลทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นของจีน ซึ่งได้ส่งแรงกระเพื่อมอย่างมีนัยสำคัญต่อดุลอำนาจปัจจุบันในภูมิภาค แม่น้ำไม่เปลี่ยนแปลงดุลอำนาจโดยสิ้นเชิง การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีน-ญี่ปุ่นขยายวงกว้างออกไปในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงอย่างเห็นได้ชัด ปรากฏการณ์นี้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วยการเปิดประเทศพม่า และประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ที่ขึ้นในปีพ.ศ. 2558 ซึ่งดูเหมือนว่าได้ช่วยเพิ่มโอกาสการลงทุนจากต่างประเทศและการค้ามากขึ้น

ในความเป็นจริง ญี่ปุ่นเข้ามามีส่วนร่วมในความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) ผ่านธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) อย่างแข็งขันตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษที่ 2530 (Prasertsuk, 2010) นโยบายการพัฒนาแม่น้ำโขงของญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการสนับสนุนด้านเทคนิค (Vannarith, 2010) ตามที่นักวิชาการชาวญี่ปุ่นรายหนึ่งเคยตั้งข้อสังเกตว่า แม้ว่าผู้นำญี่ปุ่นจะไม่เคยพูดถึงการแข่งขันระหว่างจีน-ญี่ปุ่นอย่างชัดเจน แต่ความตั้งใจหลักของโตเกียวต่อเศรษฐกิจเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง อาจเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับความรู้สึกเร่งด่วนและวิกฤตในผู้กำหนดนโยบายญี่ปุ่นจำนวนมากที่เกรงว่าอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงจะกลายเป็น "สนามเด็กเล่น" สำหรับชาวจีน (Makino, 2009)

ในช่วงทศวรรษที่ 2540 เมื่อการแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นปรากฏชัดเจน นายกรัฐมนตรียูกิโอะ ฮาโตยามะได้ให้คำมั่นระหว่างการประชุมสุดยอดญี่ปุ่น-แม็กซิโก (Japan-Tokyo Summit) ที่กรุงโตเกียวเพิ่มเติมเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2552 ที่จะขยายวงเงินเพิ่มอีกอย่างน้อย 5 แสนล้านเยน (5.6 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ) ในการให้ความช่วยเหลือครั้งใหม่แก่ภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง เพิ่มเติมจากคำสัญญาของญี่ปุ่นครั้งก่อนที่จะให้ความช่วยเหลือภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงเกือบ 4 แสนล้านเยน (4.5 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ) ในปีพ.ศ. 2550 บางคนมองว่าความช่วยเหลือใหม่ตามคำสัญญาของญี่ปุ่นส่งสัญญาณถึงความพยายามในการสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับประเทศในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงที่อุดมด้วยทรัพยากรและมีประชากรอย่างน้อย 220 ล้านคน เป็นความพยายามที่ชัดเจนเพื่อขัดขวางความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นมากขึ้นระหว่างจีนและประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขง (Makino, 2009)

นอกเหนือจากความพยายามที่จะขัดขวางอิทธิพลของจีนในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงแล้ว โครงการความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของชาติของญี่ปุ่นในด้านเศรษฐกิจและการขนส่ง ญี่ปุ่นมุ่งมั่นที่จะให้การสนับสนุนการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตกและภาคใต้ ซึ่งรวมถึงการก่อสร้างสนามบินนานาชาติ ท่าเรือน้ำลึก และทางหลวง เพื่อวัตถุประสงค์ในการลดต้นทุนด้านโลจิสติกส์และการใช้จ่ายด้านเวลา (Fujimura, 2010)

เนื่องจากอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงตั้งอยู่ระหว่างมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก จึงถือว่าอนุภูมิภาคนี้มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์และทางภูมิศาสตร์ การขนส่งทางทะเลผ่านช่องแคบมะละกาไม่ได้รับความปลอดภัยอย่างที่เนื่องจากการปัญหาโจรสลัด ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงต้องการทดแทนเส้นทางขนส่งนี้ด้วยเส้นทางข้ามกลุ่มแม่น้ำโขง

แม้ว่าจีนจะเป็นผู้มาทีหลัง แต่จีนก็ได้พยายามขยายอิทธิพลด้วยการให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศ CLMV ซึ่งมีระดับการพัฒนาน้อยที่สุด นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา จีนได้กระชับความสัมพันธ์กับประเทศสมาชิกอาเซียนในด้านความช่วยเหลือระหว่างประเทศ การค้า การเงิน โครงสร้างพื้นฐาน ธุรกิจ แรงงาน สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาตลอดจนการท่องเที่ยว ความมุ่งมั่นของจีนต่อความร่วมมือกับอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงได้ถูกสะท้อนในคำปราศรัยของนายกรัฐมนตรีเหวิน เจียเป่า เกี่ยวกับความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจที่มั่นคงของอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงและความมุ่งมั่นของจีนที่มีต่ออนุภูมิภาคนี้ โดยเหวินได้เข้าร่วมการประชุมสุดยอดอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงครั้งที่ 3 (GMS) ที่ลาวในปีพ.ศ. 2551 การกระชับความเชื่อมโยงกับประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงเป็นนโยบายที่สำคัญอย่างยิ่งของจีนในการบรรลุวัตถุประสงค์ทางภูมิรัฐศาสตร์ เช่น การหยั่งรากอิทธิพลของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการเป็นผู้นำของจีนในเอเชียตะวันออกเฉียง และการปกป้องเส้นทางเดินสู่มหาสมุทรอินเดีย (Yoshimatsu, 2010)

การมีส่วนร่วมของจีนในโครงการภายใต้ GMS ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในระเบียงเศรษฐกิจเหนือ-ใต้ ซึ่งจีนทำการสร้างและปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ ทั้งนี้รวมถึงทางหลวงหมายเลข 3 ในประเทศลาว เนื่องจากทางเดินเหนือ-ใต้สามารถช่วยส่งเสริมโครงการพัฒนาฝั่งตะวันตกของจีน โดยเปิดโอกาสทางการตลาดมากขึ้นสำหรับจังหวัดทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีนที่ไม่มีทางออกสู่ทะเล โครงการก่อสร้างทางรถไฟความเร็วสูงเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของกลยุทธ์ของปักกิ่งในการเสริมสร้างอิทธิพลในกลุ่มแม่น้ำโขง หากจีนสามารถบรรลุข้อตกลงกับทุกประเทศที่เกี่ยวข้อง รถไฟความเร็วสูงของจีนจะเชื่อมโยงภูมิภาค โดยจะวิ่งจากคุนหมิงไปลาว จากคุนหมิงไปย่างกุ้ง และจากกรุงเทพฯ ผ่านเวียงจันทน์ไปยังกัวลาลัมเปอร์และสิงคโปร์ จากการสัมภาษณ์สุเทพ เทือกสุบรรณ นักการเมืองไทยผู้ช่ำชอง ในสายตาของไทยประเทศจีนมีความได้เปรียบโดยรวมในด้านต้นทุน ความใกล้ชิดทางภูมิศาสตร์ และขนาดตลาดที่น่าดึงดูดเมื่อเทียบกับญี่ปุ่น (สุเทพ เทือกสุบรรณ, สัมภาษณ์, 2555)

ความกระตือรือร้นของรัฐบาลจีนที่จะแข่งขันกับรัฐบาลญี่ปุ่นและความกังวลเกี่ยวกับอิทธิพลของญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงนั้นชัดเจนและสะท้อนให้เห็นในแง่มุมต่าง ๆ ของนโยบาย ข้าพเจ้าสัมผัสสปรากฎการณ์นี้ด้วยตัวเองเมื่อทำงานเป็นนักข่าวที่สำนักข่าวซินหัว สำนักงานกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นกระบอกเสียงของรัฐบาลจีน เมื่อการประชุมสุดยอดแม่น้ำโขง-ญี่ปุ่นครั้งที่ 4 เกิดขึ้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2555 สำนักงานใหญ่ของซินหัว ณ กรุงปักกิ่งกำหนดให้นักข่าวชาวไทยและจีนทุกคนที่สำนักงานซินหัวในกรุงเทพฯ สัมภาษณ์ทัศนคติของคนไทยที่มีต่อญี่ปุ่นและอิทธิพลของญี่ปุ่นทั้งในประเทศและภูมิภาค เห็นได้ชัดว่าผู้กำหนดนโยบายของจีนกังวลเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของญี่ปุ่นภายในอนุภูมิภาคนี้

ความสำคัญของการร่วมมือในระดับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงเพื่อการรวมตัวของอาเซียนเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในหมู่นักวิชาการ ผู้มีอำนาจตัดสินใจด้านนโยบาย ภาคเอกชน และกลุ่มต่าง ๆ เนื่องจากจะช่วยลดช่องว่างระหว่าง CLMV และอดีตสมาชิกทั้งหกประเทศ อย่างไรก็ตาม อนุภูมิภาคยังคงประสบปัญหาหลายด้าน เช่น การลักลอบขนยาเสพติด ความไม่แน่นอนทางการเมือง การค้ามนุษย์ ความเสื่อมโทรมทางสภาพแวดล้อม ความขัดแย้งตามแนวชายแดน โจรสลัด ฯลฯ การแข่งขันระหว่างจีนและญี่ปุ่นที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น มีแนวโน้มที่จะทำให้การจัดการความร่วมมือระหว่างประเทศแม่น้ำโขงซับซ้อนยิ่งขึ้น .

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีน-ญี่ปุ่น และชี้ให้เห็นถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อแนวทางความร่วมมือในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง โดยใช้ทฤษฎีสัจนิยม (realism) และทฤษฎีเสรีนิยมใหม่ (neo-liberalism) นอกจากนี้ ยังจะแสดงให้เห็นถึงผลกระทบที่แท้จริงของการแข่งขันทางอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นต่อประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง รวมถึงการรวมกลุ่มในอนุภูมิภาคนี้ โดยกรอบเวลาในการศึกษาเริ่มจากทศวรรษที่ 2540 หลังเกิดการเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจในเอเชียอันเนื่องมาจากการที่จีนเริ่มผงาดขึ้นมา มีอำนาจและเริ่มเห็นการแข่งขันที่ชัดเจนขึ้นในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อตรวจสอบสาเหตุที่กระตุ้นการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่น
2. สัมภาษณ์พัฒนาการและลักษณะของการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง
3. เพื่อตรวจสอบว่าการแข่งขันระหว่างจีน-ญี่ปุ่นได้ส่งผลกระทบต่อความร่วมมือและรวมกลุ่มในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงหรือไม่

สมมุติฐานของการวิจัย

-

ขอบเขตของการวิจัย

ด้านเนื้อหา

การวิจัยเรื่อง “การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง – ผลกระทบต่อการรวมตัวในภูมิภาค” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative method) โดยใช้วิธีการศึกษา (case study) ของอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงเพื่อหาคำตอบว่าการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นเกิดขึ้นได้อย่างไร มีลักษณะและพัฒนาการเช่นไร และอาจจะมีผลกระทบต่อการรวมกลุ่มของประเทศในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงอย่างไร แหล่งข้อมูลที่ใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้คือ แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (primary sources) โดยเน้นที่รายงานของสื่อ เอกสารองค์กรที่เกี่ยวข้อง เอกสารราชการ และเสริมด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับเจ้าหน้าที่ขององค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกหน่วยงานราชการ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญทั้งด้วยตนเอง ทางอีเมล หรือช่องทางการสื่อสารอื่นๆ แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary sources) รวมถึงหนังสือ บทความวารสาร งานวิจัยก่อนหน้า รายงาน และวิทยานิพนธ์ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

- 1) เจ้าหน้าที่ระดับชำนาญการทั้งชาวไทยและต่างประเทศในองค์กรระหว่างประเทศ เช่น สถาบันความร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขง (Mekong Institute, MI) 1 ราย, สถาบันพัฒนาเศรษฐกิจ-องค์การการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น (IDE-JETRO) 2 ราย องค์กรพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations International Development Organization, UNIDO) 1 ราย
- 2) อาจารย์ นักวิชาการ หรือนักวิจัยที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่น และ/หรือการพัฒนาและการรวมกลุ่มในลุ่มแม่น้ำโขง โดยเป็นชาวอเมริกัน 1 ราย และชาวลาว 1 ราย

ระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง – ผลกระทบต่อการรวมตัวในภูมิภาค” ในครั้งนี้มีระยะเวลาในการดำเนินงาน 2 ปี ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2563 ถึงพฤษภาคม พ.ศ. 2565 และต่อขยายถึงตุลาคม พ.ศ. 2565

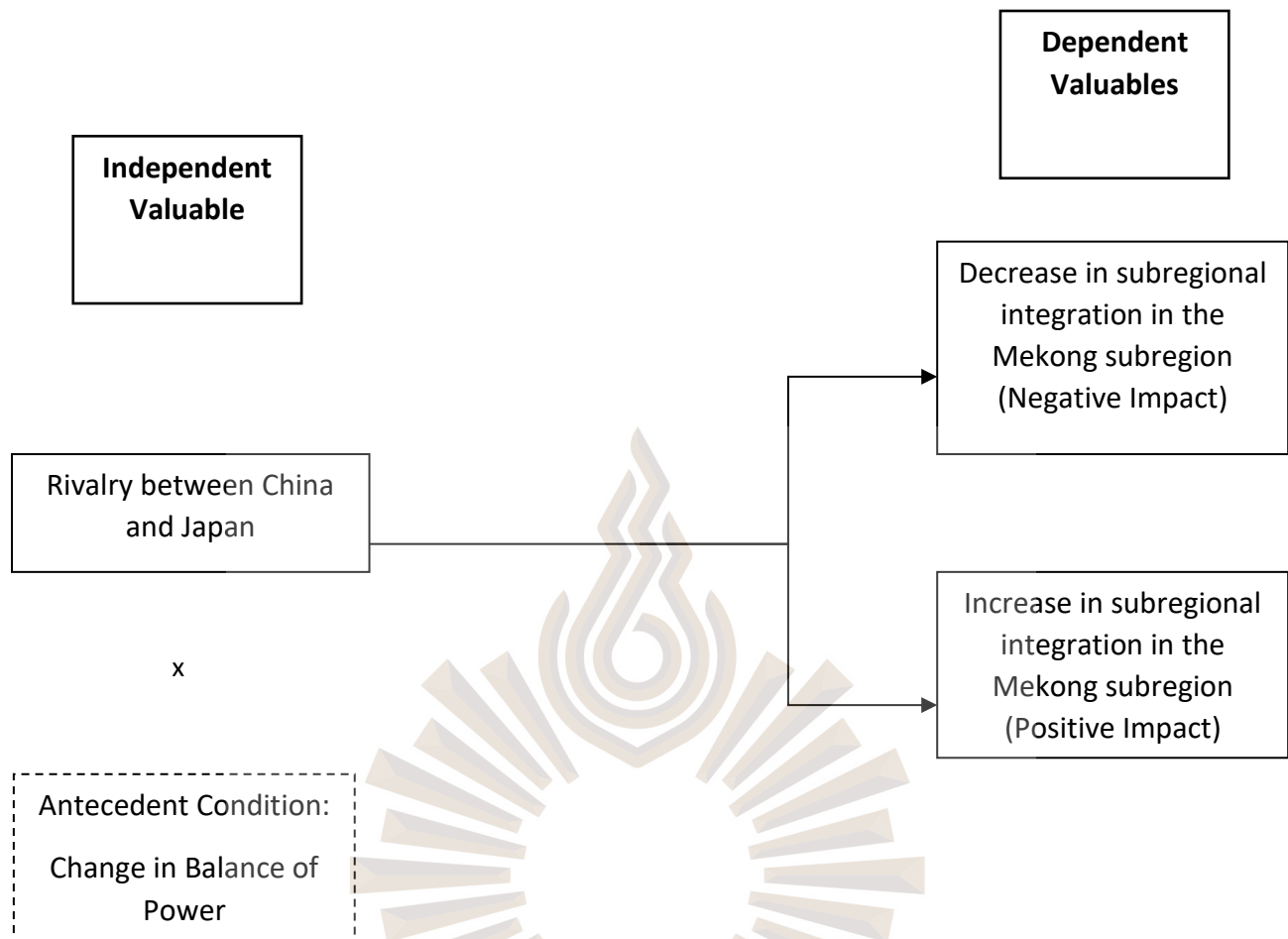
กรอบแนวคิดในการทำวิจัย

จากแนวความคิดของนักทฤษฎีสัจนิยม (realist) และทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านอำนาจ (power transition theory) ที่ว่าเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจ จะเปิดโอกาสให้เกิดการช่วงชิงอำนาจระหว่างประเทศมหาอำนาจเดิม และประเทศที่ขึ้นมาใช้อำนาจใหม่ (Diehl & Goertz, 2000) ดังนั้น เงื่อนไขสำคัญ (antecedent) คือ การ

เปลี่ยนดุลอำนาจ (change in balance of power) นักสังคมนิยมดั้งเดิม (neoclassical realist) มองว่าการเปลี่ยนแปลงทางความสามารถของรัฐ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงผลประโยชน์ของรัฐในระบบ รัฐที่มีอำนาจและความสามารถมากขึ้นมักจะขยายผลประโยชน์ตนเองไปภายนอกอาณาเขตทางภูมิศาสตร์หรืออิทธิพลของตน และก่อให้เกิดความขัดแย้งกับรัฐที่มีอำนาจเดิมในระบบ (Zakaria, 1998)

ส่วนนักทฤษฎีเสรีนิยมใหม่มองว่า การรวมกลุ่มในภูมิภาคเกิดขึ้นผ่านกระบวนการสร้างสถาบัน (institution building) อย่างเป็นทางการในระดับภูมิภาค (Sahakyan, 2016; Acharya and Buzan, 2017) ทั้งนี้ จากการศึกษาของ Keohane & Martin (1995) พบว่า สถาบันก่อให้เกิดกลไกประสานงานที่จะช่วยให้รัฐเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการร่วมมือได้ ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มโอกาสให้เกิดความร่วมมือมากขึ้น (p. 45) ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่า หากสถาบันหรือกระบวนการสร้างสถาบันถูกทำให้อ่อนแอลง ก็ส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ที่รัฐจะได้จากความร่วมมือ และส่งผลต่อการตัดสินใจของรัฐในการผลักดันกระบวนการรวมกลุ่มในที่สุด ในทางตรงกันข้าม หากสถาบันแข็งแกร่งและให้ผลประโยชน์ต่อรัฐมากขึ้น มีความเป็นไปได้สูงที่รัฐจะเร่งกระบวนการรวมกลุ่ม Ngampramuan & Ploberger (2020) อ้างว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบที่ได้ก่อให้เกิดพลวัตของการรวมกลุ่มในระดับอนุภูมิภาคที่เห็นได้ชัดคือสงครามเย็น การแข่งขันระหว่างมหาอำนาจปิดกั้นการรวมกลุ่ม และการสิ้นสุดของสงครามเย็นนำไปสู่การรวมกลุ่มในภูมิภาคและอนุภูมิภาค (p. 3-4) จากการศึกษาข้างต้น เป็นไปได้ว่าการแข่งขันหรือการช่วงชิงอำนาจระหว่างมหาอำนาจที่เกิดขึ้นในภูมิภาคหรืออนุภูมิภาค ส่งผลกระทบต่อกระบวนการรวมกลุ่มของประเทศในภูมิภาคนั้น ๆ

งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการค้นหาคำตอบหลักในสองส่วน ส่วนแรก การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงเกิดขึ้นได้อย่างไร และส่วนที่สอง การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นขัดขวางการรวมตัวในอนุภูมิภาค หรือมีส่วนช่วยเร่งการรวมตัว ดังนั้น ในส่วนแรกได้กำหนดให้การเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจเป็นตัวแปรอิสระ (independent variable) และการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นเป็นตัวแปรตาม (dependent variable) ในส่วนที่สอง กำหนดให้การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นจึงถือเป็นตัวแปรอิสระ (independent variable) และภาวะชะงักงันของการรวมตัวของอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง และการเร่งการรวมตัวของอนุภูมิภาคเป็นตัวแปรตาม (dependent variable) อย่างไรก็ตาม คำถามและคำตอบของทั้งสองส่วนที่ต้องการค้นหาก็ไม่สามารถที่จะแยกจากกันได้อย่างสิ้นเชิงเพราะมีความสัมพันธ์กัน จึงสามารถแทนด้วยแผนภาพได้ดังนี้

นิยามศัพท์เฉพาะ

การช่วงชิงอำนาจ (rivalry)

ตามนิยามที่ให้โดย William Thompson และคณะ (2001; 2007) การช่วงชิงอำนาจเกิดขึ้นเมื่อประเทศคู่ใดคู่หนึ่งอยู่ในสถานการณ์ที่เป็นไปตามเงื่อนไขดังนี้ ก) คู่แข่งที่มีความสามารถ “เล่นในสมาคมเดียวกัน” (playing in the same league) ข) เป็นแหล่งภัยคุกคามที่สามารถเปลี่ยนเป็นภัยคุกคามทางทหาร (threats) ค) ความเป็นอริ (enemies)

อนุภูมิภาค (subregion)

อนุภูมิภาค หมายถึง พื้นที่ทางภูมิศาสตร์และรัฐศาสตร์ซึ่งเป็นส่วนย่อยของภูมิภาค (Ngampramuan & Ploberger, 2020) ในการวิจัยครั้งนี้ อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง หมายถึง ขอบเขตทางภูมิศาสตร์ที่อยู่ภายใต้อธิปไตย

ของประเทศที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน ได้แก่ กัมพูชา ลาว เมียนมาร์ เวียดนาม และไทย รวมถึงจีนตอนใต้ (มณฑลยูนนานและเขตปกครองตนเองกว่างซี)

การรวมกลุ่มในภูมิภาค/อนุภูมิภาค (regional/subregional integration)

สำหรับการรวมกลุ่มในภูมิภาคหรืออนุภูมิภาคคือ กระบวนการที่รัฐโอนถ่ายอำนาจอธิปไตยของตนไปยังศูนย์รวมใหม่ซึ่งมีสถาบันเป็นแกนกลางมากขึ้นเรื่อย ๆ ในงานวิจัยนี้มองว่า หากกระบวนการนี้ช้าลงหรือรัฐไม่ให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ส่งผลให้สถาบันอ่อนแอลงก็แสดงว่าเกิดผลเสียต่อการรวมกลุ่ม (negative impact on subregional integration) แต่หากกระบวนการนี้เกิดเร็วขึ้นหรือรัฐโอนถ่ายอำนาจไปยังสถาบันมากขึ้นก็แสดงว่าเกิดผลดีต่อการรวมกลุ่ม (positive impact on subregional integration)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. งานวิจัยนี้จะช่วยเติมช่องว่างในวรรณกรรมปัจจุบันที่มีอยู่เกี่ยวกับการศึกษาความสัมพันธ์ของมหาอำนาจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ซึ่งยังคงมีพื้นที่ให้เติมเต็มอีกมาก
2. การวิจัยเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มคนหลากหลายทั้งในและนอกสถาบันการศึกษา การศึกษานี้จะช่วยเพิ่มความเข้าใจของนักศึกษาและนักวิชาการในสาขารัฐศาสตร์ การศึกษาระหว่างประเทศ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเกี่ยวกับคำอธิบายสำหรับความสัมพันธ์ของมหาอำนาจและนัยต่อลัทธิภูมิภาคในกรณีของแม่น้ำโขง นอกจากนี้ ผู้กำหนดนโยบายและผู้ปฏิบัติงาน ตลอดจนผู้มีอำนาจตัดสินใจของประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ จากอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงก็จะได้รับประโยชน์จากการศึกษานี้เช่นกันเมื่อต้องรับมือกับการรวมตัวในระดับภูมิภาคที่ซับซ้อนขึ้นในอนุภูมิภาคนี้
3. หัวข้อการวิจัยเกี่ยวข้องกับวิชาที่ผู้ทำวิจัยกำลังสอนอยู่ในปัจจุบัน เช่น ภูมิภาคนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เศรษฐกิจการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเศรษฐกิจการเมืองของเอเชีย และจะสอนภายใต้หลักสูตรที่ปรับปรุงใหม่ เช่น การเมืองระหว่างประเทศของเอเชีย และเงินในวันที่ 21 ศตวรรษ ดังนั้นผู้ทำวิจัยจึงสามารถนำความรู้ที่ค้นพบใหม่จากการวิจัยนี้ไปสอนในชั้นเรียนเหล่านั้นได้
4. เพื่อเพิ่มแรงกระเพื่อมของงานวิจัยในวงกว้างมากขึ้น ผู้ทำวิจัยวางแผนที่จะเผยแพร่การศึกษารั้งนี้ในวารสารระดับชาติ และ/หรือนานาชาติที่มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับสันนิยมน และการเปลี่ยนผ่านอำนาจ

ทฤษฎีสันนิยมน (realist theory) และทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านอำนาจ (power transition theory) ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้พัฒนาแนวคิดการช่วงชิงอำนาจ (rivalry approach) อย่างกว้างขวาง นักทฤษฎีที่เน้นเรื่องความคิดเกี่ยวกับอำนาจในการอธิบายพฤติกรรมของรัฐ มีมุมมองว่า “ความสามารถ” (capacities) ของรัฐนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับ “ผลประโยชน์แห่งรัฐ” (national interests) นักสันนิยมนดั้งเดิมแบบใหม่ (neoclassical realist) อย่างเช่น Fareed Zakaria (1998) มีข้อสังเกตว่าเมื่อมีความเปลี่ยนแปลงในความสามารถแห่งรัฐ มุมมองของรัฐนั้นต่อผลประโยชน์แห่งรัฐก็จะเปลี่ยนไปด้วย เมื่อความสามารถหรืออำนาจเชิงเปรียบเทียบ (relative capacities/power) ของรัฐเพิ่มมากขึ้น รัฐก็จะมีแนวโน้มที่จะขยายผลประโยชน์แห่งรัฐตนเองออกไปภายนอกประเทศ ทั้งนี้ เนื่องจากรัฐจะเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับสิ่งสำคัญต่อการอยู่รอดของรัฐ รัฐที่มีอำนาจมากขึ้นก็มักจะมีผลประโยชน์ขยายตามไปด้วย ดังจะเห็นได้ว่ารัฐมหาอำนาจมักจะมองว่าผลประโยชน์แห่งรัฐไม่ได้จำกัดอยู่แค่ภายในพรมแดนของตน ในประเด็นนี้ Nazli Choucri & Robert North (1975) กล่าวไว้อย่า น่าสนใจว่า—รัฐที่ขึ้นมาีอำนาจมักจะขยายกิจกรรมแห่งตนและผลประโยชน์แห่งรัฐไปภายนอก ส่งผลให้อาณาเขตอิทธิพลของตนไปทับซ้อนจนกระทบกระทั่งกับอาณาเขตอิทธิพลของรัฐอื่น จนเกิดความขัดแย้งระหว่างประเทศ วิกฤต และสงครามขึ้น (p. 1)

หากพิจารณาจากมุมมองข้างต้น จะพบว่า การขยายผลประโยชน์แห่งรัฐออกไปก่อให้เกิดความขัดแย้งทางผลประโยชน์ เนื่องจากการขยายผลประโยชน์มักจะมาพร้อมกันกับการเสียประโยชน์ของรัฐอื่น William Thompson (1999) โยงความขัดแย้งทางผลประโยชน์เข้ากับสาเหตุของการเกิดการช่วงชิงอำนาจระหว่างรัฐ โดยกล่าวว่ารัฐกลายเป็นรัฐคู่แข่งระหว่างกันเนื่องจากว่ารัฐทั้งสองนั้นมี “วัตถุประสงค์” (objectives) เดียวกัน เช่น ต้องการที่จะครอบครองอาณาบริเวณเดียวกัน ควบคุมตลาดเดียวกัน หรือผูกขาดอิทธิพลเหนืออาณาเขตเดียวกัน เป็นต้น ตามทัศนะของ Thompson แล้ว หากความขัดแย้งทางผลประโยชน์ หรือการทับซ้อนทางผลประโยชน์นี้ไม่ได้รับการแก้ไข การช่วงชิงอำนาจระหว่างรัฐทั้งสองก็จะยังดำเนินต่อไป

Robert Gilpin (1981) นักสันนิยมนผู้โด่งดังอีกท่านหนึ่ง มีมุมมองที่คล้ายกันกับแนวความคิดข้างต้น โดยกล่าวว่า—รัฐหรือกลุ่มของรัฐมักจะมีแนวโน้มที่จะเพิ่มการควบคุมเหนือสิ่งแวดล้อมโดยรอบเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเกี่ยวกับผลประโยชน์แห่งรัฐบางประการ เมื่อรัฐนั้นมีอำนาจมากขึ้น สำหรับนักทฤษฎีสันนิยมนแล้ว เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของดุลอำนาจ (balance of power) ก็จะเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการช่วงชิงอำนาจระหว่าง

ประเทศมหาอำนาจเดิม และประเทศที่ผงาดขึ้นมาใหม่ (Diehl & Goertz, 2000) การเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจ (balance of power) และการกระจายอำนาจ (distribution of power) ถูกมองว่าเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความเป็นปฏิปักษ์ หรือการช่วงชิงอำนาจ (rivalry) ระหว่างมหาอำนาจ (great powers) เนื่องจากรัฐจะพยายามรักษาสมดุลแห่งอำนาจเพื่อความมั่นคงปลอดภัย (Waltz, 1979) สงครามมักจะเกิดขึ้นในระหว่างที่รัฐคู่แข่งอยู่ในระหว่างที่เกิดการเปลี่ยนผ่านอำนาจ หรือการเปลี่ยนแปลงสมดุลของอำนาจเชิงเปรียบเทียบระหว่างคู่แข่งของรัฐ หรือในระบบระหว่างประเทศทั้งระบบ Paul F. Diehl & Gary Goertz (2001) กล่าวอ้างว่าตามแนวคิดของทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านอำนาจ “สงคราม” จะเกิดขึ้นได้หากมีทั้งการเปลี่ยนผ่านอำนาจและการช่วงชิงอำนาจเกิดขึ้นพร้อมกัน (p. 7)

2. แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจ (Rivalry Approach)

แนวคิดและการศึกษาเกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจ หรือความเป็นปฏิปักษ์นี้เป็นแนววิธีใหม่ของการศึกษาเกี่ยวกับ “ความขัดแย้ง” แทนที่จะวิเคราะห์เกี่ยวกับ “สงคราม” หรือจุดกำเนิดของสงครามโดยเฉพาะ แต่แนวคิดนี้มุ่งประเด็นไปที่ “การช่วงชิงอำนาจ” หรือ “การเป็นปฏิปักษ์” (rivalry) แทน เพื่อทำความเข้าใจ หรือหาสาเหตุของการสู้รบทางการทหาร หรือสงคราม ทั้งนี้ เนื่องจากว่ามีข้อมูลที่ชี้ให้เห็นว่า “การช่วงชิงอำนาจ” ระหว่างรัฐสามารถเพิ่ม “ความเป็นไปได้” หรือ “โอกาส” ที่จะเกิด “สงคราม” จากการศึกษาของ Peter Wallensteen (1981) แสดงให้เห็นว่า 75% ของรัฐที่เคยมีความขัดแย้งทางทหารกันมาก่อนทำสงครามระหว่างกันในท้ายที่สุด Paul F. Diehl & Gary Goertz (2001) ยังค้นพบว่าราว 49% ของสงครามระหว่างรัฐที่เกิดขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2359 และศตวรรษที่ 20 เป็นสงครามของรัฐที่เป็นคู่แข่ง (rival) หรือมีการช่วงชิงอำนาจระหว่างกัน นอกจากนี้ กึ่งหนึ่งของความขัดแย้งทางทหาร และการแย่งชิงอาณาเขตโดยใช้ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 19-20 ยังเป็นผลมาจากการช่วงชิงอำนาจที่ยืดเยื้อระหว่างรัฐอีกด้วย ในการศึกษาก่อนหน้านี้ของ Goertz (1994) พบว่าความเป็นไปได้ที่จะเกิดสงครามระหว่างรัฐที่เป็นคู่แข่งกันมาอย่างยืดเยื้อ (enduring rival) มีมากกว่ารัฐที่ไม่ได้เป็นคู่แข่ง หรือเกี่ยวข้องกับช่วงชิงอำนาจเลยถึง 8 เท่า (p. 208-212) เมื่อการช่วงชิงอำนาจระหว่างรัฐคู่แข่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสงครามเช่นนี้ การศึกษาเกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจจึงเป็นเรื่องสำคัญ

การศึกษาเกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจมองว่าความขัดแย้งระหว่างรัฐนั้นเชื่อมโยงกับพื้นที่และเวลา (space and time) ความขัดแย้งระหว่างรัฐคู่แข่งเป็นปรากฏการณ์ที่เชื่อมโยงความขัดแย้งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ไม่ใช่เป็นปรากฏการณ์โดด ๆ ความขัดแย้งในอดีตเพิ่มโอกาสของความขัดแย้งในอนาคต ทั้งนี้ เนื่องจากการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างรัฐคู่แข่งจะเต็มไปด้วยความเป็นปรปักษ์ระหว่างกัน และความไม่ไว้วางใจกัน การมองอีก

ฝ่ายว่าเป็นภัยคุกคาม และการคาดการณ์เกี่ยวกับการใช้ความรุนแรง ดังนั้น การช่วงชิงอำนาจระหว่างรัฐจึงเท่ากับเป็นบ่อเกิดของสงคราม (Diehl & Goertz, 2001, p. 7)

ประเด็นอีกประการที่น่าสนใจและเกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำวิจัยครั้งนี้คือ ข้อค้นพบของ John A. Vasquez (1995) ซึ่งเปิดเผยว่าการช่วงชิงอำนาจระหว่างรัฐถึงราว 85% เกิดขึ้นระหว่างรัฐที่เป็น “ประเทศเพื่อนบ้าน” (p. 285) Vasquez (1996b) พบว่ารัฐคู่แข่งที่มีพรมแดนอยู่ติดกันมักจะเคยสู้รบกันมาก่อน และไม่มีรัฐคู่แข่งใดเลยที่เป็นเพื่อนบ้านกันแต่ไม่เคยรบกัน สาเหตุไม่ใช่เพียงเพราะพรมแดนที่ติดกันเท่านั้น แต่ยังเกิดจากความขัดแย้งของสิทธิเหนืออาณาเขตระหว่างสองฝ่าย หรือความขัดแย้งของสิทธิเหนืออาณาเขตที่ทั้งสองรัฐมีกับฝ่ายที่สาม (p. 542-547)

การที่จะสามารถระบุได้ว่าเกิดการช่วงชิงอำนาจระหว่างกันขึ้นแล้วหรือไม่นั้น จะต้องย้อนกลับมาพิจารณานิยามของปรากฏการณ์นี้ สำหรับนิยามของคำว่า “การช่วงชิงอำนาจ” สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท 1) นิยามเชิงทฤษฎี (conceptual definition) 2) นิยามเชิงปฏิบัติการ (operational definition)

สำหรับนิยามเชิงทฤษฎีนั้น โดยทั่วไปอาจจะนิยามได้ว่า การช่วงชิงอำนาจคือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่เต็มไปด้วยการแข่งขันอย่างสุดโต่ง และมักจะมีความรู้สึกเป็นปรปักษ์ในเชิงจิตวิทยาเข้ามาเกี่ยวข้อง ประเด็นความสัมพันธ์ของคู่แข่งทั้งสองฝ่ายจะครอบงำด้วยทัศนคติที่ทั้งคู่มีต่อกัน ในทางการเมืองระหว่างประเทศ การช่วงชิงอำนาจจึงเกี่ยวข้องกับการแข่งขันของคู่ศัตรู ซึ่งก็คือ รัฐ (Vasquez, 1993, p. 75-76; 1996a)

ส่วนนิยามเชิงปฏิบัติการ (operational definition) ของการช่วงชิงอำนาจ สามารถแบ่งออกได้กว้าง ๆ เป็น 2 ประเภท คือ นิยามเชิงปฏิบัติการตามแนวความหนาแน่นของความขัดแย้ง (dispute density approach) ซึ่งจะมองที่ความขัดแย้งทางทหาร (militarized interstate disputes, MIDs)¹ เป็นเกณฑ์ และนิยามเชิงปฏิบัติการตามแนวการตีความ (interpretive approach) (Streich, 2019)

Paul F. Diehl และ Gary Goertz เป็นต้น นิยามการช่วงชิงอำนาจระหว่างรัฐว่าจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ประการคือ ความขัดแย้งที่ยาวนาน (longstanding dispute) และความสามารถในการแข่งขันทางการทหาร (militarized competitiveness) สำหรับ Diehl & Goertz (2001) การช่วงชิงอำนาจที่ยืดเยื้อ (enduring rivalry) หมายถึง การที่รัฐคู่แข่งมีความขัดแย้งที่ใช้กำลังทหารอย่างน้อย 6 ครั้ง ในช่วงระยะเวลาอย่าง

¹ Charles S. Gochman และ Zeev Maoz (1984) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่าความขัดแย้งทางการทหาร (MIDs) ไว้ว่าคือ ชุดของปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐสองรัฐ หรือหลายรัฐ ซึ่งเกี่ยวข้องกับภัยด้านการใช้กำลังทางทหาร การแสดงแสนยานุภาพทางการทหาร หรือการใช้อำนาจทางการทหารจริง การกระทำทั้งหมดนี้จะต้องเป็นไปโดยเปิดเผย ชัดเจน และไม่ใช้การกระทำโดยบังเอิญ และจะต้องมีการแทรกแซงจากรัฐบาล (น. 587)

น้อย 20 ปี (p. 44)² ส่วนรัฐคู่แข่งที่ไม่เข้าข่ายดังกล่าวข้างต้น ถือว่าเป็นรัฐคู่แข่งที่ไม่เข้าเกณฑ์ “การช่วงชิงอำนาจที่ยืดเยื้อ” จากนิยามเชิงปฏิบัติการดังกล่าว พวกเขาพบว่าการช่วงชิงอำนาจที่ยืดเยื้อถึง 115 กรณีในระหว่างปี พ.ศ. 2359-2544 จากการช่วงชิงอำนาจทั้งหมด 260 กรณี ก่อนหน้านี้ Diehl (1985) ได้นิยามว่า การช่วงชิงอำนาจเกิดขึ้นเมื่อรัฐคู่แข่งมีความขัดแย้งอย่างน้อย 3 ครั้ง ในระยะเวลา 15 ปี แต่สำหรับ Frank W. Wayman (1983) จะต้องมีความขัดแย้งอย่างน้อย 2 ครั้ง ทุก ๆ ระยะเวลา 10 ปี

สำหรับนิยามเชิงปฏิบัติการแบบที่สอง เป็นนิยามที่เรียกว่าการช่วงชิงอำนาจตามแนวการตีความ นิยามของการช่วงชิงอำนาจแนวนี้นี้มีแนวคิดหลักมาจาก “การช่วงชิงอำนาจเชิงยุทธศาสตร์” (strategic rivalry) ซึ่งพัฒนาโดย William R. Thompson ซึ่งกำหนดว่า การที่การช่วงชิงอำนาจใด ๆ จะเข้าข่ายการช่วงชิงอำนาจเชิงยุทธศาสตร์นั้น คู่ของรัฐจะต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการ 1) คู่แข่งขันต่างมองว่าทั้งสองฝ่ายมีความสามารถอยู่ในระดับเดียวกัน 2) เป็นภัยคุกคามและอาจจะกลายเป็นภัยทางทหารได้ 3) เป็นศัตรู (Thompson, 2001; Colaresi, Rasler & Thompson, 2007) จะเห็นได้ว่า การให้คำนิยามเชิงปฏิบัติการของ Thompson จะไม่มีการกำหนดจำนวนขั้นต่ำของความขัดแย้งที่ใช้กำลังทางทหาร (MIDs) หรือจำนวนปีของระยะเวลาที่เกิดการช่วงชิงอำนาจ และไม่มีข้อกำหนดว่ารัฐคู่แข่งจะต้องมีความสามารถทางการทหารที่ค่อนข้างจะสูสีกัน ซึ่งหมายถึงว่าแม้ประเทศที่มีแสนยานุภาพทางการทหารแตกต่างกันก็สามารถที่จะเป็นรัฐคู่แข่งในการช่วงชิงอำนาจได้ การศึกษาของ Thompson และพวกเขาจะกำหนดให้การช่วงชิงอำนาจเชิงยุทธศาสตร์เป็นไปได้ 2 แบบ แบบที่หนึ่ง “ภูมิศาสตร์” (spatial) ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการควบคุมอาณาบริเวณ หรือแบบที่สอง “สถานะ” (positional) ซึ่งจะเกี่ยวกับอิทธิพลและฐานะของรัฐนั้นในระดับระหว่างประเทศ หรือระดับภูมิภาค หรืออิทธิพลทางแนวคิด พวกเขาพบว่าการช่วงชิงอำนาจที่เข้าข่ายการช่วงชิงอำนาจในเชิงยุทธศาสตร์ถึง 173 กรณีเกิดขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2359-2542 (Colaresi, Thompson, & Rasler, 2007, p. 15)

การวิจัยชิ้นนี้ใช้นิยามเชิงปฏิบัติการตามแนวการตีความ ที่ไม่คำนึงถึงความขัดแย้งทางการทหารในระยะเวลาที่กำหนด เนื่องจากว่า ประการแรก ผู้ทำวิจัยไม่ได้มองว่า การช่วงชิงอำนาจจะต้องเป็นการช่วงชิงอำนาจแบบยืดเยื้อ (enduring rivalry) ประการที่สอง นิยามที่ใช้ความขัดแย้งทางการทหารไม่มีเอกฉันท์ ดังจะเห็นได้จากคำนิยามข้างต้น ซึ่งนักวิชาการแต่ละคนใช้จำนวนครั้งของการใช้การทหาร และระยะเวลาที่แตกต่างกัน ประการที่สาม นิยามของการช่วงชิงอำนาจแบบยืดเยื้อโดย Diehl และ Goertz นั้น ยังมีการปรับเปลี่ยนอยู่เรื่อย ๆ โดยในการศึกษาภายหลัง ไม่มีการใช้ข้อกำหนดขั้นต่ำของจำนวนการใช้กำลังทางการทหาร 6 ครั้งในช่วงระยะเวลา 20 ปีมาเป็นตัวกำหนดอีกต่อไป แต่กำหนดว่ารัฐจะต้องมีความขัดแย้งมากกว่า 3 ครั้งในช่วงระยะเวลา 11 ถึง 15 ปี กล่าวโดยละเอียดก็คือ ความขัดแย้งครั้งที่สองจะต้องมีความเชื่อมโยงกับความขัดแย้งครั้งแรก และ

² Diehl & Goertz (2001) ยังแบ่งการช่วงชิงอำนาจออกเป็น “การช่วงชิงอำนาจขั้นต้น” (proto rivalry) และ “การช่วงชิงอำนาจแบบโดด” (isolated rivalry) อีกด้วย

เกิดภายในระยะเวลา 11 ปี ส่วนความขัดแย้งในครั้งต่อ ๆ มา ก็จะต้องเกี่ยวพันกับความขัดแย้งในอดีต โดยจะต้องเกิดภายในระยะเวลา 15 ปีหลังจากเกิดความขัดแย้งครั้งแรก (Klein, Goertz, & Diehl, 2006, p. 337) Goertz เองในการศึกษาชุดแรกก็ใช้จำนวนครั้งของความขัดแย้งทางทหาร และจำนวนปีของระยะเวลาที่ต่างไป จึงจะเห็นได้ว่า นิยามเชิงปฏิบัติการของการช่วงชิงอำนาจแบบยึดเยื้อของ Klein, Goertz, & Diehl นั้นยังไม่นิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย

3. แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism)

เกี่ยวกับประเด็นเรื่องความร่วมมือและการรวมกลุ่มระหว่างประเทศ นักทฤษฎีเสรีนิยมใหม่เห็นตรงกับนักทฤษฎีสัจนิยมตรงที่ว่า รัฐต่าง ๆ ล้วนแต่มีแรงขับในการกระทำใด ๆ จากผลประโยชน์แห่งรัฐตน แต่อย่างไรก็ดี นักทฤษฎีเสรีนิยมใหม่มองความร่วมมือในแง่บวกกว่ามาก นักทฤษฎีอย่าง Keohane (1984) เชื่อว่าความร่วมมือจะนำมาซึ่งผลประโยชน์ร่วมกันของรัฐที่ให้ความร่วมมือ แม้ว่านักทฤษฎีเสรีนิยมใหม่จะกังวลใจเรื่องการ “โกง” “เอาเปรียบ” หรือ “การกินแรง” แต่ก็ยังเชื่อมั่นว่าการมีสถาบันจะช่วยกำจัดหรือลดทอนปัญหานี้ไปได้ Keohane & Martin (1995) เชื่อว่า สถาบันช่วยสร้างกลไกประสานงานที่จะช่วยให้รัฐสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการร่วมมือได้ และสถาบันซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์กลางนี้จะช่วยเพิ่มโอกาสให้เกิดความร่วมมือมากขึ้น (p. 45) ข้อมูลต่าง ๆ ที่รัฐจะได้รับผ่านสถาบันจะช่วยเสริมสร้างความมั่นใจ เพิ่มความโปร่งใส และป้องกันการ “โกง” ได้ในที่สุด

ในสายตาของนักทฤษฎีเสรีนิยมใหม่ การรวมกลุ่มในภูมิภาคเกิดขึ้นได้โดยผ่านกระบวนการสร้างสถาบัน (institution building) ในระดับภูมิภาคอย่างเป็นทางการ (Sahakyan, 2016; Acharya and Buzan, 2017) ผู้แสดงหลักที่เป็นตัวผลักดันกระบวนการนี้คือรัฐ ความร่วมมือ สถาบันนิยม (institutionalism) และเหตุผลนิยม (rationalism) ในแบบทฤษฎีเสรีนิยมเน้นย้ำถึงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างสลับซับซ้อน (complex interdependence) ระหว่างรัฐ และการมีผลประโยชน์แห่งรัฐร่วมกัน (shared interests) ซึ่งมีความสำคัญต่อการร่วมมือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับภูมิภาค

ที่ผ่านมา การศึกษาเรื่องการรวมกลุ่มในภูมิภาคเริ่มมาจากการศึกษาเกี่ยวกับการรวมกลุ่มในสหภาพยุโรป (European Union – EU) ซึ่งได้กลายเป็นโมเดลต้นแบบให้กับภูมิภาคอื่น ๆ หรือแม้แต่โมเดลที่ทั่วโลกดำเนินรอยตาม แต่อย่างไรก็ดี การรวมกลุ่มในภูมิภาคมีความหมายอย่างแคบและอย่างกว้าง ในความหมายอย่างแคบ หมายถึง การรวมกลุ่มในระดับภูมิภาคจะนำไปสู่ระบบที่อำนาจอธิปไตยของรัฐถูกส่งต่อไปยังองค์กรเหนือรัฐมากขึ้นเรื่อย ๆ (Börzel, 2013) เช่น สหภาพยุโรป นอกจากนี้ Laurson (2008) นิยามการรวมกลุ่มว่า เป็นกระบวนการที่ผู้เล่นทางการเมืองจากประเทศต่าง ๆ ถูกจูงใจให้แปรเปลี่ยนความภักดี ความคาดหวัง และกิจกรรมทางการเมืองไปยังศูนย์กลางใหม่ซึ่งมีสถาบันเป็นแกนกลางหรือเรียกชื่ออำนาจการควบคุมเหนือรัฐชาติเดิมของตน (p. 5) ในความหมายอย่างกว้างและครอบคลุมมากขึ้น การรวมกลุ่มระดับภูมิภาคเป็นกระบวนการระหว่าง

รัฐบาลและภาคการณได้้น้อยกว่า ซึ่งความร่วมมือระดับภูมิภาคเกิดขึ้นในนโยบายที่หลากหลายด้าน และดำเนินการไปได้ด้วยความเร็วที่แตกต่าง (Krapohl, 2017, p. 5) ส่วนการรวมกลุ่มในอนุภูมิภาคนั้น จากการศึกษาของ Ngampramuan & Ploberger (2020) เกิดขึ้นภายใต้บริบทของภูมิภาค และไม่สามารถแยกเป็นอิสระจากการพัฒนาในระดับภูมิภาคหรือระดับโลกได้โดยสิ้นเชิง (p. 3) ในการศึกษาชิ้นนี้ ผู้ทำวิจัยมองว่าการรวมกลุ่มในลุ่มแม่น้ำโขงเองก็เกิดขึ้นภายในบริบท หรือพร้อม ๆ กับการรวมกลุ่มกันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกเช่นกัน

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นมักถูกขนานนามโดยสื่อมวลชนและในแวดวงวิชาการว่า “เศรษฐกิจร้อนแรง การเมืองเย็นชา” (hot economics, cold politics) ซึ่งเป็นวลีที่บรรยายถึงความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศในขณะที่มีการเปลี่ยนผ่านดุลอำนาจได้เป็นอย่างดี ในแง่มุมทางเศรษฐกิจแน่นอนว่าความร่วมมือระหว่างทั้งสองประเทศในเรื่องการค้า การลงทุน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการศึกษาเป็นไปอย่างใกล้ชิดและกว้างขวาง หากแต่ในแง่ของการเมืองและความมั่นคง มักจะพบว่าทั้งสองประเทศมีปัญหาบางอย่างอยู่เนือง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแข่งขันทางการทหารและอาวุธ ความขัดแย้งเรื่องประวัติศาสตร์ ข้อพิพาทเรื่องดินแดนในทะเลจีนตะวันออก ความมั่นคงในโลกไซเบอร์ จึงเห็นได้ว่าความสัมพันธ์เป็นไปตามขั้วตรงข้ามระหว่างด้านเศรษฐกิจและการเมือง นอกจากนี้ พบว่าที่ผ่านมาทั้งสองประเทศต่างพยายามขยายอิทธิพลของตนเองไปทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงลุ่มแม่น้ำโขง ดังนั้น นอกจากรายงานข่าวและบทวิเคราะห์ที่มองความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศเป็นไปในลักษณะ “การช่วงชิงอำนาจ” แล้ว บทความวิชาการและหนังสือหลายเล่มเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นได้นำเสนอมุมมองเรื่อง “การช่วงชิงอำนาจ” ระหว่างทั้งสองประเทศ (Rozman, 2002; Bush, 2010; Chan, 2013; Inoguchi & Ikenberry, 2013; Lai, 2014; Takeuchi, 2014; Yahuda, 2014; Streich, 2019)

อย่างไรก็ดีสิ่งที่ขาดหายไประหว่างวรรณกรรมที่ศึกษาเกี่ยวกับ rivalry approach และวรรณกรรมที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นก็คือ “ความเชื่อมโยง” องค์ความรู้ ในบรรดาวรรณกรรมปัจจุบันที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่น ไม่ได้ใช้ rivalry approach ในการวิเคราะห์ (Streich, 2019, p. 4) ยกเว้นงานของ Streich ในหนังสือเรื่อง The Ever-Changing Sino-Japanese Rivalry และตามที่กล่าวอ้างโดย Streich นักวิชาการด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรียกจัดความสัมพันธ์ระหว่างจีน-ญี่ปุ่นให้อยู่ในหมวด “การช่วงชิงอำนาจ” ไม่ได้กล่าวอ้างถึงแนวคิดทางทฤษฎีเกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจ (rivalry approach) (Streich, 2019, p. 5)

ในงานของ Streich (2019) เขาใช้แนวคิดเรื่องการช่วงชิงอำนาจที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดของ Diehl และ Goertz (2001) เกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจที่ยืดเยื้อ (enduring rivalry) และแนวคิดของ Thompson et al. (2007) เกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจเชิงยุทธศาสตร์ (strategic rivalry) ซึ่งในความเห็นของ Streich ความสัมพันธ์ระหว่างจีน-ญี่ปุ่นเป็นการช่วงชิงอำนาจที่ยืดเยื้อในประเด็นเกี่ยวกับ “ภูมิศาสตร์” (spatial) และ “สถานะ” (positional) (p. 5) เพื่ออธิบายว่าเหตุใดผู้นำหรือรัฐจึงเลือกที่จะยกระดับการแข่งขัน ลดระดับการแข่งขัน หรือรักษาระดับของความรุนแรงในการแข่งขันหรือช่วงชิงอำนาจ Streich สร้างโมเดลทางทฤษฎีช่วงชิงอำนาจขึ้นมา โดยพัฒนามาจากโมเดลของ Colaresi (2005) ในการศึกษาของ Streich การระดับความเข้มข้นของการช่วงชิงอำนาจ การลดระดับ และการรักษาระดับ ถูกใช้เป็นตัวแปรตาม (dependent variables) ในขณะที่ตัวแปรอิสระ (independent variables) ประกอบด้วย 1. การให้ค่าการช่วงชิงอำนาจ (rivalry outbidding) 2. ต้นทุนที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตเกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจ (expected future costs of the rivalry) ตัวแปรอิสระแรก—การให้ค่าการช่วงชิงอำนาจ (rivalry outbidding) เกี่ยวกับตัวแปรทางด้านการเมืองภายในประเทศซึ่งหมายถึง ความเป็นไปได้ที่ฝ่ายค้านหรือฝ่ายต่อต้านจะได้เปรียบในการกดดันผู้นำหรือรัฐบาลให้ยอมรับนโยบายช่วงชิงอำนาจที่เข้มข้นมากขึ้น ส่วนตัวแปรอิสระตัวที่สอง—ต้นทุนที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตเกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจ (expected future costs of the rivalry) หมายถึง ต้นทุนที่จะต้องจ่ายหากรัฐยังคงเกี่ยวข้องกับการช่วงชิงอำนาจต่อไป ซึ่ง Streich วัดค่าของตัวแปรทั้งสองเพียงแค่ “สูง” หรือ “ต่ำ” และยังได้ทดสอบโมเดลกับความสัมพันธ์ระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในสองช่วงเวลา คือ 1. พ.ศ. 2417-2488 และ 2. พ.ศ. 2539-ช่วงเวลาปัจจุบัน

Streich พบว่าโมเดลของเขาคาดการณ์พฤติกรรมก้าวร้าวของญี่ปุ่นได้แม่นยำกว่าในช่วงเวลา พ.ศ. 2390-2488 ในขณะที่เดียวกันก็คาดการณ์พฤติกรรมของจีนได้แม่นยำกว่าในช่วง พ.ศ. 2539-เวลาปัจจุบัน ทั้งนี้ Streich อธิบายว่าเป็นเพราะโมเดลสามารถคาดการณ์พฤติกรรมของรัฐที่ก้าวร้าวในระหว่างการแข่งขันช่วงชิงอำนาจได้ดีกว่า ในศตวรรษที่ 19-20 ญี่ปุ่นหลังการปฏิวัติเมจิ (พ.ศ. 2411) เป็นประเทศที่กำลังก้าวขึ้นสู่มหาอำนาจ (rising state) และเป็นประเทศรื้อสร้าง (revisionist state) ซึ่งได้ทำลายสถานภาพของดุลอำนาจเดิมในเอเชียที่มีจีนเป็นศูนย์กลาง รัฐบาลญี่ปุ่นซึ่งตกภายใต้อำนาจของทหารในสมัยนั้นได้ขยายอิทธิพลและรุกคืบเข้าไปในประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ส่วนในช่วงเวลานับตั้งแต่ พ.ศ. 2539 ถึงปัจจุบัน จีนเป็นประเทศที่กำลังก้าวขึ้นสู่มหาอำนาจ (rising state) และเป็นประเทศรื้อสร้าง (revisionist state) มีความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจและการใช้จ่ายในทางการทหารล้ำหน้าญี่ปุ่น จีนได้ทำลายสถานภาพเดิมของอียิปต์โดยเหนือหมู่เกาะ Senkaku/Diaoyu ซึ่งครอบครองโดยญี่ปุ่น นอกจากนี้ Streich ยังพบว่าโมเดลของเขาอธิบาย “การยกระดับการแข่งขัน” (escalation) ได้ดีที่สุดอีกด้วย การยกระดับจะเกิดขึ้นเมื่อการให้ค่าการช่วงชิงอำนาจมีระดับสูงโดยที่ต้นทุนที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต (expected future costs) แทบจะไม่มีผลเลย ซึ่งเท่ากับเป็นการยืนยันว่า—การเมืองภายในประเทศ (domestic politics) มี

ผลกระทบต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายเรื่องการแข่งขันอำนาจหรือการแข่งขันมากกว่าที่โมเดลของ Colaresi ได้เคยวิเคราะห์ไว้

อย่างไรก็ดี การศึกษาของ Streich ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงการแข่งขันระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในกลุ่มแม่น้ำโขง หรือผลกระทบที่จะมีต่อความร่วมมือ หรือการรวมกลุ่มกันในภูมิภาคแม่น้ำโขง หรือภูมิภาคอื่น ๆ ใน ขณะเดียวกัน วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของการแข่งขันอำนาจที่มีการรวมกลุ่มในภูมิภาคก็มีอยู่อย่าง จำกัด งานล่าสุดที่ศึกษาโดย Yoshimatsu (2010) เกี่ยวกับการสร้างสถาบันภายในภูมิภาคแม่น้ำโขงและการ แข่งขันระหว่างจีน ญี่ปุ่น และอาเซียน Yoshimatsu พบว่าเมื่อจีนกระชับความสัมพันธ์กับประเทศกลุ่มแม่น้ำโขงทั้ง ทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองมากขึ้น ประเทศญี่ปุ่นก็เริ่มหันเหนโยบายเดิมที่เคยมีต่อประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขง จากเดิมที่เน้นการพัฒนาไปเป็นภูมิรัฐศาสตร์ ซึ่งรวมไปถึงการสร้างสถาบันที่เป็นทางการ แหล่งเงินทุน และ แนวคิดเชิงบรรทัดฐาน Yoshimatsu มองว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงยุทธศาสตร์ดังกล่าวก็เพื่อถ่วงดุลอำนาจอิทธิพล ของจีนที่เพิ่มมากขึ้นในประเทศกลุ่มแม่น้ำโขง แต่ว่าการขาดการประสานที่ดีในแง่ของแนวคิดและวิธีการ รวมถึง ผลประโยชน์ที่แตกต่างของแต่ละประเทศในการพัฒนาอนุภูมิภาคนี้ ส่งผลกระทบในแง่ลบต่อการสร้างสถาบัน หรือการรวมกลุ่มกันในเอเชียตะวันออกเฉียง

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างสถาบัน การรวมกลุ่ม และความร่วมมือของอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง สามารถแบ่งได้เป็น 4 สาขาใหญ่ ๆ การศึกษากลุ่มแรกและเป็นกลุ่มใหญ่สำรวจความขัดแย้งและความร่วมมือใน โครงการจัดการทรัพยากรแม่น้ำโขงและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพื้นที่โดยรอบลุ่มน้ำ (Hori, 2000; Jacobs, 2002; Liebman, 2005; Chheang, 2010; Biba, 2012; Middleton & Allouche, 2016; Kittikhoun & Staubli, 2018; Biba, 2018; Feng et al., 2019) Feng และคณะ (2019) แย้งว่าความร่วมมือกันอย่างเต็มที่ โดยมีวัตถุประสงค์ที่กว้างหรือซับซ้อนมากขึ้นในการจัดการทรัพยากรน้ำระหว่างประเทศริมฝั่งแม่น้ำเป็นเรื่องยาก มาก และยังพบว่าประเทศเหล่านี้ให้ความสนใจมากกว่าต่อบางโครงการที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจงมากขึ้น เช่น การเดินเรือ การจัดการควบคุมอุทกภัย และการบรรเทาภัยแล้ง สำหรับการแก่งแย่งทรัพยากรน้ำ Kittikhoun & Staubli (2018) ยกย่องคณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Committee, MRC) ซึ่งเป็นองค์กรระหว่าง รัฐของประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ว่าเป็นผู้นำในการช่วยและสนับสนุนแนวทางแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งที่มีอยู่ และในการช่วยหลีกเลี่ยงข้อพิพาทที่อาจเกิดขึ้น ในทางตรงกันข้าม การวิจัยโดย Middleton & Allouche (2016) ระบุว่าความร่วมมืออย่างจำกัดกับจีนของคณะกรรมการแม่น้ำโขง และการลดความสำคัญขององค์กร ในการมีส่วนร่วมกับกระบวนการรวมตัวทางเศรษฐกิจ ได้จำกัดความสามารถขององค์กรในการจัดการกับปัญหาที่ เด่นชัดมากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างเช่น ปัญหาเรื่องน้ำ ข้อจำกัดของคณะกรรมการแม่น้ำโขงจึงเป็นการปูทางไปสู่กลไก ใหม่ นั่นคือกรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง (Lancang-Mekong Cooperation, LMC)

กลุ่มต่อไปของวรรณกรรมศึกษาความร่วมมือทางเศรษฐกิจและโครงการพัฒนาระหว่างประเทศริมฝั่งแม่น้ำโขง การศึกษาเหล่านี้มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาโครงข่ายคมนาคมและโทรคมนาคม การยกระดับโครงสร้างพื้นฐาน การท่องเที่ยว การค้าและการลงทุน ตลอดจนโอกาสและอุปสรรคต่อความร่วมมือเหล่านี้ (Krongkaew, 2004; ADB, 1997; ADB, 2011; ADB, 2014) งานวิจัยส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้ดำเนินการโดยธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) โดยได้รับการสนับสนุนจากญี่ปุ่น ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนหลักของการพัฒนาทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (GMS Economic Development)

กลุ่มที่สามจะมุ่งเน้นไปที่บทบาทของญี่ปุ่น (Peng Er, 2013; Ogasawara, 2015) หรือจีน (Liebman, 2005; Santasombat, 2015; Guangsheng, 2016) ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยเกี่ยวกับการร่วมมือและรวมกลุ่มระดับภูมิภาคซึ่งมีวัตถุประสงค์ในทางภูมิเศรษฐศาสตร์และภูมิรัฐศาสตร์ จากการศึกษาของ Lam (2013) ญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านความช่วยเหลือ การค้า และการลงทุนในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง ก่อนที่จีนจะผงาดขึ้นมาอำนาจ เนื่องจากภูมิภาคนี้มีความสำคัญในฐานะฐานการผลิต และตลาดสำหรับบริษัทญี่ปุ่น อนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงอำนวยความสะดวกในความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียง และช่วยให้ญี่ปุ่นบรรลุวาระทางการทูตของตน Lam อ้างว่าแก่นของนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นนั้นสืบทอดมาจากลัทธิฟูกุดะ (Fukuda doctrine) และยังคงไม่เปลี่ยนแปลงแม้ในขณะที่จีนกำลังเติบโตอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ จากมุมมองของ Ogasawara (2015) อนุภูมิภาคแม่น้ำโขงเป็น "จุดเชื่อมโยงที่อ่อนแอที่สุด" ในความพยายามสร้างระเบียบ (order) หลังสงครามเย็นในเอเชียตะวันออกเฉียง ซึ่งตั้งอยู่บน "ค่านิยมสากล" เช่น ประชาธิปไตยและหลักนิติธรรม หากญี่ปุ่นต้องการจะรักษาเสถียรภาพทางความมั่นคงที่เปลี่ยนแปลงไปในเอเชียตะวันออกเฉียง ซึ่งเกิดขึ้นจากการผงาดของจีน ญี่ปุ่นจะต้องเสริมสร้างความร่วมมือกับประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงก่อน

การศึกษาในกลุ่มสุดท้ายมุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคนี้ (Yoshimatsu, 2010; Kraisoraphong, 2017; Shihong, 2017; Lam, 2018; Nicholas, 2018) Yoshimatsu (2010) เห็นว่าการพัฒนาของประเทศกลุ่มแม่น้ำโขงมีความสำคัญต่อผลประโยชน์ของจีนทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ เนื่องจากจีนคาดหวังว่าการพัฒนาของอนุภูมิภาคนี้จะช่วยส่งเสริมพื้นที่ทางตะวันตกเฉียงใต้ที่ด้อยพัฒนาของจีน ในขณะที่สำหรับญี่ปุ่นแล้ว ประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงมีความสำคัญต่อยุทธศาสตร์ด้านภูมิรัฐศาสตร์ของญี่ปุ่นมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากความพยายามของจีนและญี่ปุ่นในการพัฒนากลุ่มแม่น้ำโขงได้รับแรงผลักดันจากผลประโยชน์แห่งชาติของตน จึงทำให้มีแนวทางแตกต่างกัน ยังผลให้เกิดการประสานงานที่ไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลกระทบอันไม่พึงประสงค์ต่อการสร้างสถาบันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้กลายมาเป็นเวทีสำหรับการแก่งแย่งแข่งขันระหว่างจีน-ญี่ปุ่น ซึ่งไม่จำกัดแต่เพียงทางด้านทหารเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความช่วยเหลือด้านการพัฒนา

อย่างเป็นทางการ (Official Development Assistance, ODA) และโครงการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ แม้ว่า Lam จะสังเกตเห็นแนวทางที่แตกต่างของโครงการต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำโขงที่ดำเนินการโดยจีนและญี่ปุ่น ซึ่งเป็นข้อสังเกตที่คล้ายกับของ Yoshimatsu แต่เขากลับมีข้อสรุปที่ต่างออกไป โดย Lam เชื่อว่าการแข่งขันที่ทวีความรุนแรงขึ้นระหว่างสองมหาอำนาจเอเชียจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศริมฝั่งแม่น้ำโขง การศึกษาในปี พ.ศ. 2560 ของ Shihong ชี้ให้เห็นว่าการแข่งขันระหว่างทั้งสองมหาอำนาจเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความช่วยเหลือและการพัฒนา อาจเป็นประโยชน์สำหรับประเทศในลุ่มแม่น้ำโขง (Shihong, 2017) แม้จะเห็นด้วยว่าอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงได้กลายเป็นสมรภูมิทางเศรษฐกิจที่จีนและญี่ปุ่นต่างห้ำหั่นกันเพื่อรักษาอาณาเขตทางอิทธิพลของตนเอง แต่ Nicolas (2018) แย้งว่าเมื่อคำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ว่ายักษ์ใหญ่ทั้งสองชาตินี้มีแนวโน้มที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในพื้นที่ที่แตกต่างกัน ต่างประเภทของกิจกรรม และผ่านเครื่องมือที่แตกต่าง การเผชิญหน้าโดยตรงระหว่างกันจึงสามารถหลีกเลี่ยงได้ อย่างไรก็ตาม เขายอมรับว่ามีการแข่งขันโดยตรงระหว่างจีนและญี่ปุ่นในเรื่องการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง - ผลกระทบต่อการรวมตัวในภูมิภาค” ครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยใช้กรณีของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง เป็นกรณีศึกษา (case study)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

- 1) เจ้าหน้าที่ระดับชำนาญการทั้งชาวไทยและต่างประเทศในองค์กรระหว่างประเทศ เช่น สถาบันความร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขง (Mekong Institute, MI) 1 ราย, สถาบันพัฒนาเศรษฐกิจ-องค์การการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น (IDE-JETRO) 2 ราย องค์การพัฒนาคูหากรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations International Development Organization, UNIDO) 1 ราย
- 2) อาจารย์ นักวิชาการ หรือนักวิจัยที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่น และ/หรือการพัฒนาและการรวมกลุ่มในลุ่มแม่น้ำโขง โดยเป็นชาวอเมริกัน 1 ราย และชาวลาว 1 ราย

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและค้นคว้าข้อมูลและความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม จากสิ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมปัจจุบันที่มีอยู่เกี่ยวกับการแข่งขันระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในบริบทของการรวมกลุ่มในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ปฏิบัติงานในองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงโดยตรง อย่างเช่น ผู้อำนวยการสถาบันความร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขง (Mekong Institute, MI) นักวิชาการของสถาบันพัฒนาเศรษฐกิจ-องค์การการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น (IDE-JETRO) นักวิจัยอิสระจากในประเทศลุ่มแม่น้ำโขงที่ทำวิจัยเรื่องการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงและความสัมพันธ์จีน-ญี่ปุ่น-อเมริกา และอาจารย์ชาวอเมริกันซึ่งมาจากนอกประเทศลุ่มแม่น้ำโขง จีน และญี่ปุ่นแต่เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในประเด็นที่สัมภาษณ์เป็นอย่างดี และให้ได้ความเห็นที่เป็นกลาง ตามที่กล่าวมาแล้วในส่วนต้นของรายงานการวิจัย เนื่องจากการสัมภาษณ์เป็นแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ผู้วิจัยจึงมีการปรับรายการคำถาม รวมถึงลำดับของคำถามให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับภูมิหลังและบทบาทของผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคน แต่จะสอดคล้องกับกรอบการวิจัย คำถามการวิจัยเป็นแบบปลายเปิดและอยู่บนพื้นฐานของมาตรฐานทางจริยธรรม สำหรับรายการคำถามสามารถดูประกอบได้จากภาคผนวก

3. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ใช้ทั้งแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (primary sources) และแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary sources) สำหรับแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ในงานวิจัยชิ้นนี้อาศัยรายงานข่าวต่าง ๆ ทั้งจากสื่อไทยและสื่อต่างประเทศ เอกสารเผยแพร่ของหน่วยงานรัฐบาลทั้งไทยและต่างประเทศ เช่น องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (JICA) เป็นต้น เอกสารรายงานขององค์การระหว่างประเทศ เช่น องค์การสหประชาชาติ (United Nations) ธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) สถาบันพัฒนาเศรษฐกิจ-องค์การการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น (IDE-JETRO) อาเซียน (ASEAN) กรอบความร่วมมือล้านช้างแม่โขง (LMC) และเสริมด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ที่กล่าวไว้ข้างต้น เนื่องจากสถานการณ์ของโควิด-19 การสัมภาษณ์ได้ดำเนินการทางอีเมล ทางโทรศัพท์ หรือวิธีการสื่อสารออนไลน์อื่นๆ เช่น Zoom Google Meet และ Facebook messenger แม้ว่าเดิมผู้วิจัยจะวางแผนที่จะไปที่สถาบันแม่น้ำโขง (Mekong Institute) ในจังหวัดขอนแก่นเพื่อสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องด้วยตนเอง แต่เนื่องจากสถานการณ์โควิด-19 ที่เริ่มแยงลง การสัมภาษณ์จึงต้องดำเนินการผ่านวิดีโอคอลแทน

ส่วนแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary sources) ประกอบไปด้วยหนังสือ ตำราวิชาการต่าง ๆ บทความวารสาร วิทยานิพนธ์ การศึกษาก่อนหน้า รายงานข่าวต่าง ๆ และนิตยสารทั้งจากสื่อไทยและต่างประเทศ

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิและแหล่งข้อมูลทุติยภูมิบางส่วนได้ดำเนินการภายในกรุงเทพฯ และปริมณฑลเป็นหลัก นอกเหนือจากแหล่งข้อมูลออนไลน์ สถานที่ที่เก็บรวบรวมและค้นคว้าข้อมูล มีดังนี้

- ห้องสมุดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยรังสิต
- มหาวิทยาลัยรังสิต

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลและแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังต่อไปนี้

- 4.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ประกอบไปด้วยสองส่วน ส่วนแรก คือ รายงานข่าวต่าง ๆ ทั้งจากสื่อไทยและสื่อต่างประเทศทั้งเอเชียและตะวันตก เช่น BBC, VOA, Xinhua, Nikkei Asia, WION, Khmer Times, Bangkok Post เป็นต้น เอกสารเผยแพร่ของหน่วยงานรัฐบาลทั้งไทย เช่น คณะกรรมการโครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (อีอีซี) กระทรวงการต่างประเทศไทย กรมทรัพยากรน้ำ และรัฐบาลต่างประเทศ เช่น กระทรวงต่างประเทศญี่ปุ่นและจีน สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์ของกัมพูชา และสถาบันป้องกันประเทศของญี่ปุ่น องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (JICA) เป็นต้น เอกสารรายงานขององค์การระหว่างประเทศ เช่น

คณะกรรมการแม่น้ำโขง (MRC) องค์การสหประชาชาติ (United Nations) ธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) สถาบันพัฒนาเศรษฐกิจ-องค์การการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น (IDE-JETRO) อาเซียน (ASEAN) กรอบความร่วมมือล้านช้างแม่โขง (LMC) ส่วนที่สองซึ่งเป็นข้อมูลเสริม (supplementary) เป็นข้อมูลที่รวบรวมมาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และมีการดำเนินการ ดังนี้

- การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) และบันทึกข้อมูลด้วยการจด บันทึกเสียง และบันทึกวิดีโอ
- รายการคำถามถูกออกแบบให้ถามในสิ่งที่ยังไม่ปรากฏในแหล่งข้อมูลทุติยภูมิมากนัก (secondary sources) หรือเพื่อให้ได้คำตอบที่ให้อธิบายที่ทันต่อเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลง โดยรายการคำถามมีทั้งสิ้น 14 ข้อ แต่ในการสัมภาษณ์จริง ผู้วิจัยจะเลือกถามคำถามที่เหมาะสมกับหน้าที่และบทบาทของผู้ถูกสัมภาษณ์ รวมถึงลำดับของคำถามก็เปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมตามสถานการณ์จริงด้วย ผู้ถูกสัมภาษณ์สามารถเลือกที่จะไม่ตอบคำถามที่คาดว่าจะมีผลกระทบเชิงลบต่อตนเองได้
- กลุ่มผู้ถูกสัมภาษณ์ คัดเลือกโดยใช้หลักเกณฑ์ด้านคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ เป็นเจ้าหน้าที่ขององค์กรระหว่างประเทศ ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ และนักวิจัย จากทั้งภายในและภายนอกกลุ่มแม่น้ำโขง แต่จะต้องเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและรวมกลุ่มของประเทศในกลุ่มน้ำโขง ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มประเทศกลุ่มแม่น้ำโขงกับประเทศจีนและญี่ปุ่น รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่น
- เนื่องจากสถานการณ์โควิด-19 การสัมภาษณ์ที่เดิมวางแผนจะเป็นการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว ต้องปรับเปลี่ยนเป็นการผ่านเครื่องมือสื่อสารต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์ อีเมล วิดีโอคอล
- รายละเอียดในการสัมภาษณ์ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 ตารางแสดงผู้เข้าร่วมสัมภาษณ์

No.	Participants	Nationality	Position/Organizational	Dates of Interview	Method
1	ผู้ให้สัมภาษณ์ 1	ญี่ปุ่น	Researcher, Institute of Developing Economies-Japan External Trade Organization (IDE-JETRO)	6 กันยายน 2564	Zoom

2	ผู้ให้สัมภาษณ์ 2	ไทย	อดีตผู้อำนวยการ สถาบันความร่วมมือเพื่อ พัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำ โขง (Mekong Institute, MI)	10 กันยายน 2564	Google Meet
3	ผู้ให้สัมภาษณ์ 3	อเมริกัน	Lecturer, Temple University	30 ตุลาคม 2564	Email
4	ผู้ให้สัมภาษณ์ 4	ญี่ปุ่น	Researcher, Institute of Developing Economies-Japan External Trade Organization (IDE- JETRO)	31 ตุลาคม 2564	Email
5	ผู้ให้สัมภาษณ์ 5	ลาว	Representative, United Nations Industrial Development Organization	24 มีนาคม 2565	Facebook messenger call
6	ผู้ให้สัมภาษณ์ 6	ลาว	Independent researcher	2 เมษายน 2565	Facebook messenger call/Email

4.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary sources) ประกอบไปด้วยหนังสือ ตำราวิชาการต่าง ๆ บทความวารสาร วิทยานิพนธ์ การศึกษาก่อนหน้า รายงานข่าวต่าง ๆ จากสื่อของประเทศลุ่มแม่น้ำโขง เช่น Bangkok Post, Khmer Times เป็นต้น สื่อของญี่ปุ่นและจีน เช่น Nikkei Asia, Asia Times, Think China,

Xinhua สื่อของตะวันตก เช่น BBC, VOA นิตยสารออนไลน์ เช่น East Asia Forum, Diplomat, Asia-Pacific Review เป็นต้น

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยตรวจสอบและรวบรวมเนื้อหาที่ปรากฏในวรรณกรรมปัจจุบันแล้วนำมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกนั้น ผู้วิจัยทบทวนข้อมูลเสียงหรือวิดีโอที่ได้บันทึกไว้ แล้วจดบันทึกเพื่อที่จะรวบรวมสิ่งที่ค้นพบ จากนั้นคัดสรรข้อมูลที่ได้จากทั้งการทบทวนวรรณกรรมและการสัมภาษณ์ที่ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยไปวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามวิจัย ซึ่งเป็นการเขียนอธิบายและให้รายละเอียดของเนื้อหาของสิ่งที่ได้ค้นพบในงานวิจัย ก่อนจะนำไปสู่การอภิปรายผลในส่วนสุดท้ายของงานวิจัยฉบับนี้ ทั้งนี้ การเขียนนำเสนอข้อมูลในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยจะอิงตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยและคำถามวิจัยของงานชิ้นนี้เป็นสำคัญ

บทที่ 4

ผลการทดลอง และผลการวิเคราะห์

4.1 ผลการทดลอง

4.1.1 สาเหตุที่กระตุ้นให้เกิดการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในกลุ่มแม่น้ำโขง

นับตั้งแต่จีนผงาดขึ้นมาเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษที่ 1990 พร้อมกับที่ญี่ปุ่นเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจถดถอยอันเกิดจากฟองสบู่แตกในปลายทศวรรษที่ 1980 ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นเริ่มเปลี่ยนไป แน่นนอนว่าในทางการค้าทั้งญี่ปุ่นและจีนต่างเป็นคู่ค้าที่สำคัญในอันดับต้น ๆ ของกันและกัน ความร่วมมือระหว่างสองประเทศในทางด้านเศรษฐกิจ เช่น ทางการค้า การลงทุน การท่องเที่ยว การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและการศึกษาเป็นไปอย่างเข้มแข็ง แต่กลับมีปัญหาทางด้านการแข่งขันทางการทหาร ทางการเมือง ความขัดแย้งในประวัติศาสตร์ ปัญหาความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ และข้อพิพาททางพรมแดน สื่อมวลชนและนักวิชาการจึงพากันขนานนามความสัมพันธ์ของจีน-ญี่ปุ่นว่า “เศรษฐกิจร้อนแรง การเมืองเย็นชา” (hot economics, cold politics) ด้วยเหตุนี้ ในระยะสองทศวรรษที่ผ่านมานักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นจำนวนมากจึงมองว่าทั้งสองประเทศได้กลายเป็น “คู่แข่ง” หรือ “คู่ปรับ” และมีความพยายามที่จะแย่งชิงอำนาจและอิทธิพลกันอยู่เสมอ

ทั้งสองประเทศแข่งขันกันเป็นผู้นำของภูมิภาคเอเชียตะวันออก ไม่ว่าจะเป็นการผู้นำในการจัดตั้งหรือร่วมมือภายใต้สถาบันระดับภูมิภาค แข่งขันกันครอบครองกรรมสิทธิ์และอิทธิปไตยเหนือดินแดนในน่านน้ำทะเลจีนตะวันออกและหมู่เกาะ Senkaku/Diaoyu แข่งขันด้านความมั่นคงทางทะเลในทะเลจีนใต้ แข่งขันกันเป็นผู้นำทางการเมืองเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ภายในภูมิภาค เช่น การพัฒนาความร่วมมือภายในภูมิภาค การช่วงชิงอำนาจนี้ชัดเจนมากขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2010 เมื่อทั้งสองประเทศมีรัฐบาลชุดใหม่และผู้นำคนใหม่เข้ามาบริหารประเทศ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างมหาอำนาจของเอเชียทั้งสองประเทศซับซ้อนมากขึ้น เมื่อประธานาธิบดีสีจิ้นผิงของจีนขึ้นมามีอำนาจในปีค.ศ. 2013 เขาได้สนับสนุนวิสัยทัศน์ที่จะฟื้นฟูประเทศในทุกด้าน (great rejuvenation of the Chinese nation) ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศของจีน ทำให้จีนมีนโยบายต่างประเทศที่แน่วแน่อย่างมาก (assertive foreign policy) ในการดำรงไว้และเสริมสร้างผลประโยชน์แห่งรัฐที่สำคัญของจีน ดังจะเห็นจากการที่รัฐบาลจีนได้แสดงพฤติกรรมที่มุ่งมั่นในการปกป้องกรรมสิทธิ์ที่อ้างเหนือทะเลจีนใต้ และพยายามที่จะเป็นผู้นำในการจัดสรรสินค้าหรือบริการที่เป็นสาธารณะ (public goods) เพื่อรักษาระดับการเติบโตทางเศรษฐกิจไว้ให้คงที่ ในขณะที่เดียวกันเมื่อนายกรัฐมนตรีชินโซ อาเบะขึ้นดำรงตำแหน่งผู้นำญี่ปุ่นเป็นวาระที่สองในปีค.ศ. 2012 อาเบะก็ได้ยกระดับนโยบายการทูตเชิงรุก (proactive diplomacy) โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาเบะได้ใช้นโยบายการทูตที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะในการเสริมสร้างสถานะของญี่ปุ่นเมื่อเทียบกับจีน โดยกระชับพันธมิตรกับอเมริกา และวางนโยบายการต่างประเทศที่เข้าร่วมกับอินเดียและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Yoshimatsu, 2018)

อนุภูมิภาคแม่น้ำโขงเองก็ได้กลายเป็นสนามประลองกำลังระหว่างประเทศเพื่อนบ้านยักษ์ใหญ่อย่างจีนและญี่ปุ่น ญี่ปุ่นมีร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานและซับซ้อนฝังลึกในประเทศลุ่มแม่น้ำโขง รวมถึงมีบทบาทสำคัญในฐานะประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาและการลงทุนในภูมิภาค อย่างไรก็ตาม ในระยะหลังมานี้ นักวิเคราะห์จำนวนมากมองว่าบทบาทของจีนในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงกำลังขึ้นมาโดดเด่นกว่าอย่างรวดเร็ว (Lentz, 2018) เป็นที่รู้กันดีว่ารัฐบาลจีนกระตือรือร้นในการแข่งขันกับรัฐบาลญี่ปุ่น และมีความกังวลเกี่ยวกับอิทธิพลของญี่ปุ่นในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งทั้งความกระตือรือร้นและความกังวลนี้ปรากฏชัดในนโยบายของจีนในหลาย ๆ ด้าน ตัวผู้ทำวิจัยมีประสบการณ์ตรงกับตัวเองเกี่ยวกับความกังวลของรัฐบาลจีนต่อความเคลื่อนไหวของรัฐบาลญี่ปุ่นในขณะที่ทำงานเป็นผู้สื่อข่าวที่สำนักข่าวซินหัวประจำกรุงเทพฯ เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นจัดการประชุมกรอบความร่วมมือลุ่มน้ำโขงกับญี่ปุ่น ครั้งที่ 4 ในเดือนเมษายน 2012 สำนักงานใหญ่ของซินหัวประจำกรุงเทพฯ กำลังสั่งการให้นักข่าวชาวไทยและจีนประจำสำนักงานกรุงเทพฯ ไปทำการสำรวจความเห็นของคนไทยที่มีต่อญี่ปุ่นและอิทธิพลของญี่ปุ่นทั้งในประเทศไทยและในภูมิภาค นำเชื่อว่าสำนักข่าวซินหัวซึ่งเป็นกระบอกเสียงที่สำคัญแห่งหนึ่งของรัฐบาลจีน จะมีการสั่งการให้สำนักงานอื่น ๆ ในประเทศลุ่มแม่น้ำโขงหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดำเนินการเช่นเดียวกัน สิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่าผู้กำหนดนโยบายในจีนมีความกังวลเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของญี่ปุ่นในการพยายามจะขยายอำนาจและอิทธิพลในภูมิภาคนี้

จากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ของผู้วิจัย ต่อคำถามที่ว่าประเทศจีนมีการเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์หรือนโยบายต่อการพัฒนาและความร่วมมือในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงหรือไม่เมื่อเร็ว ๆ นี้ ผู้ให้สัมภาษณ์มีความเห็นดังนี้

ในช่วงระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา ประเทศจีนเริ่มแน่นแฟ้นและทะนงมากขึ้นในการดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์ ซึ่งการกระทำดังกล่าวส่งผลให้เกิดปฏิกิริยาที่รุนแรงและไม่เอื้อประโยชน์ (ผู้ให้สัมภาษณ์ 3, การสื่อสารส่วนบุคคล, 30 ตุลาคม 2564)

เป็นไปได้มากกว่าประเทศจีนได้เริ่มให้ความสำคัญกับการสร้าง “พันธมิตร” เพื่อเตรียมพร้อมรับกับการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและอเมริกาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (ผู้ให้สัมภาษณ์ 6, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 เมษายน 2565)

การขยายผลประโยชน์ของจีนที่มากขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงสามารถอธิบายได้ไม่ยากหากเราพิจารณาถึงแรงผลักดันทางยุทธศาสตร์ ภูมิรัฐศาสตร์ และเศรษฐกิจ สำหรับเหตุผลทางด้านยุทธศาสตร์และภูมิรัฐศาสตร์ ประการแรก หลังจากที่กลายเป็นประเทศที่พึ่งพาการนำเข้าน้ำมันดิบเต็มตัว ประเทศจีนเริ่มมองว่าลุ่มน้ำโขงเปรียบเสมือนช่องทางขนส่งทางบกซึ่งจะมาทดแทนช่องทางขนส่งทางเรือในทะเลจีนใต้ เส้นทางขนส่งสินค้าและน้ำมันที่จะไม่ถูกรบกวนหรือขัดขวางจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับจีนในการพัฒนาประเทศ ประการที่สอง อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงเปรียบเหมือน “สมรภูมิทดลอง” สำหรับแผนการอันทะเยอทะยานของจีนในศตวรรษที่ 21

เพื่อที่จะขึ้นมาเป็นประเทศมหาอำนาจหนึ่งเดียว หรือมุขยรัฐ (hegemon) ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและแม้แต่ในระดับโลก (Biba, 2019) ดูเหมือนว่าประเทศจีนมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างสถาบัน (institute) ของตนเองอย่างเช่น กรอบความร่วมมือแม่น้ำโขง-ล้านช้าง (Lancang-Mekong Cooperation, LMC) ธนาคารเพื่อการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานแห่งเอเชีย (Asian Infrastructure Investment Bank, AIIB) ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามโครงการ “เส้นทางสายไหมใหม่” (New Silk Road) และเพื่อส่งเสริมให้เงินหยวนของจีนเป็นสกุลเงินที่ใช้ทั่วโลก ตามความคิดของนักวิชาการอย่างเช่น Kikuchi & Zi (2016) เงินหยวนจะสามารถขึ้นมาแทนเงินสกุลหลักอย่างดอลลาร์ได้ในภูมิภาคเอเชีย หากว่าเงินหยวนถูกใช้แพร่หลายทั่วโลกในฐานะเงินทุนสำรองของรัฐ (national reserve) และเพื่อการติดต่อกำชาย

สำหรับแรงขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจนั้น ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาของจีนทำให้ผู้นำของจีนใส่ใจมากขึ้นในรักษาเสถียรภาพในภาคตะวันตกที่ยากจน และลดช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างภาคตะวันตกเฉียงใต้และภาคตะวันออกของประเทศ ดังนั้น รัฐบาลกรุงปักกิ่งจึงให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อโครงการพัฒนาในกลุ่มแม่น้ำโขง ด้วยความคาดหวังว่าการสร้างโครงการสาธารณูปโภคพื้นฐานขนาดยักษ์จะช่วยกระตุ้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจในมณฑลยูนนานและเขตปกครองตนเองกวางสีซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ นอกจากนี้ยังหวังว่าการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจข้ามพรมแดนจะสร้างตลาดส่งออกให้กับสินค้าที่ผลิตในเขตตะวันตกของจีน (Kraisoraphong, 2017, Biba, 2019)

ในการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สิ่งที่ผู้วิจัยค้นพบต่อข้อคำถามที่ว่า อนุภูมิภาคแม่น้ำโขงมีส่วนสำคัญอย่างไรต่อจีน ได้แก่

...การที่ประเทศจีนสามารถควบคุมการไหลของแม่น้ำในน้ำโขงได้ (จากการสร้างเขื่อน) ทำให้รัฐบาลจีนมีข้อได้เปรียบ และจำกัดความเป็นอิสระในการปกครองตนเองของประเทศอื่น ๆ เนื่องจากประเทศที่เป็นผู้ริเริ่มจำเป็นต้องทำตามความต้องการของประเทศจีน (ผู้ให้สัมภาษณ์ 3, การสื่อสารส่วนบุคคล, 30 ตุลาคม 2564)

อนุภูมิภาคแม่น้ำโขงมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ ต่อประเทศจีน เนื่องจากเป็นกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน ไม่ใช่แต่เพียงเพราะเป็นส่วนหนึ่งของโครงการริเริ่มสายแถบและเส้นทาง (BRI) เท่านั้น ความสำคัญของอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงมีมาก่อนที่จะเริ่มโครงการ BRI เสียอีก (ผู้ให้สัมภาษณ์ 4, การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 ตุลาคม 2564)

มีความสำคัญอย่างมากต่อประเทศจีนในหลาย ๆ ด้าน เนื่องจากจีนเองก็มีแม่น้ำโขงเป็นแนวพรมแดน...ความสำคัญของอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงที่มีต่อจีนนั้นรวมถึงไปการค้า การขนส่ง และระบบโลจิสติกส์ซึ่งสามารถจะนำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในภูมิภาคได้ (ผู้ให้สัมภาษณ์ 6, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 เมษายน 2565)

สำหรับประเทศญี่ปุ่นแล้ว ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นมองลุ่มแม่น้ำโขงเป็นแหล่งทรัพยากรและฐานการผลิตที่สำคัญ เช่นเดียวกันกับตลาดที่สำคัญสำหรับธุรกิจของบริษัทญี่ปุ่น (Kraisoraphong, 2017; Yoshimatsu, 2010) แม้หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 จบลง ประเทศญี่ปุ่นยังคงเห็นว่าการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดในการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงด้วยเหตุผลสองประการ ประการแรก การร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างญี่ปุ่นและประเทศในลุ่มแม่น้ำช่วยก่อให้เกิดความร่ำรวยและความมั่นคงในทวีปเอเชีย ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อผลประโยชน์แห่งชาติของญี่ปุ่น ประการที่สอง การที่ญี่ปุ่นเข้าไปเกี่ยวข้องกับการพัฒนาของภูมิภาคนี้อย่างเข้มข้นก็เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ทางการทูตหลังยุคสงครามเย็นของญี่ปุ่นเอง ที่ต้องการจะเพิ่มบทบาทและอิทธิพลเพื่อสร้างระเบียบใหม่ (new order) ในเอเชียตะวันออก (Ogasawara, 2015, p. 35)

นอกเหนือจากเหตุผลทางเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาแล้ว ในทางด้านทหารและภูมิรัฐศาสตร์ ลุ่มแม่น้ำโขงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ ต่อยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก (Indo-Pacific Strategy) เมื่อไม่นานมานี้ ญี่ปุ่นได้พยายามสนับสนุนยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง (Free and Open Indo-Pacific, FOIP) โดยเสริมสร้างความร่วมมือกับประเทศในภูมิภาคแม่น้ำโขง (MOFA, 2019) ยุทธศาสตร์นี้สอดคล้องกับทัศนคติใหม่ของญี่ปุ่นเกี่ยวกับความมั่นคง และมีความเป็นไปได้มากขึ้นในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นได้มีการตีความรัฐธรรมนูญฉบับสันติภาพเสียใหม่ เมื่อพิจารณาถึงที่ท่าที่ก้าวร้าวมากขึ้นของจีนต่อกรณีทะเลจีนใต้ ซึ่งถือว่าเป็นเส้นทางขนส่งทางทะเลที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ก็มีเหตุผลอย่างหนึ่งที่ญี่ปุ่นจะได้พัฒนาเส้นทางขนส่งที่จะทดแทนเส้นทางขนส่งทางทะเลที่ประสบปัญหาความขัดแย้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความขัดแย้งที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นกับประเทศจีนที่พยายามจะควบคุมทะเลจีนใต้ทั้งหมด การประชุมกรอบความร่วมมือลุ่มแม่น้ำโขง-ญี่ปุ่นครั้งที่ 10 ซึ่งได้มีการนำเสนอยุทธศาสตร์โตเกียว 2018 เพื่อความร่วมมือระหว่างแม่น้ำโขง-ญี่ปุ่นฉบับใหม่ แสดงให้เห็นชัดว่า ญี่ปุ่นมีความตั้งใจแน่วแน่ที่จะนำเสนอทางเลือกในอนาคตสำหรับการสร้างระเบียบใหม่ในทวีปเอเชีย (Lentz, 2018)

ในการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สิ่งที่ผู้วิจัยค้นพบต่อข้อคำถามที่ว่า อนุภูมิภาคแม่น้ำโขงมีส่วนสำคัญอย่างไรต่อจีน ได้แก่

อนุภูมิภาคแม่น้ำโขงมีความสำคัญต่อทั้งญี่ปุ่นและจีนในทางภูมิรัฐศาสตร์มากกว่า ไม่เชิงเกี่ยวกับความมั่นคงโดยตรง...ญี่ปุ่นเข้ามาตั้งฐานการผลิตในอนุภูมิภาคนี้มากมาย จึงมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของญี่ปุ่น...นอกจากนี้ การสร้างสันติภาพในอนุภูมิภาคยังมีความสำคัญต่อนโยบายการสร้างความมั่นคงระยะยาวของญี่ปุ่น (ผู้ให้สัมภาษณ์ 2, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กันยายน 2564)

บริษัทญี่ปุ่นจำนวนมากได้เข้ามาสร้างฐานการผลิตสินค้าหลากหลายชนิดในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น (ผู้ให้สัมภาษณ์ 4, การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 ตุลาคม 2564)

...สำหรับญี่ปุ่นแล้วอนุภูมิภาคนี้มีความสำคัญต่อญี่ปุ่นในแง่ของการค้า การลงทุน และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งจีนและญี่ปุ่นมีความสำคัญต่อประเทศลุ่มน้ำโขงในแง่ของเทคโนโลยีและการให้ความช่วยเหลือทางการเงิน... (ผู้ให้สัมภาษณ์ 6, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 เมษายน 2565)

4.1.2 วิวัฒนาการและลักษณะของการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในกลุ่มแม่น้ำโขง

เนื่องจากการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมของประเทศได้เพิ่มความสามารถในการแข่งขันระดับสากลของจีน ประเทศจีนและญี่ปุ่นจึงแข่งขันกันมากขึ้นอย่างช้า ๆ ในเชิงพาณิชย์ การลงทุนทางด้านโครงสร้างพื้นฐานเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่พบการแข่งขันของทั้งสองประเทศ จีนและญี่ปุ่นไม่เพียงแต่ให้ความสนใจมากขึ้นในการให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาโครงการด้านโครงสร้างพื้นฐานในประเทศเอเชีย แต่ประเทศทั้งสองยังพบว่าการส่งออกระบบโครงสร้างพื้นฐานไปยังประเทศเศรษฐกิจเกิดใหม่ในเอเชียยังเป็นแหล่งใหม่ในการก่อกำเนิดความเจริญทางเศรษฐกิจให้กับประเทศตนอีกด้วย ในความเห็นของ Yoshimatsu (2018) แม้ว่าจีนและญี่ปุ่นอาจจะมีผลประโยชน์ร่วมกันในการเสริมสร้างความร่วมมือในการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานในภูมิภาคนี้ แต่ในขณะเดียวกันการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานก็อาจจะกลายเป็นตัวเร่งให้เกิดการช่วงชิงอำนาจ และการแข่งขันขนานใหม่ระหว่างประเทศทั้งสอง เพราะทั้งสองประเทศอาจจะพยายามใช้การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานเป็นเครื่องมือในการดำรงไว้ซึ่งความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจภายในประเทศตน โดยที่จีนและญี่ปุ่นจะพยายามเจาะเข้าตลาดของประเทศในเอเชียที่กำลังเติบโต และรักษาอิทธิพลทางการเมืองของตนเองโดยขยายความสัมพันธ์ทั้งแบบทวิภาคีและพหุภาคีกับประเทศอื่น ๆ ในเอเชีย

งานวิจัยชิ้นนี้พบว่าในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงนั้น ทั้งจีนและญี่ปุ่นต่างก็กระตือรือร้นในการลงทุนโครงการด้านโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างโครงสร้างพื้นฐานในประเทศลุ่มแม่น้ำโขงเป็นผลประโยชน์แห่งรัฐ และเรื่องที่ทั้งจีนและญี่ปุ่นให้ความสำคัญเป็นอันดับต้น ๆ อย่างไม่ต้องสงสัย ที่ผ่านมามีทั้งสองประเทศต่างมีการริเริ่มโครงการของตนเอง Zhao (2018) ตั้งข้อสังเกตว่าหลังจากที่ประเทศจีนเสนอโครงการริเริ่ม “หนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง” (BRI) หรือ “เส้นทางสายไหมในศตวรรษที่ 21 ของจีน” และธนาคารเพื่อการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานแห่งเอเชีย (AIIB) เป็นที่ชัดเจนว่าญี่ปุ่นก็ได้พยายามที่จะเร่งการลงทุนของตนเองในภูมิภาคนี้เช่นกัน หลักฐานที่เด่นชัดคือรัฐบาลของนายชินโซ อาเบะได้พยายามส่งเสริม “โครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพ” (quality infrastructure) นับตั้งแต่ปี 2015 ทั้งนี้ก็เพื่อให้โครงการที่สนับสนุนโดยญี่ปุ่นมีความน่าดึงดูดใจมากกว่าโครงการ

ริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง (BRI) ของจีน และอำนวยความสะดวกให้ญี่ปุ่นสามารถเพิ่มการส่งออกโครงสร้างพื้นฐานได้ จาก การสัมภาษณ์นักวิจัยจากสถาบันพัฒนาเศรษฐกิจ-องค์การการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น (Institute of Developing Economies-Japan External Trade Organization (IDE-JETRO) พบว่า การช่วงชิงอำนาจและ การแข่งขันในการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานระหว่างจีนและญี่ปุ่นเป็นที่ประจักษ์ชัดเจนนับตั้งแต่นายกรัฐมนตรีชินโซ อา เบะเข้ารับตำแหน่งในสมัยที่สอง (ผู้ให้สัมภาษณ์ 1, การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 กันยายน 2564) ในขณะที่ โครงการหุ้นส่วนทางโครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพ (Partnership for Quality Infrastructure) และธนาคารเพื่อ การพัฒนาเอเชีย (ADB) ตั้งเป้าที่จะให้ความช่วยเหลือราว 110,000 ล้านดอลลาร์เพื่อการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานที่มี คุณภาพในเอเชียระหว่างปี 2016 ถึง 2020 โครงการขยายหุ้นส่วนทางโครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพ (Expanded Partnership for Quality Infrastructure) ตั้งเป้าที่จะให้ความช่วยเหลือทางการเงินราว 200,000 ล้านดอลลาร์สำหรับการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทั่วโลกระหว่างปี 2017 และ 2021

เพื่อให้โครงการของตนเองแตกต่างจากของประเทศคู่แข่งอย่างจีน ซึ่งมักจะเน้นไปที่โครงการ ขนาดยักษ์ อย่างเช่น โครงการริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง และหลาย ๆ ครั้งถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นโครงการที่มี คุณภาพต่ำ และสร้างกับดักหนี้สิน (debt trap) จึงเป็นที่มาของความพยายามของญี่ปุ่นที่จะสร้างภาพลักษณ์ใหม่ ให้กับความช่วยเหลือที่เสนอต่อประเทศลุ่มแม่น้ำโขง นั่นก็คือ “โครงสร้างพื้นฐานคุณภาพ” ซึ่งได้กล่าวข้างต้น ดังนั้น จึงเกิดความแตกต่างระหว่างโครงสร้างพื้นฐานคุณภาพ และโครงสร้างพื้นฐานขนาดยักษ์ นอกจากนี้ นอกเหนือจากการเชื่อมโยงด้านกายภาพ (hard connectivity) ซึ่งเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจจะวันออก-ตะวันตก และระบบเศรษฐกิจตอนใต้แล้ว ญี่ปุ่นยังเน้นไปที่การเชื่อมโยงเชิงมาตรฐาน (soft connectivity) อย่างเช่น ความร่วมมือในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ซึ่งรวมถึงความมั่นคงทางไซเบอร์ การกระจาย เสี่ยง องค์การโทรคมนาคมแห่งเอเชียแปซิฟิก (APT) และโครงสร้างพื้นฐานทางการติดต่อสื่อสาร อีกทั้งยังมี ความร่วมมือในด้านรัฐบาลดิจิทัล (digital government) เมืองอัจฉริยะ (smart city) โครงสร้างพื้นฐานด้าน ดิจิทัล การให้บริการทางไปรษณีย์ และความร่วมมือทางด้านเทคนิคเพื่ออำนวยความสะดวก (MOFA, 2020) ที่กล่าวมา ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามของญี่ปุ่นที่จะฟื้นฟูอำนาจที่เริ่มเสื่อมถอยลงในภูมิภาคนี้ ซึ่งประเทศจีนได้ แข่งหน้าไปโดยใช้กลวิธีการทูตสมุดเช็ค (checkbook diplomacy) และเสนอความช่วยเหลือแบบเอื้อเพื่อต่อ โครงการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (Lintner, 2018) กลวิธีการทูตสมุดเช็คและความใจกว้างของจีนเป็นที่รู้จักในแวด วงของหน่วยงานที่รับการสนับสนุนจากจีนและญี่ปุ่นในการพัฒนาเศรษฐกิจ การค้า สิ่งแวดล้อม และสังคมในกลุ่ม แม่น้ำโขง อดีตผู้อำนวยการสถาบันความร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขง (Mekong Institute, MI) กล่าวว่า

เมื่อเทียบกับญี่ปุ่น จีนใจกว้างกว่ามาก เมื่อให้เงินสนับสนุนมาแล้ว จีนจะไม่ ขอรายละเอียดว่านำไปใช้ทำอะไรบ้าง ซึ่งแตกต่างจากญี่ปุ่น (ผู้ให้สัมภาษณ์ 2, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กันยายน 2564)

การแข่งขันด้านการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานระหว่างจีนและญี่ปุ่นทวีความรุนแรงมากขึ้นทั่วทวีปเอเชีย และอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (Prasad, 2018) ด้วยมีตลาดส่งออกที่สร้างรายได้มหาศาลเป็นเดิมพัน การช่วงชิงอำนาจระหว่างมหาอำนาจทั้งสองของเอเชียเพื่อแย่งชิงโครงการประมุลรถไฟความเร็วสูงดูเหมือนจะเผยออกมาชัดเจนในปี 2015 เมื่อทั้งจีนและญี่ปุ่นต่างก็เข้าไปแข่งขันประมุลโครงการก่อสร้างรถไฟความเร็วสูงจากการ์ตา-บันดุง ในที่สุดจีนก็เป็นฝ่ายที่ชนะการประมุลไปในที่สุด (Aizawa, 2019) การแย่งชิงโครงการสาธารณูปโภคระหว่างจีนและญี่ปุ่นซึ่งยังคงดำเนินต่อมาเรื่อย ๆ เป็นเครื่องพิสูจน์ว่าเกิดการขัดแย้งทางผลประโยชน์เกี่ยวกับการส่งออกโครงสร้างพื้นฐานของทั้งสองประเทศ

นอกจากนี้ จีนและญี่ปุ่นต่างก็ได้พยายามขยายอิทธิพลของประเทศตนผ่านทางสถาบันหรือองค์กรที่สร้างขึ้นเพื่อตอบรับกับผลประโยชน์แห่งรัฐของประเทศตน ไม่ว่าจะเป็นในระดับทวีปภาคีหรือพหุภาคี ประเทศจีนเข้าร่วมกับแผนงานความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) ในปีพ.ศ. 2535 และต่อมาเป็นคู่เจรจา (dialogue partner) ของคณะกรรมการแม่น้ำโขง (MRC) ในขณะที่เข้าร่วมกับความร่วมมือเพื่อพัฒนาอาเซียน-ลุ่มแม่น้ำโขงในปี 1996 แม้ว่าจีนจะเข้ามามีส่วนร่วมในข้อตกลงระดับพหุภาคีตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 แต่จีนก็ได้มีบทบาทสำคัญในการให้ความสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการจัดตั้งข้อตกลงพหุภาคีในอนุภูมิภาค บทบาทของจีนนี้เฉยเป็นแต่เพียงผู้รับผลประโยชน์รายหนึ่งเท่านั้น จนกระทั่งเมื่อจีนประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจจนเติบโตอย่างรวดเร็ว บทบาทของจีนก็เปลี่ยนไป ประธานาธิบดีสีจิ้นผิงได้เสนอโครงการริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง (BRI) ในปีพ.ศ. 2556 เพื่อสร้างเครือข่ายการค้าและโครงสร้างพื้นฐานที่เชื่อมโยงเอเชีย ยุโรป และแอฟริกาตามแนวเส้นทางสายไหมเก่าแก่ของประเทศ ประเทศในลุ่มแม่น้ำโขงเป็นส่วนหนึ่งของระเบียงเศรษฐกิจจีน-คาบสมุทรอินโดจีน (CICPEC) ซึ่งเป็นหนึ่งในทศวรรษเศรษฐกิจของโครงการริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง และถูกกำหนดให้ตัดผ่านประเทศในลุ่มน้ำโขง เช่น เวียดนาม ลาว กัมพูชา และไทยไปยังมาเลเซียและสิงคโปร์ เชื่อมโยงกับเส้นทางสายไหมทางบกและทางทะเล จีน และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อสนับสนุนโครงการริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง จีนได้จัดตั้งกรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง (LMC) กองทุนพิเศษล้านช้าง-แม่โขง (LMC Special Fund) รวมไปถึงธนาคารเพื่อการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานแห่งเอเชีย (AIIB) ทั้งนี้เนื่องจากจีนตระหนักดีว่า ระเบียบภูมิภาคและสถาบันในแม่น้ำโขงนั้นถูกควบคุมโดยตะวันตกและญี่ปุ่น จีนจึงจัดตั้งกรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง (LMC) เพื่อที่จะแผ่อิทธิพลให้กว้างขวางมากขึ้นในภูมิภาค (Biba, 2019) นักวิจัยอิสระที่เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงได้ให้ความเห็นที่สอดคล้องกันไว้ดังนี้

ในแง่ทางการเมือง ธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (ADB) ได้รับอิทธิพลจากญี่ปุ่น ซึ่งเป็นผู้ให้การสนับสนุนหรือผู้บริจาคหลักต่อธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย ADB จึงโอนเอียงเข้าหาอิทธิพลของสหรัฐในภูมิภาคนี้มากกว่าจีน ในฉากทัศน์เช่นนี้ ADB จึงทำหน้าที่สำคัญในการยกระดับโครงสร้างพื้นฐานของอนุภูมิภาคผ่านการให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ (ODA) เงินกู้ และการให้ความช่วยเหลือทางการเงินมากกว่าที่จะพยายามบรรลุ

ความสำเร็จในการร่วมมือภายในภูมิภาค (ผู้ให้สัมภาษณ์ 6, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 เมษายน 2565)

เป็นที่ทราบกันอย่างกว้างขวางว่า ญี่ปุ่นเคยมีบทบาทนำหน้าจีนในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงในหลาย ๆ ด้าน อย่างเช่น ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ (ODA) การค้า และการลงทุน ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน นโยบายพัฒนาประเทศลุ่มน้ำโขงของญี่ปุ่นถูกชักจูงอย่างหนักโดยเหตุผลทางเศรษฐกิจ เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นมองว่าอนุภูมิภาคนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในฐานะแหล่งทรัพยากร รวมไปถึงฐานการผลิต และตลาดขายสินค้า แต่อย่างไรก็ดี เมื่อเร็ว ๆ นี้เป็นที่สังเกตว่าญี่ปุ่นได้ทบทวนผลประโยชน์แห่งรัฐของตนเองในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ญี่ปุ่นถูกผลักดันอย่างหนักโดยบทบาทและอิทธิพลที่เพิ่มขึ้นอย่างมากของจีนในภูมิภาคนี้ นายกรัฐมนตรีชินโซ อาเบะของญี่ปุ่นกระตือรือร้นอย่างมากในการร่วมมือกับสหรัฐ และพันธมิตรในเอเชียแปซิฟิก ในด้านยุทธศาสตร์และความมั่นคง เช่น ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก (FOIP) ซึ่งจีนมองว่าเป็นแผนการล้อมกรอบ อิทธิพลที่เพิ่มขึ้นของจีน (Seneviratne, 2018)

4.1.3 ผลกระทบของการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีน-ญี่ปุ่นต่อการรวมกลุ่มและความร่วมมือในกลุ่มแม่น้ำโขง

เป็นที่เห็นเด่นชัดว่าการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นนั้นพบได้ในหลาย ๆ มิติในระหว่างที่มีการพยายามที่จะให้เกิดการรวมกลุ่มในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ในกรณีของการสร้างสถาบันหรือองค์กรเพื่อการรวมตัว เป็นที่น่าสังเกตว่าจีนมียุทธศาสตร์ที่ชัดเจน โดยมีเป้าประสงค์ที่จะสร้างกลไกเชิงสถาบันใหม่ ๆ ขึ้น เช่น กรอบความร่วมมือแม่โขง-ล้านช้าง (LMC) หรือธนาคารเพื่อการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานแห่งเอเชีย (AIIB) ทั้ง ๆ ที่มีสถาบันและองค์กรเพื่อการรวมกลุ่มหรือความร่วมมืออยู่แล้ว เช่น โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (MRC) ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจจิวิวัตติ เจ้าพระยา แม่น้ำโขง (ACMECS) และธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) ซึ่งประเทศจีนเองก็เป็นสมาชิกอยู่ในหลาย ๆ องค์กรเหล่านี้ สิ่งที่ผู้นำของจีนตั้งธงในใจก็น่าจะเป็นไปได้สูงว่า คือความประสงค์แรงกล้าที่จะสร้างสถาบันระดับพหุภาคีซึ่งจีนจะมีอำนาจในการสั่งการ (authority) และสามารถออกแบบนโยบายรวมถึงกฎระเบียบต่าง ๆ ที่เอื้อต่อจีนได้ ทั้งนี้ สาเหตุหลักก็เนื่องจากผู้นำจีนตระหนักดีว่า สถาบันหรือองค์กรในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงตกอยู่ภายใต้ อิทธิพล หรือแม้แต่ถูกรองรับโดยญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา ในขณะที่ประเทศจีนยังคงต้องพัฒนาและค่อนข้างอ่อนแอในทางเศรษฐกิจและการเมือง จีนต้องการที่จะให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นหลัก และดังนั้น จึงจำต้องยอมทำตามระเบียบภูมิภาค (regional order) ที่มีอยู่เดิม และสถานภาพที่เป็นอยู่เดิม (status quo) เพื่อว่าจีนจะสามารถเข้าถึงความช่วยเหลือทางการเงินและเทคโนโลยีต่าง ๆ นอกจากนี้ การมีท่าทีที่สงบเสถียรก็สอดคล้องกับนโยบายต่างประเทศของจีนในอดีตที่ว่า “ซ่อนความเข้มแข็งและรอจังหวะเวลาที่เหมาะสม” (Hide your strength, bide your time) ซึ่งดำเนินมาตั้งแต่สมัยประธานาธิบดีเต็งเส่งยวผิง อย่างไรก็ตาม

หลังจากที่ได้กลายเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจและทางทหารตามลำดับ ประเทศจีนได้ปรับเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของตน การสร้างองค์หรือสถาบันความร่วมมือขึ้นมาใหม่ในกลุ่มแม่น้ำโขง ช่วยเพิ่มโอกาสให้จีนสามารถแสวงหาผลประโยชน์มากขึ้นได้ อีกทั้งยังอำนวยความสะดวกที่จะบรรลุดุลประสงค์เกี่ยวกับโครงการริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง (BRI) โครงการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดที่จะอำนวยความสะดวกที่จะทะยานขึ้นมาเป็นมหาอำนาจหนึ่งเดียวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียง และแม้แต่นอกภูมิภาคนี้

ถึงแม้ว่าการแข่งขันในด้านการส่งออกโครงสร้างพื้นฐานระหว่างจีนและญี่ปุ่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเป็นที่ประจักษ์ระยะหนึ่งแล้ว เนื่องจากทั้งสองประเทศเข้าไปยื่นประมูลโครงการหลากหลายประเภท โดยเฉพาะในโครงการรถไฟความเร็วสูง จึงเชื่อได้ว่าการที่จีนริเริ่มโครงการริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทางมีส่วนช่วยยกระดับความเข้มข้นในการแข่งขันอำนาจกับญี่ปุ่น นายกรัฐมนตรีอาเบะเปิดตัวโครงการหุ้นส่วนโครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพ (PQI) ในปีพ.ศ. 2558 ซึ่งเมื่อร่วมกับ ADB มีเป้าหมายที่จะลงทุนราว 110,000 ล้านดอลลาร์ในด้านโครงสร้างพื้นฐานในเอเชียระหว่างปีพ.ศ. 2559 ถึง 2563 สำหรับโครงการส่วนขยายซึ่งก็คือโครงการขยายหุ้นส่วนโครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพ มีเป้าที่จะลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานทั่วโลก รวมถึงกลุ่มแม่น้ำโขง ระหว่างปีพ.ศ. 2560 และ 2564 ราว 200,000 ล้านดอลลาร์ ความพยายามทั้งหมดนี้เป็นเครื่องแสดงอย่างที่ว่าญี่ปุ่นตอบสนองในเชิงยุทธศาสตร์เพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งอิทธิพลของตนเองในด้านของการให้ความช่วยเหลือโครงสร้างพื้นฐานในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Zhao, 2018) ไม่เพียงเท่านั้น ยังบ่งชี้ถึงความพยายามของญี่ปุ่นที่จะฟื้นฟูสถานะและอิทธิพลของตนเองทั้งภายในและภายนอกภูมิภาคเอเชีย การขัดแย้งกันระหว่างทั้งสองประเทศเนื่องจากความพยายามที่จะยื่นแข่งขันลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานเกิดขึ้นบ่อยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ประเทศไทยเป็นอีกหนึ่งสมรภูมิรบที่ประเทศมหาอำนาจทั้งสองสนใจที่จะเข้าลงทุนในโครงการรถไฟความเร็วสูง ในที่สุด ประเทศจีนก็เป็นฝ่ายที่กำลังชนะโดยได้รับอนุมัติการลงทุนในเส้นทางรถไฟที่มีมูลค่ามากกว่า คือส่วนที่เชื่อมจากกรุงเทพฯ ไปยัยลาว และทางใต้ของจีน ในขณะที่ญี่ปุ่นได้รับอนุมัติในเส้นทางที่มีมูลค่าน้อยกว่า เป็นส่วนที่เชื่อมโยงระหว่างส่วนเหนือของเชียงใหม่ไปยังกรุงเทพฯ อย่างไรก็ตาม โครงการเส้นทางรถไฟความยาว 660 กิโลเมตรซึ่งทางญี่ปุ่นจะเป็นผู้ก่อสร้างนั้น จะประสบปัญหาความยุ่งยากทางเทคนิคในอนาคตเนื่องจากจากความกว้างของราง และระบบที่ใช้แตกต่างจากเส้นทางจีน-ลาว และเครือข่ายรถไฟภายในประเทศของจีน

ในบริบทของการแข่งขันที่ยังดำเนินต่อไประหว่างมหาอำนาจเอเชียทั้งสองประเทศ สิ่งที่น่าสนใจไม่น้อยไปกว่ากันคือทัศนคติและการตอบสนองจากประเทศกลุ่มแม่น้ำโขง ที่น่าประหลาดใจไม่น้อยคือ ประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงทุกประเทศต่างก็เห็นประโยชน์ของการแข่งขันระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในด้านการลงทุนเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งต่างจากประเทศสมาชิกอาเซียนซึ่งแต่ละประเทศจะมีความเห็นต่าง โดยประเทศกลุ่มแม่น้ำโขงต่างมองว่าการแข่งขันของจีนและญี่ปุ่นในด้านนี้จะเห็นประโยชน์ต่อการขยายศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจของอนุภูมิภาค

ยกตัวอย่าง เช่น รัฐมนตรีกระทรวงคมนาคมของประเทศไทย มองว่าธนาคารเพื่อการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานแห่งเอเชีย (AIIB) สามารถช่วยอุดช่องโหว่อันเกิดจากการดำเนินงานที่ได้รับความยืดหยุ่นของธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) ได้ (Vietnam can leverage, 2017) เป็นที่รู้กันว่าประเทศลาวและกัมพูชาเอนเอียงเข้าข้างจีน นายกรัฐมนตรีฮุนเซนของกัมพูชาก็มีความสัมพันธ์ที่สนิทชิดเชื้อกับจีน แต่แม้กระนั้นก็ไม่ได้หมายความว่ากัมพูชาปฏิเสธที่จะกระชับความร่วมมือกับประเทศญี่ปุ่น ในทางตรงกันข้าม กัมพูชายินดีกับบทบาทที่กระตือรือร้นมากขึ้นของญี่ปุ่น โดยเฉพาะในสถานะนักลงทุน ผู้บริจาค และผู้ถ่วงสมดุลกับจีน อันที่จริงแล้ว ยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นที่จะรักษาสมดุลกับจีนสอดคล้องเป็นอย่างดีกับนโยบายต่างประเทศของกัมพูชาที่จะล้อมกรอบ (hedge) มหาอำนาจทั้งหลาย (Luo & Un, 2021) ดังจะเห็นได้จาก “สิหนุวิลล์” ท่าเรือน้ำลึกเพียงแห่งเดียวของประเทศกัมพูชา บริษัทโลจิสติกส์ของญี่ปุ่นเป็นบริษัทต่างชาติที่ถือหุ้นใหญ่ เช่น Kamigumi 13% Kobe-Osaka International Port Corporation 2.5% (Kunmakara, 2019; CSX 2021) ในทำนองเดียวกัน ประเทศอย่างพม่าเองซึ่งเคยอาศัยความช่วยเหลือจากจีนอย่างมากก็ได้ปรับเปลี่ยนนโยบายของตนเอง นับตั้งแต่สมัยนายพลเต็ง เซ่ง (2554-2559) รัฐบาลของพม่าได้ดำเนินนโยบายหลีกเลี่ยงการพึ่งพาเงินที่มากเกินไป ซึ่งรัฐบาลญี่ปุ่นก็สนับสนุนนโยบายนี้ของพม่า (Zhao, 2018, p. 3) ประเทศไทยเองก็สนับสนุนการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีน-ญี่ปุ่นเช่นกันในด้านของการลงทุน บริษัทต่าง ๆ ในประเทศไทยและรัฐบาลไทยมองการแข่งขันระหว่างประเทศยักษ์ใหญ่ทางเศรษฐกิจของเอเชียทั้งสองว่าเป็นประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อมหายุทธศาสตร์ (grand strategy) ของประเทศในเรื่องระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก (EEC) และดังนั้น ภาคเอกชนของไทยจึงสนับสนุนยุทธศาสตร์ของรัฐบาลในการรักษาดุลอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่น (ธนาคารกรุงเทพ, 2563: ออนไลน์)

ถึงแม้ว่าการช่วงชิงอำนาจที่ปรากฏขึ้นระหว่างจีนและญี่ปุ่นในมิติของการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานดูคล้ายกับจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศลุ่มแม่น้ำโขง ในแง่ที่ว่าการแข่งขันนี้ช่วยเร่งการพัฒนาทางเศรษฐกิจและความเชื่อมโยงระหว่างประเทศเหล่านี้ คำถามสำคัญที่ควรพิจารณาคือความร่วมมือทางเศรษฐกิจและความเชื่อมต่อที่ราบรื่นไร้รอยต่อ เนื่องด้วยเทคโนโลยีและระบบปฏิบัติการที่แตกต่างกัน บ่อยครั้งที่พบว่าสิ่งอำนวยความสะดวกและโครงสร้างพื้นฐานที่สนับสนุนโดยจีนและญี่ปุ่นเข้ากันไม่ได้ ยกตัวอย่างเช่น กรณีของรัฐบาลไทยที่ตัดสินใจใช้ระบบรถไฟความเร็วสูงที่สร้างโดยทั้งจีนและญี่ปุ่นในเส้นทางที่ต่างกัน เนื่องจากความกว้างของรางและระบบปฏิบัติการที่ต่างกันระหว่างเส้นทางสายนครราชสีมา-กรุงเทพซึ่งสร้างโดยจีน และเส้นทางสายพิษณุโลก-กรุงเทพที่สร้างโดยญี่ปุ่น ทำให้ทั้งจีนและญี่ปุ่นปฏิเสธที่จะใช้รางร่วมกันในเส้นทางระหว่างสถานีกลางบางซื่อ และสถานีชุมทางบ้านภาชี (ซึ่งมีระยะทางราว 81.8 กิโลเมตร) ส่งผลให้รัฐบาลไทยต้องเสียเงินค่าเวนคืนที่ดินเพิ่ม รวมถึงจ่ายเงินเพิ่มขึ้นสำหรับโครงสร้างใหม่ที่จะรองรับระบบที่แตกต่างกันของทั้งสองประเทศ (เคลียร์ บมพื้นที่, 2560) เชื่อว่าในอนาคตประเด็นดังกล่าวจะนำไปสู่คำถามเรื่องการเชื่อมโยงที่ไร้รอยต่อ ระบบโลจิสติกส์ที่มีประสิทธิภาพ การลดต้นทุนทางการค้า และต้นทุนก่อสร้าง เมื่อทั้งจีนและญี่ปุ่นต่างก็แข่งขันส่งออกระบบรถไฟความเร็วสูงที่แตกต่างกันไปทั่วภูมิภาค

ถึงแม้ว่าทั้งจีนและญี่ปุ่นจะได้ให้การสนับสนุนอย่างมากต่อการสร้างระบบโครงสร้างพื้นฐานทางด้านการขนส่งในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ความร่วมมือและประสานงานระหว่างทั้งสองประเทศเพื่อให้เกิดนโยบายที่ลรอยกันยังคงไม่พบเห็นนัก (Iida, 2009) ในทศวรรษที่ผ่านมา ทั้งสองประเทศได้พยายามที่จะประสานนโยบายที่แตกต่างผ่านความพยายามต่าง ๆ เช่น Japan-China Policy Dialogue on the Mekong Region (JCPDMR) ซึ่งริเริ่มในปีพ.ศ. 2561 แต่แล้วก็ต้องชวนเซไปเพราะความเป็นอธิปไตยของทั้งสองประเทศเอง ยกตัวอย่างเช่น JCPDMR ครั้งที่ 6 ซึ่งเดิมทีกำหนดให้เกิดขึ้นในปีพ.ศ. 2557 แต่แล้วก็ต้องยกเลิกไปเนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศที่ตกต่ำลงอย่างรวดเร็วหลังจากเหตุการณ์เรือจ๊อบปลาของจีนพุ่งชนเรือยามฝั่งของญี่ปุ่นบริเวณเกาะ Diaoyu/Senkaku ในปีพ.ศ. 2553 รวมถึงการที่รัฐบาลญี่ปุ่นตัดสินใจซื้อหมู่เกาะ Senkaku มาเป็นของรัฐในปีพ.ศ. 2555 การเจรจา JCPDMR เกิดขึ้นอีกครั้งในวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2562 ซึ่งญี่ปุ่นได้ชี้แจงความคืบหน้าของกรอบความร่วมมือแม่โขง-ญี่ปุ่นภายใต้ยุทธศาสตร์โตเกียวพ.ศ. 2562 ในขณะที่จีนเองก็ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง (MOFA, 2019) การประชุมครั้งที่ 7 ยังไม่มีกำหนด

การที่มีการแบ่งแยกชัดเจนเป็นสองขั้วในกรณีของสถาบันหรือโครงการริเริ่มในอนุภูมิภาคระหว่างกลุ่มที่มีจีนเป็นผู้นำและที่มีญี่ปุ่นเป็นผู้นำ หมายถึงว่าในหลาย ๆ กรณีสถาบันหรือโครงการเหล่านี้ก็เกิดขึ้นเพื่อตอบโจทย์ผลประโยชน์ของแต่ละประเทศมากกว่าจะเป็นผลประโยชน์ของประเทศในลุ่มแม่น้ำโขงเอง ถึงแม้จะไม่อาจปฏิเสธได้ว่า โครงการต่าง ๆ ภายใต้กรอบความร่วมมือแม่โขง-ล้านช้าง (LMC) จะมีประโยชน์ต่อประเทศแม่น้ำโขง โครงการเหล่านี้ก็วัตถุประสงค์หลักเพื่อให้โครงการริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง (BRI) บรรลุเป้าหมาย และผลักดันความเติบโตทางการค้าและเศรษฐกิจของจีน ตัวอย่างหนึ่งที่พิสูจน์คำกล่าวนี้คือ กรณีการจัดการน้ำของจีนในลุ่มแม่น้ำโขง จีนมีแผนการที่จะสร้าง “ซูเปอร์ไฮเวย์ทางน้ำ” เพื่อขยายการขนส่งเชิงพาณิชย์ทางน้ำ ทางรัฐบาลจีนไม่ได้ปรึกษากัมพูชาหรือเวียดนามเมื่อจัดทำ “ข้อตกลงว่าด้วยการเดินเรือทางพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง” (Commercial Navigation Agreement on Lancang-Mekong River) ซึ่งมีลงนามโดยจีน ลาว พม่า และประเทศไทยในเดือนเมษายน พ.ศ. 2543 ข้อตกลงระบุถึงแผนการสามขั้น ซึ่งรวมถึงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงเพื่อให้เรือขนส่งน้ำหนักระหว่าง 100-150 สามารถล่องจากยูนานมาเข้าจอดที่ท่าเรือเชียงแสนของไทยได้ รายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ของจีนถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่มองถึงผลกระทบที่มีต่อปลาและระบบนิเวศน์ การระเบิดหินเริ่มต้นที่ในลำน้ำโขงส่วนในประเทศจีน พม่า และตามแนวชายแดนลาว แต่ต่อมาเมื่อเกิดการต่อต้านอย่างรุนแรงจากชุมชนแม่น้ำโขงและกลุ่มเพื่อสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา คณะรัฐมนตรีของไทยก็ได้ยกเลิกข้อตกลงดังกล่าวไป (Lee, 2020) Milton Osborne (นักเขียนและนักประวัติศาสตร์แม่โขง) ตั้งข้อสังเกตว่า “ผลประโยชน์ในการเพิ่มเที่ยวเดินเรือในแม่น้ำโขงระหว่างยูนานตอนใต้และทางเหนือของไทยเป็นไปตามที่ประเทศจีนต้องการอย่างมาก” (Fawthrop, 2017) ในขณะเดียวกันสิ่งที่จีนทำเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงก็อาจจะจะมีผลต่อความร่วมมือและการรวมกลุ่ม ทั้งนี้เนื่องจาก

จีนพยายามกำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของรัฐตนเป็นหลัก และนักวิชาการบางคนมองว่าเป็นวิธีการแบบ “ผู้ชนะได้ทั้งหมด” (one-sided winner takes all)

การเอาน้ำไปทั้งหมดเพื่อใช้ในเขื่อนผลิตไฟฟ้าพลังงานน้ำซึ่งสร้างความยากแค้นกับเกษตรกรและส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม ได้ส่งผลกระทบต่อภูมิภาคที่เต็มไปด้วยศักยภาพในการพัฒนา แทนที่จะร่วมมือและปรึกษาหารือ รัฐบาลจีนได้ควบคุมเงื่อนไขให้ เป็นไปตามที่ตนเองต้องการ โดยเปิดปิดน้ำจากเขื่อนโดยอิสระ ยังผลให้ภูมิภาคนี้ตกอยู่ภายใต้ วัฏปฏิบัติของจีนที่เป็นแบบผู้ชนะได้ทั้งหมดแต่ฝ่ายเดียว (ผู้ให้สัมภาษณ์ 3, การสื่อสารส่วนบุคคล , 30 ตุลาคม 2564)

การกำเนิดใหม่ของสถาบันระดับภูมิภาคหลาย ๆ สถาบันระหว่างประเทศลุ่มแม่น้ำไม่ได้เป็น หลักประกันในการแก้ปัญหาหรือสิ่งที่ประเทศเหล่านี้กำลังเผชิญอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ผลพวงอันเกิด จากการที่มีโครงการริเริ่มหลายโครงการโดยประเทศ หรือกลุ่มของประเทศต่าง ๆ เป็นเรื่องที่ไม่ควรมองข้าม ทั้งนี้ เนื่องจากดูเหมือนว่าจะเป็นการยากขึ้นที่ประเทศต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจะช่วยกันแก้ปัญหา และที่สำคัญกว่านั้น ปฏิบัติตามมาตรการต่าง ๆ ที่ตกลงร่วมกัน เนื่องจากจะต้องอาศัยความร่วมมือและความสัมพันธ์กับทุกฝ่ายที่ เกี่ยวข้อง เนื่องจากการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำเมื่อเร็ว ๆ นี้ในส่วนต้นน้ำ ทำให้ประเทศปลายน้ำต้องพบกับความเสี่ยง มากมาก ได้แก่ น้ำท่วมหรือแห้งแล้งนอกฤดู ระดับน้ำในแม่น้ำโขงลดต่ำในช่วงฤดูแล้ง และการปริมาณตะกอน สะสมในแม่น้ำที่ลดลง ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางนิเวศวิทยาและการทำประมง

ประเทศจีนได้ยินยอมแบ่งปันข้อมูลเกี่ยวกับจัดการน้ำกับคณะกรรมการแม่น้ำโขง (MRC) เฉพาะในช่วงหน้ามรสุม (มิถุนายน-ตุลาคม) มาเป็นเวลากว่า 18 ปี แต่แล้วในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2563 จีนได้ยอม ลงนามกับคณะกรรมการแม่น้ำโขงเพื่อแบ่งปันข้อมูลด้านอุทกวิทยาตลอดทั้งปีกับประเทศต่าง ๆ ปลายน้ำ แม้ว่าในการปฏิบัติจะไม่เป็นไปอย่างต่อเนื่องตามหลักการก็ตาม ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2564 มีรายงานว่ารัฐบาล จีนแจ้งประเทศปลายน้ำล่วงหน้าเพียง 6 วันก่อนที่จะมีการกักน้ำถึง 20 วัน หลังจากที่ได้เริ่มกักน้ำแล้วตั้งแต่วันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2563 และหลังจากที่ Simson Center ซึ่งมีฐานอยู่ที่วอชิงตันได้เปิดเผยข้อมูล (China notifies downstream, 2021) แน่ใจว่าสถาบันอย่างคณะกรรมการแม่น้ำโขง (MRC) ซึ่งมีประเทศสมาชิกอย่าง กัมพูชา ลาว ไทยและเวียดนาม ไม่มีอำนาจพอที่จะจัดการกับปัญหาที่เกิดกับประเทมหาอำนาจอย่างจีนได้ ใน ทำนองเดียวกัน แม้ว่าจะมีการก่อตั้ง Lancang-Mekong Water Resources Cooperation Center ซึ่งตั้งอยู่ที่ ปักกิ่ง และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศหวังยีได้ประกาศในการประชุมรัฐมนตรีเพื่อการร่วมมือล้านช้าง- แม้โขงครั้งที่ 5 ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 ว่าจีนพร้อมที่จะแบ่งปันข้อมูลอุทกวิทยาตลอดปีกับประเทศลุ่ม แม่น้ำโขงอื่น ๆ (Qingsheng, 2020) จีนยังจะต้องพิสูจน์ว่าสามารถทำตามที่ประกาศหรือสัญญาหรือไม่ ทั้งนี้ ก็ เนื่องจากว่า Lancang-Mekong Water Resources Cooperation Center ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อลดแรงกดดันที่เพิ่ม มากขึ้นเรื่อย ๆ จากสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น ซึ่งจับตามองการสร้างเขื่อนเก็บน้ำของจีนในบริเวณต้นน้ำแม้โขงอย่าง

ใกล้ขีด เพื่อแก้ปัญหาการบริหารจัดการน้ำนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างจะต้องได้รับความร่วมมืออย่างเต็มที่จากจีน เพื่อทำให้การบริหารจัดการน้ำในแม่น้ำโขงเป็นมีประสิทธิภาพ เนื่องจากจีนมีเขื่อนถึง 11 แห่ง เกือบน้ำส่วนมากของแม่น้ำโขงไว้ และยังคงต้องได้รับความร่วมมืออย่างกระตือรือร้นจากญี่ปุ่น

4.2 ผลการวิเคราะห์

เมื่อนำเอาหลักทฤษฎีและวิธีการของ Thompson (2001) Colaresi, Rasler & Thompson (2007) มาวิเคราะห์และอธิบายจุดกำเนิดของการช่วงชิงอำนาจระหว่างญี่ปุ่นและจีนในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง พบว่าทั้งสองประเทศเริ่มมองว่าอีกฝ่ายคู่แข่งก็เมื่อมีความสามารถทางเศรษฐกิจและทางทหารที่อยู่ในระดับเดียวกัน ซึ่งศักยภาพทางเศรษฐกิจของจีนได้เริ่มเป็นที่ประจักษ์ในทศวรรษที่ 2530 ในขณะที่ความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเองก็เริ่มถดถอยนับตั้งแต่ปลายปีทศวรรษที่ 2520 และในที่สุดขนาดเศรษฐกิจของจีนก็ได้กลายเป็นอันดับสองของโลกแทนญี่ปุ่นในปี.ศ. 2553 รัฐบาลจีนยังได้แปลงชุมพลังทางเศรษฐกิจให้กลายเป็นความแข็งแกร่งทางการทหารอีกด้วย ค่าใช้จ่ายทางการทหารของจีนขึ้นมาเป็นอันดับ 2 รองจากสหรัฐอเมริกา นับตั้งแต่ปี.ศ. 2545 และครองอันดับสองเรื่อยมา ในขณะที่ญี่ปุ่นตกลงจากอันดับ 4 ในปีเดียวกันมาอยู่ที่อันดับ 9 ในปี.ศ. 2563 (Brown, 2021) นอกจากนี้ จีนยังมีพฤติกรรมที่ใช้กำลังทางทหารคุกคามความมั่นคง หรือทำลายอธิปไตยของญี่ปุ่นในทะเลจีนตะวันออกในกรณีของหมู่เกาะ Senkaku/Diaoyu รวมถึงความมั่นคงและเสรีภาพในการเดินเรือในทะเลจีนใต้อีกด้วย ส่วนองค์ประกอบที่สามในแง่ของความเป็นศัตรูของทั้งสองประเทศนั้น เริ่มต้นตั้งแต่ในช่วงทศวรรษที่ 2470 เมื่อกองทัพจักรวรรดิญี่ปุ่นได้รุกรานจีน ตั้งแมนจูเรียเป็นรัฐหุ่นเชิดของจักรวรรดิญี่ปุ่น และสังหารชาวจีนจำนวนหลายแสนคนในนานกิง และอีกเป็นสิบล้านทั่วประเทศจีน โดยที่หน้าประวัติศาสตร์อันขมขื่นนี้ไม่ได้เคยได้รับการชำระให้กระจ่าง คนในรัฐบาลญี่ปุ่นรวมถึงนายทหารคนสำคัญหลายคนที่อยู่เบื้องหลังการรุกรานครั้งนี้ก็ไม่ได้ถูกลงโทษในฐานะอาชกรสงคราม

เมื่อจีนผงาดขึ้นมามีอำนาจ จีนมีพฤติกรรมตามที่นักสันนิษฐานคาดการณ์ คือขยายผลประโยชน์แห่งรัฐออกไปนอกประเทศ ในลุ่มแม่น้ำโขง การกระทำเช่นนั้นของจีนนำไปสู่ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์กับญี่ปุ่น ประเทศซึ่งมีบทบาทสำคัญและอิทธิพลกว้างขวางอยู่เดิมในภูมิภาคนี้ Thompson (1999) ได้โยงผลประโยชน์ขัดแย้งระหว่างประเทศเข้ากับสาเหตุของการช่วงชิงอำนาจ (rivalry) ระหว่างคู่ประเทศ Thompson อ้างว่าประเทศที่จะกลายเป็นประเทศคู่แข่ง (rival) ได้เพราะประเทศทั้งสองนั้นมีวัตถุประสงค์เดียวกัน เช่น ต้องการที่จะครอบครองอาณาเขตเดียวกัน ประสงค์ที่จะควบคุมตลาดเดียวกัน หรือผูกขาดอิทธิพลในเขตแดนหนึ่ง ๆ แต่เพียงผู้เดียว Thompson เชื่อว่าการช่วงชิงอำนาจจะดำเนินต่อไปจนกว่าความขัดแย้งด้านผลประโยชน์นี้จะได้รับการแก้ไข

ญี่ปุ่นอยู่ในฐานะที่เป็นประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือ เงินกู้ การลงทุน และโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงมาอย่างยาวนาน และเมื่อเงินฝาดขึ้นมาีอำนาจทางเศรษฐกิจ ก็ได้พยายามอย่างมากที่จะแข่งขันกับญี่ปุ่นในการขยายผลประโยชน์ของเงินเข้ามาในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง สิ่งที่นักทฤษฎีสัจนิยมและการเปลี่ยนผ่านอำนาจคาดการณ์ไว้คือ เมื่อรัฐมีอำนาจมากขึ้น รัฐก็มักจะขยายผลประโยชน์และกิจกรรมต่าง ๆ ของตนไปนอกจากเขตแดนอิทธิพลเดิมของตน ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทางผลประโยชน์และเขตแดนทางอิทธิพลระหว่างประเทศมหาอำนาจเดิม และประเทศที่กำลังผงาดขึ้นมาีอำนาจ นักวิชาการท่านหนึ่งวิเคราะห์กรณีของญี่ปุ่นและจีนไว้ว่า การที่จีนพยายามจะขยายอิทธิพลของตนเองเข้ามาในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงสร้างปัญหาให้กับญี่ปุ่นในมุมมองทางภูมิรัฐศาสตร์ (ผู้ให้สัมภาษณ์ 4, การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 ตุลาคม 2564)

แม้ว่าจีนจะได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงผ่านกลไกพหุภาคี อย่างเช่น โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (GMS) นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 แต่ก็เพิ่งจะเริ่มชัดเจนมากขึ้นว่าจีนเพิ่มบทบาทของตนเองอย่างมีนัยสำคัญนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2550 เป็นต้นมา รัฐบาลจีนภายใต้การนำของสีจิ้นผิงได้เริ่มดำเนินโครงการริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง (BRI) ซึ่งรวมเอาภูมิภาคแม่น้ำโขงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของแผนการ หลังจากนั้นไม่นานจีนยังได้ก่อตั้งกรอบความร่วมมือแม่น้ำโขง-ล้านช้าง (LMC) รวมถึงกองทุน LMC เพื่อผลักดันแผนงานต่าง ๆ และโครงการ BRI ให้สำเร็จอีกด้วย เหตุผลหลัก ๆ ที่จีนเพิ่มบทบาทของตัวเองในการพัฒนาภูมิภาคและกระชับความร่วมมืออย่างมีนัยสำคัญสามารถวิเคราะห์ได้คือ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองที่เพิ่มมากขึ้นในฐานะมหาอำนาจใหม่ ในปีพ.ศ. 2553 นั้นขนาดผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของจีน (GDP) ขึ้นเป็นอันดับสองของโลกแทนญี่ปุ่น นักวิชาการและผู้สังเกตการณ์หลาย ๆ คนมองว่าบทบาทแข่งขันของจีนกระตุ้นให้ญี่ปุ่นตอบโต้ แน่ใจว่าประเทศมหาอำนาจทั้งสองมีผลประโยชน์ที่ทับซ้อนกันอยู่ในกลุ่มแม่น้ำโขง และเชื่อว่า จะไม่มีทางยอมถอย แต่จะพยายามอย่างเต็มที่ที่จะปกป้องผลประโยชน์ที่สำคัญของฝ่ายตน

กลุ่มแม่น้ำโขงนั้นสำคัญต่อทั้งจีนและญี่ปุ่นในแง่ของภูมิรัฐศาสตร์ ยุทธศาสตร์ และเศรษฐกิจ เมื่อเร็ว ๆ นี้ Yao Song et.al. (2021) พบว่าประธานาธิบดีสีจิ้นผิงได้พยายามที่จะฟื้นฟูอำนาจเชิงปทัสสถาน (normative power) ในกลุ่มแม่น้ำโขง โดยพยายามที่จะเผยแพร่แนวคิดเชิงปทัสสถานของจีนท่ามกลางประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขง เช่น “ประชาคมที่ร่วมชะตากรรมเดียวกัน” (community of shared destiny) นอกจากนี้ จีนมองว่าการขยายความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศกลุ่มแม่น้ำโขงจะไม่เพียงแต่ช่วยยกระดับเศรษฐกิจของดินแดนด้อยพัฒนาทางตะวันตกของจีนเท่านั้น แต่จะช่วยทำให้จีนประสบความสำเร็จในการดำเนินโครงการ BRI ซึ่งถูกมองว่ามีส่วนสำคัญยิ่งที่จะทำให้จีนบรรลุเป้าหมายในการจัดตั้งระเบียบในภูมิภาคเสียใหม่ หรือแม้แต่วิธีแบบนอกภูมิภาค การสร้างองค์กรเพื่อความร่วมมือขึ้นใหม่เพื่อแทรกซึมแนวความคิด รวมถึงการลงทุนในโครงข่ายของโครงสร้างพื้นฐานเพื่ออำนวยความสะดวกกระจายสินค้าและลำเลียงผู้คนล้วนเป็นส่วนสำคัญในดำเนินยุทธศาสตร์เชิงปทัสสถานของจีน (Song, Qiao-Franco, & Liu, 2021) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นพยายามที่จะสร้างปทัสสถานที่ยึดความโปร่งใสและหลักเกณฑ์ขึ้นในภูมิภาค Wilkins (2021) วิเคราะห์ว่าญี่ปุ่นและเครือข่ายพันธมิตร

ได้เร่งพยายามที่จะดำรงไว้ซึ่ง “ระเบียบภูมิภาคและระเบียบโลกที่ยึดหลักเกณฑ์” (rule-based order) เพื่อที่จะรักษาสถานภาพเดิมที่เป็นอยู่ (status quo) ในขณะที่ต้องเผชิญกับการผงาดขึ้นมาที่มีอำนาจของจีน ในอดีตภูมิภาคแม่น้ำโขงมีความสำคัญต่อญี่ปุ่นในแง่ของการค้า การลงทุน และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นหลัก (ผู้ให้สัมภาษณ์ 6, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 เมษายน 2565) แต่ว่าทว่าเมื่อเร็ว ๆ นี้ ความสนใจของญี่ปุ่นต่ออนุภูมิภาคนี้เน้นไปในทางยุทธศาสตร์ และภูมิรัฐศาสตร์มากขึ้น เนื่องจากเล็งเห็นว่าประเทศลุ่มแม่น้ำโขงจะเป็นส่วนหนึ่งที่ขาดเสียไม่ได้สำหรับยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง (FOIP) ยุทธศาสตร์นี้ไม่ได้เกี่ยวกับความมั่นคงอย่างเดียวเท่านั้น แต่หมายรวมไปถึงระเบียบระหว่างประเทศที่ยึดหลักเกณฑ์และแนวคิดเสรี ซึ่งนำโดยสหรัฐฯ และถูกใช้เพื่อเสริมสร้างหลักการเกี่ยวกับการค้าเสรี เสรีภาพในการเดินเรือ และหลักนิติธรรม (Koga, 2020) การที่ทั้งจีนและญี่ปุ่นต่างมีรูปแบบของระเบียบภูมิภาคและระเบียบโลกตามแบบฉบับของตน สร้างให้เกิดความเป็นไปได้ที่เขตอิทธิพลของทั้งสองประเทศจะทับซ้อนและขัดแย้งกัน การช่วงชิงอำนาจในทางภูมิรัฐศาสตร์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นทวีความเข้มข้นขึ้นมากเพราะส่วนหนึ่งเกิดจากบทบาทของสหรัฐฯ สหรัฐเองก็แข่งขันกับจีนทางด้านอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจ และญี่ปุ่นโอนเอียงไปยังสหรัฐฯ อันเนื่องจากเป็นพันธมิตรอันเหนียวแน่นมายาวนาน (ผู้ให้สัมภาษณ์ 6, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 เมษายน 2565)

ด้วยเหตุที่อนุภูมิภาคแม่น้ำโขงตั้งอยู่ระหว่างมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก อนุภูมิภาคนี้จึงถูกมองว่าสำคัญทั้งทางยุทธศาสตร์และภูมิรัฐศาสตร์ต่อทั้งจีนและญี่ปุ่น ในสายตาของญี่ปุ่นแล้ว เส้นทางขนส่งทางทะเลผ่านช่องแคบมะละกาในทะเลจีนใต้ไม่ปลอดภัยสักเท่าไรนัก อันเนื่องจากมีปัญหาโจรสลัดและมีความอ่อนไหวมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อจีนแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาและยึดครองเกาะบางส่วนในทะเลจีนใต้ ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงต้องการทางเลือกแทนเส้นทางขนส่งทางทะเลซึ่งค่อนข้างเปราะบางนี้โดยตัดผ่านลุ่มแม่น้ำโขงแทน ในทำนองเดียวกัน ผู้นำจีนก็เชื่อมั่นว่าจำเป็นต้องหาเส้นทางทดแทนเส้นทางในทะเลจีนใต้เพื่อขนส่งพลังงาน ในเวลาที่ความตึงเครียดกับสหรัฐฯ และพันธมิตรเพิ่มสูงขึ้น และสหรัฐฯเองก็เพิ่มบทบาทในด้านความมั่นคงในทะเลจีนใต้เพื่อคานอำนาจจีน รัฐบาลจีนได้เริ่มขนส่งน้ำมันที่กลั่นแล้วจากประเทศไทยผ่านแม่น้ำโขงไปยังมณฑลยูนนานของจีนในปีพ.ศ. 2549 (China starts, 2006) อีกทั้งยังได้สร้างท่อส่งน้ำมันและก๊าซจากแนวชายฝั่งทะเลอินเดียในประเทศพม่าไปยังมณฑลยูนนานจนแล้วเสร็จในปีพ.ศ. 2556 (Yi, 2013)

ในด้านเศรษฐกิจนั้น ประเทศลุ่มแม่น้ำโขงมีความสำคัญต่อทั้งจีนและญี่ปุ่นอันเนื่องจากศักยภาพของภูมิภาคในฐานะแหล่งทรัพยากรและตลาดการค้าที่เติบโตอย่างรวดเร็ว เมื่อเร็ว ๆ นี้ ประเทศมหาอำนาจของเอเชียทั้งสองได้แข่งขันกันอย่างรุนแรงเนื่องจากต่างก็ต้องการส่งออกโครงการโครงสร้างพื้นฐาน ระบบรถไฟความเร็วสูงพร้อมกับเทคโนโลยี ไปยังประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และลุ่มแม่น้ำโขง มูลค่าการก่อสร้างโครงการรถไฟความเร็วสูงทั้งหมดภายใต้ข้อตกลงระหว่างจีนและประเทศในลุ่มแม่น้ำโขงอย่างเช่น ลาว พม่า และไทย ประเมินว่าอยู่ที่ราว 22,000 ล้านดอลลาร์ ในขณะที่ข้อตกลงโครงการรถไฟความเร็วสูงญี่ปุ่น-ไทยอยู่ที่ 12,000 ล้านดอลลาร์ยังคงอยู่บนโต๊ะเจรจา

เมื่อพิจารณาว่าการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นจะมีผลต่อความร่วมมือและการรวมกลุ่มของอนุภูมิภาคแม่โขงอย่างไรนั้น สามารถที่จะวิเคราะห์ได้ดังนี้ การแข่งขันระหว่างประเทศยักษ์ใหญ่ทางเศรษฐกิจของเอเชียมีประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง เนื่องจากทั้งสองประเทศต่างก็เน้นการลงทุนในเครือข่ายการขนส่ง โลจิสติกส์ และโครงสร้างพื้นฐานซึ่งจำเป็นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะสำหรับภูมิภาคที่ยังต้องการเงินลงทุนทางด้านนี้มหาศาลในแต่ละปี แต่แม้จะมีประโยชน์ การให้ความช่วยเหลือทางด้านโครงสร้างพื้นฐานก็ยังประสบปัญหา อันเนื่องจากระบบปฏิบัติการและเทคโนโลยีที่ต่างกัน ซึ่งจะส่งผลให้การเชื่อมต่อเครือข่ายการขนส่งและโลจิสติกส์ไม่ราบรื่น ดังจะเห็นได้จากกรณีของเครือข่ายรถไฟความเร็วสูง

ผลเสียจากการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นปรากฏชัดกว่าในแง่ของนโยบายและทิศทาง ทั้งจีนและญี่ปุ่นต่างดำเนินแนวคิดเกี่ยวกับการร่วมมือกับประเทศกลุ่มแม่น้ำโขงอย่างคู่ขนาน (Shihong, 2017) และตั้งอยู่บนผลประโยชน์ของรัฐตนเป็นหลัก トラบเท่าที่ผลประโยชน์ของจีนและญี่ปุ่นยังสอดคล้องกับผลประโยชน์แห่งรัฐของประเทศกลุ่มแม่น้ำโขงก็จะมีปัญหาอะไร แต่หากว่าไม่เป็นเช่นนั้นก็จะก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมาได้ อย่างเช่น ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง (FOIP) ซึ่งทั้งญี่ปุ่นและจีนต่างมองกันคนละมุม จีนมองว่ายุทธศาสตร์นี้มีขึ้นเพื่อล้อมกรอบจีนและพันธมิตรอย่างรัสเซีย ส่งผลให้ประเทศสมาชิกอาเซียนไม่อาจจะแสดงท่าทีสนับสนุนอย่างเป็นทางการอันหนึ่งอันเดียวได้ ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างกังวลว่า FOIP จะก่อให้เกิดความแตกแยกระหว่างประเทศในภูมิภาคนี้ เนื่องจากมีวัตถุประสงค์เพื่อสนองตอบผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจเป็นหลัก สุดท้ายประเทศเล็ก ๆ ในภูมิภาคจะถูกบีบให้เลือกข้าง ส่งผลต่อความมั่นคงและความร่วมมือ ท่ามกลางการแข่งขันเชิงภูมิรัฐศาสตร์ที่เข้มข้นระหว่างประเทศมหาอำนาจนี้ อนุภูมิภาคแม่น้ำโขงถูกมองว่า จะกลายเป็นด่านหน้าแห่งใหม่ทางยุทธศาสตร์ของมหาอำนาจอันเนื่องมาจากที่ตั้งตามภูมิศาสตร์ และเพราะการมีอยู่ของมหาอำนาจในภูมิภาค ประเทศอย่างกัมพูชาเองก็พบกับแรงกดดันจากทุกด้าน และเผชิญกับสภาพกลืนไม่เข้าคายไม่ออกในการสนับสนุนยุทธศาสตร์ FOIP (Vannarith, 2018)

ในแง่ของสถาบันและองค์กรพหุภาคี หรือโครงการริเริ่ม การแข่งขันระหว่างจีนกับญี่ปุ่นก็สะท้อนให้เห็นชัดว่าความร่วมมือหรือการรวมตัวต่าง ๆ แบ่งออกเป็นสองกลุ่มภายใต้การนำของจีนหรือญี่ปุ่น และเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจเป็นหลัก ในบางกรณีส่งผลให้ไม่สามารถร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่สำคัญของภูมิภาคได้ โดยเฉพาะกรณีของการจัดการทรัพยากรน้ำในภูมิภาค ที่ผ่านมารัฐบาลจีนมีอำนาจมากกว่ารัฐบาลของประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงอื่น ๆ ในเรื่องนี้ ไม่ว่าจะเป็นการเดินเรือในแม่น้ำโขงซึ่งจีนก็ทำการระเบิดแก่งจนเกิดผลกระทบต่อชุมชน และสภาพนิเวศน์ในพม่าและลาว แม้จะมีข้อตกลงว่าด้วยการเดินเรือทางพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง แต่ดูเหมือนว่าข้อตกลงดังกล่าวจะเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์ของจีนเป็นหลัก หรือการที่รัฐบาลจีนทำการสร้างเขื่อนที่ต้นน้ำถึง 11 เขื่อน และสามารถควบคุมการเปิดปิดและระดับน้ำในแม่น้ำโขงได้ คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (MRC) ไม่สามารถที่จะบีบให้จีนเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการน้ำได้ทั้ง ๆ ที่มีผลกระทบต่อประเทศปลายน้ำอย่างกว้างขวาง หากรัฐบาลญี่ปุ่นสามารถที่จะร่วมมือกับรัฐบาลจีนและพัฒนา

ความร่วมมือแบบพหุภาคีในเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำได้ และสามารถทำให้การจัดการโปร่งใส นำเสนอข้อมูลที่จำเป็นและเป็นประโยชน์กับทุกฝ่ายได้ ก็จะทำให้เกิดการรวมตัวที่เข้มแข็งมากขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง

หากจะพิจารณาว่าการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นมีผลกระทบอย่างไรต่อการรวมกลุ่มในลุ่มแม่น้ำโขง ก็ต้องกลับไปมองว่าการช่วงชิงอำนาจนั้นเร่งให้เกิดการถ่ายโอนอำนาจจากรัฐสมาชิกไปยังสถาบันต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำโขงมากขึ้น และช่วยเสริมสร้างความเป็นสถาบันหรือไม่ ไม่พบความสัมพันธ์โดยตรงว่าการช่วงชิงอำนาจเร่งให้ประเทศสมาชิกในสถาบันต่าง ๆ ของแม่น้ำโขงพยายามย้ายอำนาจอธิปไตยของตนไปยังสถาบันเหล่านี้ ยกตัวอย่างเช่น กรณีของคณะกรรมการแม่น้ำโขง (MRC) ซึ่งมีหน้าที่ในการดูแลการบริหารจัดการน้ำ ที่ผ่านมามCRC ไม่สามารถบังคับให้ประเทศจีนเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับการปล่อยน้ำหรือกักน้ำในเขื่อนของจีนได้ เนื่องจากจีนเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ แม้ว่า MRC จะมีข้อตกลงทรัพยากรน้ำระหว่างประเทศสมาชิกรับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2538 (Mekong River Commission, 2022) ในทางตรงกันข้ามการแข่งขันเชิงอิทธิพลระหว่างจีนกับญี่ปุ่นและสหรัฐกลับผลักดันให้จีนสร้างกรอบความร่วมมือและตั้งกติกาของตนเอง อย่างเช่น LMC ซึ่งใช้กรอบการเจรจาแบบทวิภาคีเพื่อให้บรรลุถึงผลประโยชน์แห่งรัฐตนเป็นหลัก แม้ว่าประเทศอย่างเช่น ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนามจะพยายามสร้างกรอบความร่วมมือในการดำเนินงานและปฏิบัติการของคณะกรรมการแม่น้ำโขง เช่น แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาลุ่มน้ำโขงระยะ 10 ปี (ปี 2564-2573) และแผนยุทธศาสตร์องค์กรคณะกรรมการแม่น้ำโขงระยะ 5 ปี 2564-2568) (สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2563) และแม้ว่าญี่ปุ่นเองก็จะพยายามเข้ามาคานอำนาจของจีนโดยการให้เงินสนับสนุนการทำงานของ MRC ในการบริหารจัดการน้ำนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2547 ก็ตาม แต่ที่ผ่านมพบว่ามี MRC ไม่ได้เป็นสถาบันที่เข้มแข็งพอที่จะแก้ปัญหาข้ามพรมแดน และเป็นเพียงหน่วยงานที่ทำหน้าที่หลักในการรับรองการสร้างเขื่อนของประเทศสมาชิก ในทางกลับกันพบว่า การช่วงชิงอำนาจยังผลให้สถาบันและกระบวนการสร้างสถาบันอ่อนแอลงมากกว่า เนื่องจากประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงพะวงอยู่กับยุทธศาสตร์รักษาสมดุลระหว่างประเทศมหาอำนาจ

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การทำวิจัยเรื่อง “การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง – ผลกระทบต่อการรวมกลุ่มในอนุภูมิภาค” มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบสาเหตุที่กระตุ้นการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่น สำนวจวิวัฒนาการและลักษณะของการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง และเพื่อตรวจสอบว่าการแข่งขันระหว่างจีน-ญี่ปุ่นได้ส่งผลกระทบต่อการรวมกลุ่มและความร่วมมือระดับภูมิภาคในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงหรือไม่ โดยใช้แนวคิดการช่วงชิงอำนาจ (rivalry approach) ซึ่งตั้งอยู่บนทฤษฎีสัจนิยมมาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์สาเหตุของการเกิดการช่วงชิงอำนาจ ในขณะที่นำเอานิยามเรื่องการรวมกลุ่มในภูมิภาคที่กำหนดตามข้างต้นเป็นเครื่องชี้วัดว่าการช่วงชิงอำนาจมีผลอย่างไรต่อการรวมกลุ่มของประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขง โดยการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กรณีการแข่งขันระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงเป็นกรณีศึกษา (case study) งานวิจัยชิ้นนี้ใช้ทั้งแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (primary sources) และแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary sources)

สำหรับแหล่งข้อมูลปฐมภูมิในงานวิจัยชิ้นนี้อาศัยรายงานข่าวต่าง ๆ ทั้งจากสื่อไทยและสื่อต่างประเทศ เอกสารเผยแพร่ของหน่วยงานรัฐบาลทั้งไทยและต่างประเทศ เช่น กระทรวงการต่างประเทศของประเทศต่าง ๆ เอกสารรายงานขององค์กรภาคเอกชน เช่น ธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) และองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (JICA) เอกสารรายงานขององค์กรระหว่างประเทศ เช่น อาเซียน (ASEAN) กรอบความร่วมมือล้านช้างแม่โขง (LMC) เป็นต้น และเสริมด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) โดยทำการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับชำนาญการทั้งชาวไทยและต่างประเทศในองค์กรระหว่างประเทศ เช่น สถาบันความร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขง (Mekong Institute, MI) สถาบันพัฒนาเศรษฐกิจ-องค์การการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น (IDE-JETRO) องค์การพัฒนาคูหากรรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations International Development Organization, UNIDO) รวมไปถึงอาจารย์ นักวิชาการ หรือนักวิจัยที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่น และ/หรือการพัฒนาและการรวมกลุ่มในกลุ่มแม่น้ำโขง การสัมภาษณ์ได้ดำเนินการด้วยตนเองหรือทางอีเมล ทางโทรศัพท์ หรือวิธีการสื่อสารอื่นๆ ส่วนแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary sources) ประกอบไปด้วยหนังสือ หนังสือ ตำราวิชาการต่าง ๆ บทความวารสาร วิทยานิพนธ์ การศึกษาก่อนหน้า รายงานข่าวต่าง ๆ และนิตยสารทั้งจากสื่อไทยและต่างประเทศ

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

สำหรับสาเหตุของการเกิดการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงมีสาเหตุเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงการดุลอำนาจที่เกิดขึ้นในเอเชีย หลังจากที่ดินผงาดขึ้นมาีอำนาจทางเศรษฐกิจและทางการทหารที่เทียบเคียงและเหนือกว่าญี่ปุ่นในที่สุด พร้อม ๆ กันนั้นในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา จีนได้ขยายอิทธิพลของตนเองอย่างมีนัยสำคัญเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทับซ้อนกับอิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีอยู่เดิมอย่างกว้างขวาง จนก่อให้เกิดการช่วงชิงอำนาจกับญี่ปุ่นขึ้น การช่วงชิงอำนาจนี้ยกระดับขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นที่สังเกตได้อย่างชัดเจน ก่อนหน้านั้นญี่ปุ่นเคยเป็นประเทศที่มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่อิทธิพลนี้ก็ลดน้อยถอยลงอย่างมีนัยเพราะการขึ้นมาีอำนาจของจีน ซึ่งใช้ทั้งนโยบายทางการทูต การให้กู้เงิน การพึ่งพิงทางเศรษฐกิจและการค้า รวมถึงการคุกคามเพื่อสร้างความเป็นมหาอำนาจแต่เพียงผู้เดียวในภูมิภาคเอเชีย ญี่ปุ่นจึงตอบโต้ความพยายามขยายอิทธิพลของจีนซึ่งประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงเองก็ยินดีให้ญี่ปุ่นคานอำนาจของจีนเช่นกัน การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีน-ญี่ปุ่นแผ่ไปทั่วเอเชีย และทำให้ญี่ปุ่นต้องระมัดระวังมากขึ้นในการผลักดันเรื่องของสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตย เนื่องจากกลัวว่าอาจจะยิ่งช่วยให้จีนขยายอิทธิพลของตนได้มากขึ้น เพราะจีนให้ความช่วยเหลือแบบไม่มีเงื่อนไข ที่ผ่านมามีญี่ปุ่นตอบโต้นโยบายของจีนในกลุ่มน้ำโขงโดยเสนอทั้งความช่วยเหลือเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน และทรัพยากรบุคคล แต่ทว่าจีนมีอำนาจทางการเงินมากกว่า และประสบความสำเร็จอย่างมากในการจัดตั้งบรรทัดฐานและสถาบันที่ควบคุมอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (ผู้ให้สัมภาษณ์ 4, การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 ตุลาคม 2564)

วิวัฒนาการและลักษณะของการช่วงชิงอำนาจระหว่างยักษ์ใหญ่ของเอเชียทั้งสองก็เห็นได้ชัดเจน ญี่ปุ่นมีอิทธิพลในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มายาวนานผ่านการให้ความช่วยเหลือทางการเงิน ทางเทคโนโลยี และการลงทุน ก่อนที่จีนจะขยายอิทธิพลมาในภูมิภาคนี้ ความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศต่าง ๆ ในกลุ่มแม่น้ำโขงเน้นหนักไปในทางเศรษฐกิจและการค้า แต่หลังจากที่จีนเริ่มดำเนินโครงการริเริ่มหนึ่งแถบ หนึ่งเส้นทาง (BRI) ยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นก็เปลี่ยนไปในเชิงภูมิรัฐศาสตร์และการเมืองมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด นายกรัฐมนตรีชินโซ อาเบะก็พยายามผลักดันยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง (FOIP) ซึ่งดึงสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และอินเดียเข้ามาร่วมกันคานอำนาจและอิทธิพลที่เพิ่มมากขึ้นของจีน แต่แน่นอนว่าเพื่อเป็นการดำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของประเทศตน ญี่ปุ่นก็ยังให้ความสำคัญกับการส่งออกโครงสร้างพื้นฐานมายังอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ก่อให้เกิดการแข่งขันระหว่างจีนและญี่ปุ่นในการร่วมประมูลโครงการสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ของรัฐบาลในอนุภูมิภาคและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างดุเดือดในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา

ผลกระทบที่มีต่อการรวมกลุ่มในอนุภูมิภาคนั้น การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นไม่ได้ช่วยเร่งให้เกิดความร่วมมือในนโยบายหลากหลายด้านมากขึ้น ในทางตรงกันข้าม การแข่งขันกันระหว่างสองมหาอำนาจขัดขวางกันร่วมมือในบางกรณีซึ่งจะส่งผลดีต่อประเทศกำลังพัฒนาในกลุ่มแม่น้ำโขง เราไม่เห็นความร่วมมือในทางความมั่นคงเลย ทั้งที่ยังมีปัญหาการใช้แม่น้ำโขงเป็นช่องทางในการลักลอบค้ายาเสพติด นอกจากนี้ เพื่อประโยชน์ที่เท่า

เทียมกันในการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงของทั้งประเทศต้นน้ำและปลายน้ำ ประเทศที่เป็นกลางแต่มีอำนาจพอที่จะช่วยตรวจสอบพฤติกรรมและกดดันจีนได้อย่างประเทศญี่ปุ่น ควรจะต้องหาช่องทางกระชับความร่วมมือในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มน้ำโขงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่เพราะการช่วงชิงอำนาจที่ทวีความเข้มข้นมากขึ้นระหว่างจีนและญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่นพุ่งความสนใจไปที่ผลประโยชน์แห่งรัฐตนเป็นหลัก แทนที่จะเป็นผลประโยชน์ของประเทศในอนุภูมิภาคนี้ หรือผลประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่าย รัฐบาลญี่ปุ่นพยายามอย่างมากที่จะได้ต่อความร่วมมือระหว่างประเทศกลุ่มน้ำโขงและจีนภายใต้กรอบโครงการ BRI โดยพยายามขยายเครือข่ายทั่วอนุภูมิภาคเพื่อช่วยเสริมสร้างพลวัตทางเศรษฐกิจของประเทศ ในขณะที่เปิดช่องให้จีนมีโอกาสทำลายสิ่งแวดล้อมก่อปัญหาความแห้งแล้งและยากจนมากขึ้น รวมถึงขยายผลประโยชน์ของจีนแต่ฝ่ายเดียวอีกด้วย

แม้การแข่งขันระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคนี้จะร้อนแรงมากขึ้นก็ตาม ทั้งสองประเทศต่างก็ตระหนักดีว่าจำเป็นจะต้องกระชับความร่วมมือระหว่างกันในเรื่องที่ทำได้เพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์แห่งรัฐตน เมื่อนายกรัฐมนตรีชินโซ อาเบะไปเยือนจีนเป็นครั้งแรกในรอบเจ็ดปีเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2561 ผู้นำของประเทศยักษ์ใหญ่แห่งเอเชียทั้งสองตกลงที่จะร่วมกันให้การสนับสนุนปฏิบัติการร่วมกันในโครงการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานในประเทศอื่น ๆ (Jiangyong, 2018) ในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ความพยายามที่จะร่วมมือกันในระดับทวิภาคีสะท้อนให้เห็นในโครงการระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก (EEC) ของรัฐบาลไทย ซึ่งธนาคารเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (JBIC) และธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศจีน (CDB) ต่างให้คำมั่นว่าจะสนับสนุนเงินแก่โครงการรถไฟความเร็วสูงที่เชื่อมต่อระหว่างสนามบินนานาชาติสามแห่งของไทย ได้แก่ สนามบินอู่ตะเภา สนามบินสุวรรณภูมิ และสนามบินดอนเมือง บริษัทของทั้งประเทศจีนและญี่ปุ่นเป็นผู้ลงทุนสามอันดับแรกในโครงการระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก (EEC) ในปีพ.ศ. 2563 (EEC, 2021) ประเทศไทยเองก็สนับสนุนความร่วมมือระหว่างจีนและญี่ปุ่นในโครงการของ EEC (Theparat, 2019) ทั้งนี้เนื่องจากว่าประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงขาดแคลนเงินลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน จากรายงานของธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (ADB) (2017) พบว่า ประเทศกำลังพัฒนาของเอเชียยังต้องการเงินลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานประมาณ 26 ล้านล้านเหรียญดอลลาร์ ในช่วงเวลาระหว่างปี 2016 และ 2030 หรือราว 1.7 ล้านเหรียญดอลลาร์ต่อปีเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้น ถึงแม้ว่าการแข่งขันระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนาคตเพื่อที่จะกำชัยชนะในสงครามประมุขโครงสร้างพื้นฐาน ก็ยังคงเป็นไปได้มากกว่าประเทศทั้งสองจะพยายามหาช่องทางที่จะร่วมมือกันในเรื่องที่ร่วมมือกันแล้วเกิดประโยชน์ต่อทั้งสองฝ่าย

ข้อเสนอแนะ

1. งานวิจัยนี้ใช้แนวคิดการช่วงชิงอำนาจ (rivalry approach) ซึ่งพัฒนามาจากทฤษฎีสัจนิยม (realism) ถือว่ายังเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างใหม่ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและยังต้องการพัฒนาอีกมาก

การวิจัยในอนาคตจึงอาจจะต้องใช้กรณีศึกษาที่นอกเหนือจากจีนและญี่ปุ่น รวมถึงมองภาพกว้างมากกว่า อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง

2. การศึกษาชิ้นนี้มุ่งเน้นที่จะวิเคราะห์ว่าการช่วงชิงอำนาจระหว่างมหาอำนาจจะมีผลอย่างไรต่อการรวมกลุ่มในภูมิภาค แต่ยังไม่ได้เปรียบเทียบว่าหากมีเพียงมหาอำนาจเพียงผู้เดียวในภูมิภาคนั้นที่มีบทบาทต่อการรวมกลุ่ม จะช่วยให้เกิดการรวมกลุ่มและการสร้างสถาบันที่ดีกว่าได้หรือไม่

เอกสารอ้างอิง

ภาษาอังกฤษ

- Acharya, A. & Buzan, B. (2017). Why is there no non-western international relations theory? Ten years on. *International Relations of the Asia-Pacific*, 17(3), 341-370.
<https://doi.org/10.1093/irap/lcx006>
- Aizawa, M. (2019, August 3). Can a Japan-China rivalry drive high-speed rail sustainability? *East Asia Forum*. Retrieved from <https://www.eastasiaforum.org/2019/08/03/can-a-japan-china-rivalry-drive-high-speed-rail-sustainability/>
- Biba, S. (2019, August 30). China's hegemonic choice in the Mekong region. *East Asia Forum*. Retrieved June 8, 2021, from <https://www.eastasiaforum.org/2019/08/30/chinas-hegemonic-choice-in-the-mekong-region/>.
- Brown, D. (2021, December 21). Why China could win the global arms race. *BBC*. Retrieved June 14, 2022, from <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-59600475>
- China notifies downstream Mekong neighbors days after it began holding back water. (January 7, 2021). *VOA*. Retrieved August 2, 2021, from <https://www.voanews.com/east-asia-pacific/voa-news-china/china-notifies-downstream-mekong-neighbors-days-after-it-began>
- China starts shipping oil via Mekong River (2006, December 29). *Xinhua*. Retrieved December 16, 2021, from <http://www.china.org.cn/english/MATERIAL/194278.htm>
- Colaresi, M. P., Rasler, K., & Thompson, W. R. (2007). *Strategic rivalries in world politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CSX. (2021). *Sihanoukville autonomous port: substantial shareholders*. Retrieved July 26, 2021, from http://csx.com.kh/jsp/data/lstcom_view.jsp?MNCD=5010&issueCode=KH1000060009.
- Chan, S. (2013). *Enduring rivalries in the Asia-Pacific*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Diehl, P. F. (1985). Arm races to war: Testing some empirical linkages. *The Sociological Quarterly*, 26(3), 331-349.
- Diehl, P. F. & Goertz, G. (2001). *War and peace in international rivalry*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

- EEC. (2021, March 7). *News Release*. Retrieved January 16, 2022, from <https://www.eeco.or.th/en/news-release-pr/The-1-2021-meeting-of-the-Policy-Committee-of-the-Eastern-Economic-Corridor-EEC-Special-Development-Zone>
- Gochman, C. S. (1984). Militarized interstate disputes, 1816-1976: Procedures, patterns, and insights. *Journal of Conflict Resolution* 28(4), 585-616.
- Goertz, G. (1994). *Contexts of international politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keohane, O. R. & Marin, R. R. (1995). The promise of institutionalist theory. *International Security*, 20(1), 39-51. <https://doi.org/10.2307/2539214>
- Iida, F. (2009). Japan-China Relations in East Asia: Rivals or Partners? In F. Iida (Ed.), *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power* (pp. 125-144). Tokyo, Japan: The National Institute for Defense Studies.
- Inoguchi, T. & Ikenberry, G. J. (Eds.). (2013). *The troubled triangle: Economic and security concerns for the United States, Japan, and China*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Jiangyong, L. (2021, September 5). What now for Japan and China? *East Asia Forum*. Retrieved January 16, 2022, from <https://www.eastasiaforum.org/2018/11/08/what-now-for-japan-and-china/>
- Kikuchi, T. & Zi, W. (2016, November 23). The AIIB and shifting economic dynamics in Southeast Asia. *Brink*. Retrieved from December 14, 2021, from <https://www.brinknews.com/the-aiib-and-shifting-economic-dynamics-in-southeast-asia/>
- Klein, P. J., Goertz, G., & Diehl, P. F. (2006). The new rivalry data set: Procedures and patterns. *Journal of Peace Research* 43(3), 331-348.
- Kraisoraphong, K. (2017). China, Japan, and the greater Mekong basin: A Southeast Asian perspective. In L. Peng Er (ed.), *China-Japan Relations in the 21st Century: Antagonism Despite Interdependency* (155-183). Singapore: Palgrave Macmillan.
- Kunmakara, M. (May 29, 2019). JICA sells remaining shares in S'ville Port. *Khmer Times*. Retrieved July 26, 2021, from <https://www.khmertimeskh.com/608531/jica-sells-remaining-shares-in-sville-port/>

- Lai, Y. M. (2014). *Nationalism and Power Politics in Japan's Relations with China: A Neoclassical Realist Interpretation* (New York, NY: Routledge).
- Lee, C. C. (September 30, 2020). ASEAN needs to act on Mekong River. *Bangkok Post*. Retrieved August 3, 2021 from <https://www.bangkokpost.com/opinion/opinion/1994067/asean-needs-to-act-on-mekong-river>
- Lentz, C. (2018, November 21). Japan's foreign policy in the Mekong region: Geoeconomics in action in Southeast Asia. *Diplomat*. Retrieved December 14, 2021, from <https://thediplomat.com/2018/11/japans-foreign-policy-in-the-mekong-region/>
- Luo, J. J. & Un, K. (2021, May 7) Japan passes China in the sprint to win Cambodian hearts and minds. *Think China*. Retrieved July 2, 2021, from <https://www.thinkchina.sg/japan-passes-china-sprint-win-cambodian-hearts-and-minds>
- Lintner, B. (2018, October 18). Japan offers 'Quality' alternative to China's BRI. *Asia Times*. Retrieved June 22, 2021, from <https://asiatimes.com/2018/10/japan-offers-quality-alternative-to-chinas-bri/>
- Mekong River Commission. (2022). *Sustainable hydropower development strategy: A basin-wide strategy for a changing Mekong River basin*. Retrieved from <https://www.mrcmekong.org/resource/ajutpe>
- MOFA. (2019). *The Mekong-Japan initiative for SDGs toward 2030*. Retrieved August 18, 2020, from <https://www.mofa.go.jp/files/000535957.pdf>
- Ogasawara, T. (2015). Development of the Mekong Region as part of Japan's diplomatic strategy for East Asia, *Asia-Pacific Review*, 22(1), 34-45.
- Prasad, R. (2018, May 18). The China-Japan infrastructure nexus: Competition or collaboration? *Diplomat*. Retrieved December 16, 2021, from <https://thediplomat.com/2018/05/the-china-japan-infrastructure-nexus-competition-or-collaboration/>
- Rozman, G. (2002). China's changing images of Japan, 1989–2001: The struggle to balance partnership and rivalry. *International Relations of the Asia Pacific* 2, 95–129.

- Sahakyan, D. (2016). EU trade policy responses to the proliferation of preferential trade agreements in Latin America and East and Southeast Asia. *Politics & Policy*, 44(1), 74-96. <https://doi.org/10.1111/polp.12147>
- Seneviratne, K. (2018, October 9). China-Japan rivalry intensifies in Asia's new growth region. *WION*. Retrieved August 6, 2020, from <https://www.wionews.com/opinions/sino-japan-rivalry-intensifies-in-asias-growth-region-170357>
- Shihong, B. (2017). China and Japan in the Mekong Region: Competition and cooperation. In L. Penger (Ed.), *China-Japan relations in the 21st century: Antagonism despite interdependency* (pp. 185-202). Singapore: Palgrave Macmillan.
- Streich, P. (2019). *The ever-changing Sino-Japanese rivalry*. London; New York: Routledge.
- Saovapa, N. & Ploberger, C. (2020). *Sub-regionalism and international river basins: Evaluating the integration of the Mekong and Danube*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Song, Y., Qiao-Franco, G., & Liu, T. (2021). Becoming a normative power? China's Mekong agenda in the era of Xi Jinping. *International Affairs*, 97(6), 1709-1726.
- Takeuchi, H. (2014). Sino-Japanese relations: Power, interdependence, and domestic politics. *International Relations of the Asia-Pacific* 14(1), 7-32.
- Thompson, W. R. (Ed.). (1999). *Great power rivalries*. Columbia, SC: University of South Carolina.
- Thompson, W. R. (2001). Identifying rivals and rivalries in world politics. *International Studies Quarterly*, 45(4), 557-586.
- Vannarith, C. (2018, August 6). Cambodia's take on FOIP. *Khmer Times*. Retrieved June 15, 2022, from <https://www.khmertimeskh.com/519301/cambodias-take-on-foip/>
- Vasquez, J. A. (1993). *The war puzzle*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vasquez, J. A. (1995). Why do neighbors fight? Proximity, interaction, or territoriality. *Journal of Peace Research*, 32(3), 277-293.
- Vasquez, J. A. (1996a). The causes of the Second World War in Europe: A new scientific explanation. *International Political Science Review* 17(2), 161-78.

Vasquez, J.A. (1996b). Distinguishing rivals that go to war from those that do not: A quantitative comparative case study of the two paths to war. *International Studies Quarterly* 40(4), 531-558.

Vietnam can leverage the ADB and AIIB to its advantage. (May 4, 2017). *Nikkei Asia*. Retrieved July 2, 2021, from <https://asia.nikkei.com/Economy/Vietnam-can-leverage-the-ADB-and-AIIB-to-its-advantage2>

Wallensteen, P. (1981). Incompatibility, confrontation, and war: Four models and three historical systems, 1816-1976. *Journal of Peace Research* 18(1), 57-90.

Wayman, F. W. (1983). *Power transitions, rivalries, and war, 1816-1970*. Dearborn, MI: University of Michigan.

Yahuda, M. (2014). *Sino-Japanese relations after the Cold War: Two tigers sharing a mountain*. New York, NY: Routledge.

Yoshimatsu, H. (2010). The Mekong region, regional integration, and political rivalry among ASEAN, China, and Japan. *Asian Perspective*, 34(3), 71-111.

Zhao, H. (2018). China-Japan Compete for Infrastructure Investment in Southeast Asia: Geopolitical Rivalry or Healthy Competition? *Journal of Contemporary China*, 28(118), 558-574.

ภาษาไทย

เคลียร์ปมพื้นที่ทับซ้อนไฮสปีดเทรนจีนคร่อมบนสุด. (2560, 13 ธันวาคม). ประชาชาติ. จาก <https://www.prachachat.net/property/news-86360>

ทรัพยากรน้ำ. (2563). พลเอก ประวิตร ย้ำทำที่ไทยในเวทีคณะรัฐมนตรี 4 ชาติ สมาชิกแม่น้ำโขงร่วมพัฒนา แม่น้ำโขงสู่ความยั่งยืน ป้องผลกระทบข้ามพรมแดน. จาก <http://www.onwr.go.th/?p=8506>

ธนาคารกรุงเทพ. (2563). จีน-ญี่ปุ่น ประชันสมรรถภูมิการค้า การลงทุนใน CLMVT. จาก <https://www.bangkokbanksme.com/en/china-japanese-trade-investing-in-clmvt>

ภาคผนวก

คำถามสำหรับสัมภาษณ์เชิงลึก

ชื่อโครงการวิจัย “การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง – ผลกระทบต่อการรวมตัวในภูมิภาค”

1. ตามความเห็นของท่าน อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงมีความสำคัญอย่างไรต่อประเทศจีน และญี่ปุ่นในด้านความมั่นคง ยุทธศาสตร์ การเติบโตทางเศรษฐกิจ และการแข่งขันแย่งชิงความเป็นผู้นำ?
2. อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงมีความสำคัญอย่างไรต่อโครงการเส้นทางสายไหมแห่งศตวรรษที่ 21 ของจีน?
3. ท่านตั้งข้อสังเกตอย่างไรบ้างต่อบทบาทของธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) ในการช่วยประเทศลุ่มแม่น้ำโขงให้บรรลุความพยายามร่วมมือกันในภูมิภาค ในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา? และบทบาทของธนาคารเพื่อการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานแห่งเอเชีย (AIIB) นับแต่ปีพ.ศ. 2559
4. ในช่วงสองสามปีที่ผ่านมา ท่านสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงเชิงยุทธศาสตร์ หรือทิศทางนโยบายของธนาคารพัฒนาเอเชีย และธนาคารเพื่อการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานแห่งเอเชียเกี่ยวกับการพัฒนาและความร่วมมือในภูมิภาคของประเทศลุ่มน้ำโขงหรือไม่?
5. ท่านคุ้นเคยกับกรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขงหรือไม่?
ท่านคิดว่ากรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขงมีผลอย่างไรต่อการพัฒนา และการรวมตัวกันในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง?
6. ประเทศจีนทำอะไรที่ถือว่าการช่วยเรื่องความร่วมมือและการรวมกลุ่มของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง และได้ผลมากน้อยเพียงไร?
7. ประเทศญี่ปุ่นทำอะไรที่ถือว่าการช่วยเรื่องความร่วมมือและการรวมกลุ่มของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง และได้ผลมากน้อยเพียงไร?
8. มีสิ่งใดที่ช่วยเสริมสร้างความพยายามของประเทศจีนที่จะเพิ่มอิทธิพลและความเป็นผู้นำในกระบวนการภูมิภาคนิยม (regionalization) ของอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง และสิ่งใดที่ถือว่าเป็นปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อความพยายามของประเทศจีน?
9. มีสิ่งใดที่ช่วยเสริมสร้างความพยายามของประเทศญี่ปุ่นที่จะเพิ่มอิทธิพลและความเป็นผู้นำในกระบวนการภูมิภาคนิยม (regionalization) ของอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง และสิ่งใดที่ถือว่าเป็นปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อความพยายามของประเทศญี่ปุ่น?
10. ท่านสังเกตเห็นการช่วงชิงอำนาจและ/หรือความร่วมมือกันระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงในช่วงหลายปีที่ผ่านมาหรือไม่?
11. ท่านสังเกตเห็นการช่วงชิงอำนาจระหว่างสองประเทศในด้านใด และความร่วมมือกันในด้านใด?

12. ในความคิดของท่าน มีเหตุปัจจัยใดที่ผลักดันให้ประเทศจีนและญี่ปุ่นช่วงชิงความเป็นผู้นำ และอิทธิพลในเรื่องการให้ความช่วยเหลืออย่างเป็นทางการ (official aid) และการให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนา (development assistance) ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง? และมีเงื่อนไขใดที่ได้นำไปสู่การร่วมมือกันของทั้งสองประเทศ?
13. สิ่งใดคือประโยชน์ และข้อเสียจากการแข่งขันกันระหว่างประเทศจีนและญี่ปุ่นในด้านความช่วยเหลืออย่างเป็นทางการ และการให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนา และในเรื่องการแข่งขันด้านการเป็นผู้นำของกระบวนการภูมิภาคนิยมในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง?
14. ท่านคิดว่าการแข่งขันและช่วงชิงอำนาจกันระหว่างประเทศจีนและญี่ปุ่นจะเป็นผลดี หรือผลเสียต่อกระบวนการภูมิภาคนิยมในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง? การแข่งขันชิงดีชิงเด่นนี้จะช่วยเร่งกระบวนการภูมิภาคนิยม หรือทำให้กระบวนการภูมิภาคนิยมชะงักงัน?

List of Questions for an In-depth Interview

Research Project: “Rivalry of China-Japan in Mekong Subregion: Its Impact on Subregional Integration”

1. In your opinion, how important is Mekong Sub-region to China and Japan in the areas of security, strategy, economic growth, and leadership competition?
2. How much important is Mekong Sub-region to China’ Belt and Road Initiative (BRI)?
3. What have you observed about the role of Asian Development Bank (ADB) in helping Mekong Sub-region to achieve their regional cooperation endeavor in the past twenty years? And the role of Asia Infrastructure Investment Bank (AIIB) since 2016.
4. In the past few years, have you noticed any changes in terms of strategy or direction regarding ADB’s and AIIB’s policies toward development or regional cooperation in Mekong Sub-region?
5. Are you familiar with Lancang-Mekong Cooperation framework?
How do you see the contribution of Lancang-Mekong Cooperation to the development and subregional integration of the Mekong Subregion?
6. What kind of actions by China that are considered to have contributed to regional cooperation and integration? How much has it been affective?
7. What kind of actions by Japan that are considered to have contributed to regional cooperation and integration? How much has it been affective?
8. What has helped facilitate China’s attempts to increase its influence and leadership in regionalization of this region; and what is considered as factors that obstruct those attempts?

9. What has helped foster Japan's attempts to increase its influence and leadership in regionalization of this region; and what is considered as factors that obstruct those attempts?
10. Have you observed China-Japan rivalry and/or cooperation in Mekong Sub-region in recent years?
11. In which areas that you notice rivalry between the two and in which areas that you observe their cooperation?
12. In your opinion, what factors have pushed China and Japan to compete for leadership and influence in the field of official aid and development assistance in Mekong Sub-region? And under what condition that they have been persuaded to cooperate?
13. What can be considered as benefits and disadvantages of China and Japan rivalry in the field of official aid and development assistance as well as in the competition to lead regionalization process in Mekong Sub-region?
14. Do you think rivalry between China and Japan are going to be advantageous or disadvantageous for regionalization process? Would it accelerate or derail regional grouping in Mekong Sub-region?

COA. No. RSUERB2020-021

เอกสารรับรองโครงการวิจัย (Certificate of Approval)

โดย คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยรังสิต

เอกสารรับรองเลขที่ : COA. No. RSUERB2020-021
ชื่อโครงการวิจัย : การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขง - ผลกระทบต่อการรวมตัวในภูมิภาค
Rivalry of China-Japan in Mekong Sub-region: Its Impact on Regional Integration
ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย : นางสาวณัฐธรีธิดา วิทิตวิญญูชน
หน่วยงานที่สังกัด : สถาบันการทูตและการต่างประเทศ มหาวิทยาลัยรังสิต
วิธีทบทวน : แบบเร่งด่วน (Expedited Review)
เอกสารที่รับรอง : 1. แบบเสนอโครงการวิจัย
2. เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย
3. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย
4. แบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์
วันที่รับรอง : 09 / 03 / 2020
วันที่หมดอายุ : 09 / 03 / 2022

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยรังสิต ได้พิจารณาและมีมติรับรองเอกสาร ดังที่ระบุไว้ข้างต้น โดยยึดหลักจริยธรรม Declaration of Helsinki, The Belmont Report, CIOMS Guideline และ International Conference on Harmonization in Good Clinical Practice หรือ ICH-GCP

ลงนาม

(นายแพทย์ศุภชัย คุณารัตนพฤกษ์)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยรังสิต

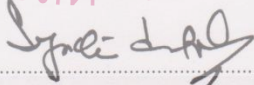

COA. No. RSUERB2020-021

**Certificate of Approval
By
Ethics Review Board of Rangsit University**

COA. No.	COA. No. RSUERB2020-021
Protocol Title	Rivalry of China-Japan in Mekong Sub-region: Its Impact on Regional Integration
Principle Investigator	Miss Nutthathirataa Withitwinyuchon
Affiliation	Institute of Diplomacy and International Studies, Rangsit University
How to review	Expedited Review
Approval includes	<ol style="list-style-type: none"> 1. Project proposal 2. Information sheet 3. Informed consent form 4. Data collection form/Program or Activity plan
Date of Approval:	09 / 01 / 2020
Date of Expiration:	09 / 01 / 2022

The prior mentioned documents have been reviewed and approved by Ethics Review Board of Rangsit University based Declaration of Helsinki, The Belmont Report, CIOMS Guideline and International Conference on Harmonization in Good Clinical Practice or ICH-GCP

Signature.....

(Supachai Kunaratnpruk, M.D.)

Chairman, Ethics Review Board for Human Research

ประวัติผู้วิจัย

นางสาวณัฐธีรดา วิทิตวิญญูชน (หัวหน้าโครงการวิจัย)
ระดับการศึกษา : Doctor of Philosophy (International Politics)
Otago University, New Zealand
สถานที่ติดต่อ : สถาบันการทูตและการต่างประเทศ (หลักสูตรนานาชาติ)
มหาวิทยาลัยรังสิต
โทรศัพท์ 02-791-6000 ต่อ 4087
ตำแหน่ง : รองคณบดีฝ่ายวิชาการ

เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย

RSU-ERB.004 เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย อายุ 18 ปีขึ้นไป-ไทย
(Participant Information Sheet 18+)

ด่วนับ

การปรับเปลี่ยนครั้งที่ N/A

วันที่ 23 / มกราคม / 2563

ในเอกสารนี้อาจมีข้อความที่ท่านอ่านแล้วยังไม่เข้าใจ โปรดสอบถามหัวหน้าโครงการวิจัย หรือผู้แทนให้ช่วยอธิบายจนกว่าจะเข้าใจดี ท่านจะได้รับเอกสารนี้ 1 ฉบับ นำกลับไปอ่านที่บ้านเพื่อปรึกษากับญาติพี่น้อง เพื่อนสนิท แพทย์ประจำตัว ของท่าน หรือผู้อื่นที่ท่านต้องการปรึกษา เพื่อช่วยในการตัดสินใจเข้าร่วมการวิจัย

ชื่อโครงการ (ภาษาไทย) "การช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง - ผลกระทบต่อการรวมตัวในภูมิภาค"

ชื่อผู้วิจัย "นางสาว ฉวีจุฑารัตนา วิทิตวิญญูชน"

สถานที่วิจัย สถานที่ทำงานและหมายเลขโทรศัพท์ที่ติดต่อได้ทั้งในและนอกเวลาราชการ ได้ตลอด 24 ชั่วโมง

สถาบันการทูตและการต่างประเทศ มหาวิทยาลัยรังสิต หมายเลขติดต่อ 093 550 4422

ผู้ให้ทุน สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต

โครงการวิจัยนี้ทำขึ้นเพื่อ ศึกษาผลกระทบของการเข้ามามีบทบาทในกลุ่มแม่น้ำโขงของประเทศมหาอำนาจในภูมิภาคได้แก่ จีน และ ญี่ปุ่น ซึ่งมีลักษณะการเข้ามาช่วงชิงความเป็นผู้นำในที และอาจส่งผลกระทบต่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง

ท่านได้รับเชิญให้เข้าร่วมวิจัยนี้เพราะ เป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจ หรือความเชี่ยวชาญ เป็นผู้ทำงานเกี่ยวข้องโดยตรงเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศ พฤติกรรมของจีน ญี่ปุ่น และประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขง และ/หรือความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่น

ท่านอาจจะไม่ได้รับประโยชน์จากงานวิจัยนี้โดยตรง แต่หากงานวิจัยนี้ได้ผลดีจะเป็นประโยชน์ ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้วิจัย หรือ ได้สะท้อนมุมมองของฝ่ายตนเกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในกลุ่มแม่น้ำโขงไปยังสาธารณะในวงกว้างมากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจกันมากขึ้นและมีผลต่อการทำงาน หรืองานนโยบายในอนาคต

จะมีผู้เข้าร่วมวิจัยนี้ทั้งสิ้นประมาณกี่คน ระยะเวลาที่ใช้ในการเข้าร่วมการวิจัย (ชั่วโมง/นาที/วัน/ครั้ง) 1.5 ชั่วโมง/ครั้ง

หากท่านตัดสินใจเข้าร่วมการวิจัยแล้ว จะมีขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้คือ (ขอให้ระบุเป็นข้อๆ เพื่อให้ดูง่าย เช่น)

- เนื้อหาสาระหลักเกี่ยวกับการช่วงชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่น
- แม้จะมีการกำหนดคำถามที่แน่ชัดไว้แล้ว 15 คำถาม แต่จะมีการถามเพิ่มเติมขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในการสัมภาษณ์
- ผู้เข้าร่วมวิจัยสามารถเลือกไม่ตอบคำถามใด ๆ ที่ไม่ต้องการตอบได้เสมอ
- มีการบันทึกเสียงในระหว่างการสัมภาษณ์ แต่ก็เพื่อความถูกต้องในการนำข้อมูลมาใช้เท่านั้น และจะเก็บรักษาไว้อย่างปลอดภัย โดยไม่ให้ผู้เกี่ยวข้องเข้าถึงได้เป็นระยะเวลา 5 ปี ก่อนทำลายทิ้ง
- การสัมภาษณ์ใช้เวลาไม่เกิน 1.5 ชั่วโมงต่อครั้ง
- การสัมภาษณ์เป็นแบบต่อตัวผ่านทางอีเมลล์ ผ่านทาง skype โทรศัพท์ หรือเครื่องมือ หรือ โปรแกรมสื่อสารต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับความยินยอมและเห็นชอบของผู้เข้าร่วมวิจัย
- ผู้ที่วิจัยจะอธิบายวัตถุประสงค์ประสงค์ในการทำวิจัย และขั้นตอนในการให้การยินยอม การเก็บรักษาข้อมูลค่าให้สัมภาษณ์แก่ผู้ร่วมวิจัยอย่างชัดเจนก่อนเริ่มสัมภาษณ์

RSU-ERB.004 เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย อายุ 18 ปีขึ้นไป -ไทย
(Participant Information Sheet 18+)

ความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นเมื่อเข้าร่วมการวิจัย **ท่านอาจจะรู้สึกอึดอัด ไม่สบายใจ กังวล หรือเครียดในการตอบคำถามบางคำถาม หรืออาจจะเสียเวลาในการเข้าร่วมงานวิจัย**

หากท่านตัดสินใจ ไม่เข้าร่วม หรือคิดไม่ตอบคำถามบางคำถาม ก็จะไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อตัวท่านทั้งสิ้น

หากรู้สึกอึดอัด ไม่สบายใจ กังวลใจ หรือเครียดในระหว่างการวิจัย ท่านจะแจ้งผู้วิจัยโดยเร็วที่สุด และหากท่านมีข้อข้องใจที่จะสอบถามที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย หรือหากเกิดเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์จากการวิจัยกับท่าน ท่านสามารถติดต่อได้ที่ นางสาวณัฏฐ์ธีรดา วิทิตวิญญูชน หมายเลขโทรศัพท์ 093 550 4422 ได้ตลอด 24 ชั่วโมง

หากเกิดผลข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์จากการวิจัย จะได้รับการช่วยเหลืออย่างไรบ้าง **หากผู้เข้าร่วมวิจัยต้องการถอนตัว หรือต้องการส่งมอบข้อมูลบางประการที่ได้ให้มาในระหว่างสัมภาษณ์แล้วในภายหลังจากการสัมภาษณ์ สามารถติดต่อหัวหน้าโครงการวิจัยได้ที่ นางสาวณัฏฐ์ธีรดา วิทิตวิญญูชน สถาบันการทูตและการต่างประเทศ มหาวิทยาลัยรังสิต หมายเลขโทรศัพท์ 093 550 4422**

ค่าตอบแทนที่จะได้รับ **ไม่มีค่าตอบแทนให้กับผู้เข้าร่วมวิจัยเป็นรูปตัวเงิน แต่มีของขวัญให้เป็นการตอบแทน**

ค่าใช้จ่ายที่ผู้เข้าร่วมการวิจัยจะต้องรับผิดชอบเองมีอะไรบ้าง **ไม่มี**

หากมีข้อมูลเพิ่มเติมทั้งด้านประโยชน์และโทษที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะแจ้งให้ทราบโดยรวดเร็ว ไม่ปิดบัง

ข้อมูลส่วนตัวของผู้เข้าร่วมการวิจัยจะถูกเก็บรักษาไว้ ไม่เปิดเผยต่อสาธารณะเป็นรายบุคคล แต่จะรายงานผลการวิจัยเป็นข้อมูลส่วนรวม ข้อมูลของผู้เข้าร่วมการวิจัยเป็นรายบุคคลอาจมีคณะบุคคลบางกลุ่มเข้ามาตรวจสอบได้ เช่น ผู้ให้ทุนวิจัย, สถาบัน หรือองค์กรของรัฐที่มีหน้าที่ตรวจสอบ, คณะกรรมการจริยธรรมฯ เป็นต้น

ผู้เข้าร่วมการวิจัยมีสิทธิถอนตัวออกจากโครงการวิจัยเมื่อใดก็ได้ โดยไม่ต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้า และการไม่เข้าร่วมการวิจัยหรือถอนตัวออกจากโครงการวิจัยนี้ จะไม่มีผลกระทบใด ๆ ทั้งสิ้น

โครงการวิจัยนี้ได้รับการพิจารณารับรองจาก คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยรังสิตซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่ **สำนักงานจริยธรรมการวิจัย อาคารอาทิตย์ อุไรรัตน์ (อาคาร 1) ชั้น 5 ห้อง 504 มหาวิทยาลัยรังสิต 52/347 หมู่บ้านเมืองเอก อ.พหลโยธิน ต.หลักหก อ.เมือง จ.ปทุมธานี 12000 หมายเลขโทรศัพท์ 0-2791-5688 โทรสาร 0-2791-5689** หากท่านได้รับการปฏิบัติไม่ตรงตามที่ระบุไว้ ท่านสามารถติดต่อกับประธานคณะกรรมการฯ หรือเลขานุการฯ ได้ตามสถานที่และหมายเลขโทรศัพท์ข้างต้น

ข้าพเจ้าได้อ่านรายละเอียดในเอกสารนี้ครบถ้วนแล้ว

ลงชื่อ.....ผู้เข้าร่วมวิจัย

(.....)

วันที่...../...../.....

Original

Revision N/A

Date 23 / January / 2020

Name of the Project (English) “Rivalry of China-Japan in the Mekong Sub-Region: Its Impact on Regional Integration”

Researcher Name Dr. Nutthathirataa Withitwinyuchon

Contact Information: The Institute of Diplomacy and International Studies (IDIS), Rangsit University, Tel +66 (0) 93 550 4422

Funder The Research Institute, Rangsit University

Thank you for showing an interest in this project. Please read this information sheet carefully before deciding whether or not to participate. If you decide to participate, we thank you. If you decide not to take part there will be no disadvantage to you and we thank you for considering our request.

What is the aim of the project?

The purpose of this research project is to study the cause of rivalry between China and Japan in the Mekong subregion and its potential impacts on the regional integration in the subregion. This study attempts to analyze and explain the cause of rivalry between China and Japan in the Mekong subregion and to examine the possible impacts of their ongoing rivalry on the regional integration.

What types of participants are being sought?

The project is sought to collect information and opinions from experts in China and Japan relations and international affairs in the Mekong region as well as from those who are involved directly in foreign policy design via both informal consultations and formal interviews. The interviews will be conducted either in person, via email, or over an Internet meeting platform, depending on the consent of the participants. Audio recording will be used only if it is agreed to by the participant.

What will participants be asked to do?

Should you agree to take part in this project, you will be asked to respond to the questions asked by the researcher or to have a consultation or interview with the researcher for a period of time that is acceptable to you. At the start of the interview/consultation, you will be asked to specify the time period that you have available for the interview/consultation in case that you are interviewed in person or over an Internet meeting platform. However, the interview time period should not be over 1.30 hours. The researcher will then proceed to ask you a number of questions dealing with the research project, and your responses will be recorded and kept for future reference.

The publication that will capture the results of the project will contain your name and position as part of a list of interviewees. This list will be inserted as an appendix. However, you will not be mentioned in the text of the research, or in any publication that may result from it.

You do have the option to demand that your name not be mentioned in the list of interviewees. If you prefer this option, please select the anonymity option on the Informed Consent Form.

You are entitled to withdraw from the interview at any time

Please be aware that you may decide not to take part in the project without any disadvantage to yourself of any kind.

What data or information will be collected and what use will be made of it?

We are interested in your perceptions and assessments concerning the rivalry between Japan and China in the Mekong subregion as well as its impacts on the regional integration in specific time periods. What is of relevance to us is not your personal attitude towards either of these two states, but how you as an informed observer/specialist assess the factors that could lead to the rivalry between China and Japan in a specified period and the impacts of their rivalry on the Mekong subregional integration.

With your permission, an audio recording device will be used to record your answers, and the recording will be used to later transcribe your answers. The information collected from the participants is part of the empirical study conducted for the purpose of fulfilling the researcher's study.

The interview details and your answers will be securely stored in such a way that only Dr. Nutthathirataa Withitwinyuchon have access to it. Data obtained as a result of the research will be retained for at least 5 years in secure storage for the purpose of future scrutiny. Any personal information held on the participants such as contact details and audio recordings (after they have been transcribed) will be destroyed at the completion of the research.

The results will be presented in the research report, and may be used in publications flowing from the project. The research report will be seen by the research evaluation committee of Rangsit University because of a requirement of the funding.

Complete anonymity cannot be secured, as your name and detail about your position will appear in a list of interviewees that will be an appendix to the research report. However, care will be taken not to associate your name with any specific view mentioned in the text of the research report or its resulted publication. If you wish that your name should not be mentioned anywhere in the research report, please select the anonymity option on the consent form.

This project involves an open-question technique in which you will be asked a question and it is then up to you to decide how you want to respond. As mentioned above, we are interested in your perceptions and assessments concerning the rivalry between Japan and China as well as its possible impacts on the Mekong subregional integration in specific time periods. This will be the focus of the general line of inquiry. The precise questions that will be asked have been determined in advance, but additional questions may also be asked, depending on the way in which the interview develops. Consequently, although Rangsit University Ethics Review Committee is aware of the general areas to be explored in the interview, the Committee has not been able to review the precise questions to be used.

In the event that the line of questioning does develop in such a way that you feel hesitant or uncomfortable you are reminded of your right to decline to answer any particular question(s) and also that you may withdraw from the project at any stage without any disadvantage to yourself of any kind.

Can participants change their mind and withdraw from the project?

You may withdraw from participation in the project at any time and without any disadvantage to yourself of any kind.

What if participants have any questions?

If you have any questions about our project, either now or in the future, please feel free to contact:-

Dr. Nutthathirataa Withitwinyuchon

The Institute of Diplomacy and International Studies (IDIS)

Rangsit University

University Telephone: +66 (0) 2 997 2222 ext. 4087

Mobile Phone: +66 (0) 93 550 4422

Email Address: nutthathirataa.w@rsu.ac.th

RSU-ERB.004 เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย อายุ 18 ปีขึ้นไป -ไทย
(Participant Information Sheet 18+)

This study has been approved by Rangsit University Ethics Review Committee. If you have any concerns about the ethical conduct of the research you may contact the Committee through the Ethics Review Committee Office located at Athit-Urairat Building (Bldg. 1), 5th floor, No. 504, Rangsit University, 52/337 Muangek Village, Phahon Yothin Road, Lakhok, Muang, Pathumthani 12000, Tel. 0-2791-5688, Fax 0-2791-5689. Any issues you raise will be treated in confidence and investigated and you will be informed of the outcome.

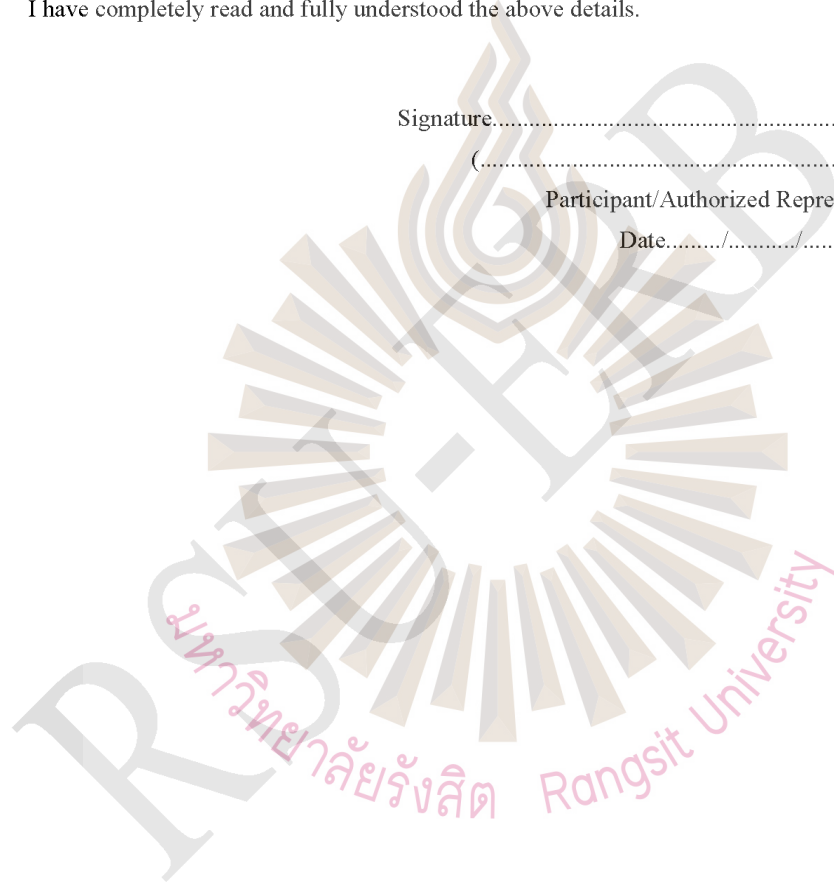
I have completely read and fully understood the above details.

Signature.....

(.....)

Participant/Authorized Representative

Date...../...../.....

หนังสือแสดงเจตนายินยอม

RSU-ERB.010 หนังสือแสดงเจตนายินยอม 18 ปีขึ้นไป (Informed Consent Form 18+)

วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

ข้าพเจ้า.....อายุ.....ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่..... ถนน

.....ตำบล.....อำเภอ.....

จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์..... โทรศัพท์

.....

ขอแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วม โครงการวิจัยเรื่อง “การช่วงชิงอำนาจระหว่างเงินและญี่ปุ่นในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง – ผลกระทบต่อการรวมตัวในภูมิภาค”

โดยข้าพเจ้าได้รับทราบรายละเอียดเกี่ยวกับที่มาและจุดมุ่งหมายในการทำวิจัยรายละเอียดขั้นตอนต่างๆ ที่จะต้องปฏิบัติหรือได้รับการปฏิบัติ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับของการวิจัยและความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการเข้าร่วมการวิจัย รวมทั้งแนวทางป้องกันและแก้ไขหากเกิดความเสียหายขึ้น ค่าตอบแทนที่จะได้รับ ค่าใช้จ่ายที่ข้าพเจ้าจะต้องรับผิดชอบจ่ายเอง โดยได้อ่านข้อความที่มีรายละเอียดอยู่ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัยโดยตลอด อีกทั้งยังได้รับคำอธิบายและตอบข้อสงสัยจากหัวหน้าโครงการวิจัยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว โดยไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้น

ข้าพเจ้าจึงสมัครใจเข้าร่วมในโครงการวิจัยนี้ :

ข้าพเจ้าได้ทราบถึงสิทธิ์ที่ข้าพเจ้าจะได้รับข้อมูลเพิ่มเติมทั้งทางด้านประโยชน์และโทษจากการเข้าร่วมการวิจัย และสามารถถอนตัวหรืองดเข้าร่วมการวิจัยได้ทุกเมื่อ โดยจะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อข้าพเจ้าในอนาคต และยินยอมให้ผู้วิจัยใช้ข้อมูลส่วนตัว และความเห็นของข้าพเจ้าที่ได้รับจากการวิจัย แต่จะไม่เผยแพร่ต่อสาธารณะโดยอ้อมถึงโดยตรงในการอ้างอิง โดยจะนำเสนอเป็นข้อมูลโดยรวมจากการวิจัยเท่านั้น และข้าพเจ้าประสงค์ที่จะ

มีชื่อระบุในภาคผนวก

ไม่มีชื่อในภาคผนวก

หากข้าพเจ้ามีความกังวลใด ๆ เกิดขึ้นระหว่างการวิจัย ข้าพเจ้าจะแจ้งผู้วิจัยโดยเร็วที่สุด หากข้าพเจ้าเกิดความอึดอัด เครียด หรือไม่สบายใจกับบางคำถาม ข้าพเจ้าสามารถเลือกไม่ตอบคำถามเหล่านั้นได้ และหากข้าพเจ้ามีข้อข้องใจเกี่ยวกับขั้นตอนของการวิจัย หรือหากเกิดผลข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์จาก การวิจัยขึ้นกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะสามารถติดต่อกับ นางสาว ณัฐฐิธรดา วิทิตวิญญูชน ที่เบอร์โทรศัพท์ 093 550 4422 ได้ 24 ชั่วโมง

/หากข้าพเจ้า ได้รับการปฏิบัติ....

หากข้าพเจ้า ได้รับการปฏิบัติไม่ตรงตามที่ได้ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย ข้าพเจ้าจะสามารถติดต่อกับประธานคณะกรรมการฯ หรือเลขานุการฯ ได้ที่สำนักงานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน อาคารอาทิตย์อุไรรัตน์ (อาคาร 1) ชั้น 5 ห้อง 504 มหาวิทยาลัยรังสิต 52/347 หมู่บ้านเมืองเอก ถ.พหลโยธิน ต.หลักหก อ.เมือง จ.ปทุมธานี 12000 หมายเลขโทรศัพท์ 0-2791-5688 โทรสาร 0-2791-5689

ข้าพเจ้าเข้าใจข้อความในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย และหนังสือแสดงเจตนายินยอมนี้โดยตลอดแล้ว จึงลงลายมือชื่อไว้

ลงชื่อ.....
(.....)

ผู้เข้าร่วมการวิจัย/ผู้แทน โดยชอบธรรม

วันที่...../...../.....

ลงชื่อ.....
(.....)

ผู้ให้ข้อมูลและขอความยินยอม/หัวหน้าโครงการวิจัย

วันที่...../...../.....

Date..... Month..... Year.....

Name..... Age.....

Address.....

..... Telephone.....

I agree to join the project titled “Rivalry of China-Japan in Mekong Sub-Region: Its Impact on Regional Integration”

I have read the information concerning this project and understand the background, including objectives; the processes that I need to do and how, during which, I would be treated; the details of the expected benefits of the research along with possible risks possibly incurring from participating; the prevention measures and solutions if any damages occur; compensations for my participation; and expenses that I have to pay. I have read the information sheet and have been provided with clear explanation and answers to my inquiries from the head of the research project without ulterior motives.

I voluntarily participate in this research project:

I have fully understood my rights along with further information regarding both the advantages and disadvantages from participating in this research. I understand that I am free to withdraw from the project at any time without any disadvantage in the future. I allow the researcher to use my personal information and my opinions achieved during the research process but do not allow the publication with specific reference in the text. I understand that care will be taken not to associate my name with any specific view mentioned in the text of the research. I wish that my name

should be mentioned in the annex only

should not be mentioned anywhere in the research.

During the processes of the research, I would immediately inform the researcher if there is any difficulty, tense, or uneasiness with the questions. I am entitled not to answer those particular questions that I do not want to. If I have any inquiries about the processes of the research or the undesirable side-effects from the research project, I understand that I can contact Miss Nutthathirataa Withitwinyuchon at the telephone number +66 (0) 93 550 4422 around the clock.

Should I be treated differently from what have been mentioned in the information sheet provided by the researcher, I understand that I can contact Committee Chairman or Secretary of the Research Ethics Office of Rangsit University, which is located at Athit-Urairat Building (Bldg. 1), 5th floor, No. 504, Rangsit University, 52/337 Muangek Village, Phahon Yothin Road, Lakhok, Muang, Pathumthani 12000, Tel. +66 (0) 2791-5688, Fax +66 (0) 2791-5689.

I have read the Information Sheet concerning this project and the Informed Consent Form understand what it is, and therefore, I hereby sign the form.

Signature..... Signature.....

(.....) (.....Dr. Nutthathirataa Withitwinyuchon.....)

Participant/Authorized Representative

Researcher/Head of Research Project

Date...../...../.....

Date...31...../..March.../..2022...